

Lymbus

Művelődéstörténeti Tár

I.

Szeged
1989

A borítón *Christoph Plantin*nak a
De libero arbitrio et meritis bonorum operum
assertio catholica (Antwerpen, 1575)
című kiadványán használt nyomdászjelvénye
látható.

Lymbus
Művelődéstörténeti Tár I.

Lymbus
Művelődéstörténeti Tár
I.

Szerkeszti
MONOK ISTVÁN   PETNEKI ÁRON

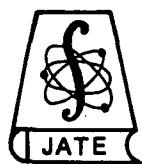
ISSN 0865-0632

Lymbus

Művelődéstörténeti Tár

I.

Szeged, JATE Kiadó

1989

**Készült
a József Attila Tudományegyetem
Központi Könyvtárában**

A kötetet szerkesztette

Monok István

Lektorok

**Balázs Mihályné
Bujtás László Zsigmond
Herner János
Keveházi Katalin
Ötvös Péter**

**Megjelent
a CODEX GMK támogatásával
a Kulturális és történelmi emlékeink feltárása,
nyilvántartása és kiadása főirány
programja keretében**

TARTALOMJEGYZÉK

Inhaltsverzeichnis

A sorozat elé (Geleitwort zur Schriftenreihe)	VII
VARGA ANDRÁS: Egyháztörténeti feljegyzések egy Eber-féle kalendáriumban (Eintragungen kirchengeschichtlicher Art in einem Kalendarium von Paul Eber)	1
KEVEHÁZI KATALIN: Az Evangélikus Országos Levéltár V. 1. jelzetű levélgyűjteménye (Die Briefsammlung unter der Signatur V. 1. im Evangelischen Landesarchiv)	23
MONOK ISTVÁN: A Belga Királyi Könyvtár kéziratárának magyar vonatkozású útleírásai (Reisbeschrijvingen die over Hongarije gaan in de Belgische Koninklijke Bibliotheek Alber Ier)	37
GÁCSI HEDVIG: Linczigh János krónikája és házi jegyzései 1663—1675 (Die Chronik und Hausnotizen von János Linczigh in den Jahren 1663—1675)	77
TANKA ENDRE—OSTILARIUS MIHÁLY: Bethlen János Innocentia Transsylvaniae című röpiratának magyar változata (Die ungarische Fassung des Flugblattes Innocentia Transsylvaniae von János Bethlen)	123
TANKA ENDRE: Rudabányai A. Mátyás levele Tuniszból 1678. december 1. (Brief von Mátyás A. von Rudabánya aus Tunis den 1. Dezember 1678.)	1
Könyvismertetések, bírálatok (Buchbesprechungen, Rezensionen)	157
Mutatók (Registers)	173

A SOROZAT ELÉ

A korai újkor hazai művelődéstörténetének kutatása, s ehhez kapcsolódóan a feltárt szövegemlékek kiadása öröndetes lendületet vett a közelmúlt időszakban. Több könyvsorozat, s színvonalas szakfolyóiratok állnak a kutatók rendelkezésére, hogy újabb eredményeiket publikussá tegyék. Több, a magyarországi történeti jellegű kutatásokat figyelemmel kísérő külföldi szakember állapította már meg, hogy a magyar historiográfia újpozitivisták korszakát éli. Tekintsük ezt dicséretnek, hiszen a nagy összefoglalások ideje abban az országban, ahol a régebbi korokra vonatkozó kéziratok anyag több mint felerészben még a katalógus szintjén sem feltárt, még nem jött el.

A század elején megszűnt *Történelmi Tár* olyan fóruma volt a szakembereknek, műkedvelő olvasóknak, amely ma is kiindulópontja minden történeti vizsgálódásnak. Most induló könyvsorozatunkkal azonban mégsem ezt kívánjuk új életre kelteni, s nem csak azért, mert az *Új Történelmi Tár* füzetsorozatként útjára indult.

A *Lymbus* annyiban szeretne a nagymúltú folyóirat utóda lenni, amennyiben fórumot ad minden olyan forráspublikációnak, amelynek terjedelme az egy laptól a kötetet még el nem érő 6-7 ívig terjed, továbbá annyiban, hogy nem tematikus kötetekben gondolkodunk. Minden egyéb dologban valóban új:

1 Nem folyóirat, hanem könyvsorozat. Akkor jelenik meg tehát, ha összeáll egy kötetnyi forrásanyag, s az ennek kiadásához szükséges anyagi eszközök is rendelkezésünkre állnak.

2 *Művelődéstörténeti Tár*. Nem közlünk tehát olyan köztörténeti, gazdasági, politikai dokumentumot, amelynek semmilyen közvetlen művelődéstörténeti vonatkozása nincsen. Zártak szeretnénk maradni a tárgyi néprajz körébe tartozó források előtt is.

3 Meghatározott időkörből származó forrásanyagot publikálunk: 1526 előttit, s 1800 utánit nem.

4 Szívesen helyet adunk olyan ismertetésnek, bírálatnak, amely a fenti időkörben és tematikában íródott könyvvvel kapcsolatos, ha annak kiadásában szegedi szerző is közreműködött, vagy amelyet Szegeden adtak ki. Ugyanígy kiadjuk a *Lymbus*, az *Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, a *Peregrinatio Hungarorum* és a *Fontes Rerum Scholasticarum* című szegedi sorozatokban szereplő bármely közlemény, forrás, forráscsoport kiegészítését is.

Valamennyi kiadandó dokumentumról fotomechanikus másolatot kérünk részben felkért lektoraink munkáját könnyítendő, részben a szépen gyarapodó dokumentumtárunk gyarapítandó.

Néhány közlemény első lapján jeleztük, hogy a 60 éves Keserű Bálint köszöntésére készült a szövegközlés. Az akkor 60 szerző által összeállított kéziratos kötet együttes megjelentetésére nem nyílt lehetőség, de több más folyóirat mellett a *Lymbus* is örömmel vállalkozott ezek elhelyezésére, publikálására.

Végezetül említjük, hogy sorozatunkkal párhuzamosan elindítjuk separatum-sorozatunkat is *A Lymbus füzetei* címmel. Ezzel elsősorban azt szeretnénk biztosítani, hogy az egyes forrásközlemények bibliográfiailag minél jobb helyen elérhetőek legyenek.

A sorozatszerkesztők

ARCHIV FÜR ZIVILISATIONSGESCHICHTE

Geleitwort zur Schriftenreihe

Die Forschung der ungarischen Zivilisationsgeschichte der früheren Neuzeit betreffend bzw. die Veröffentlichung unbekannter Materialien hat neulich wieder einen erfreulichen Aufstieg erreicht. Verschiedene Schriftenreihen und wirklich anspruchsvolle Zeitschriften stehen den wissenschaftlichen Publikationen zur Verfügung. Nach der Meinung zahlreicher ausländischen Forscher und Wissenschaftler, die die ungarische Geschichtsforschung in Betracht ziehen, wäre für diese Historiographie eine neopositivische Periode charakteristisch. Diese Äusserung kann als Anerkennung betrachtet werden: in einem Land nämlich, wo mehr als die Hälfte der hadschriftlichen Quellen der früheren Epoche noch nicht einmal katalogisiert sind, muss man momentan auf die umfassenden Monographien verzichten.

Das *Archiv für Geschichte* (*Történelmi Tár*) erschien ad Anfang des laufenden Jahrhunderts nicht mehr, obwohl es ein wichtiges Organ sowohl für die Fachgelehrten als auch für die interessierten Leser war und bis heute den Ausgangspunkt aller historischen Forschungen bildet. Mit unserer Schriftenreihe haben wir trotzdem nicht vor, jenes Archiv fortzusetzen. Der *Lymbus* will dem *Archiv für Geschichte* in dem Masse nachfolgen, dass es Organ jeder Quellenpublikation von einem Blatt bis zu dem selbständigen Band (also unter 8 Schriftbogen) wird und weiter die Bände der Schriftenreihe keine thematische Ordnung haben. Betreffs anderer Charakteristika ist es wirklich neu:

1 Der *Lymbus* ist eine Schriftenreihe und keine Zeitschrift. Er wird erscheinen, als das gesammelte Quellenmaterial einen selbständigen Band erfüllt und den Herausgebern auch das finanzielle Mittel der Veröffentlichung zur Verfügung steht.

2 *Archiv für Zivilisationsgeschichte*: in dem Bänden der Schriftenreihe werden also solche Dokumente von gemeingeschichtlicher, wirtschaftlicher und politischer Art nicht veröffentlicht, die keine Beziehung zu der eigentlicher Zivilisationsgeschichte aufweisen. Die sachlichen Quellen der Ethnographie werden ebenfalls geschlossen.

3 Die veröffentlichten Quellen sind zeitbegrenzt: von 1526 bis 1800.

4 Die Rezensionen und Buchbesprechungen, die in dem gegebenen Themenkreis entweder in Szeged oder von einem Herausgeber bzw. Mitarbeiter aus Szeged erschienen wurden, werden gerne aufgenommen. Die Herausgeber haben die Absicht, auch die ergänzungen zu allen Publikationen der in Szeged veröffentlichten Schriftenreien (*Materialien zur Geschichte des Geistesströmungen des 16-18. Jahrhunderts in Ungarn; Peregrinatio Hungarorum, Fontes Rerum Scholasticarum; Könyvtártörténeti Füzetek*) zu publizieren.

Bei jeden Text wird eine Xerokopie verlangt. Damit wird dem Fachlektor, der die Manuskripte überprüft, grosse Hilfe geleistet und gleichfalls auch das schon nicht geringe Dokumentarium bereichert.

Auf der ersten Seite mancher Aufsätze wird bemerkt, dass sie zur Feier des sechzigsten Geburtstags des Professors *Bálint Keserű* geschrieben und teils vorgetragen wurden. Die damals als Festgabe zusammengestellte Schriftensammlung konnte aber nicht in einem Band veröffentlicht werden. Nebst anderen Zeitschriften hat es sich der *Lymbus* zur Aufgabe gemacht, einige Aufsätze diesmal zu publizieren.

Paralell zu dieser Schriftenreihe wird auch eine Reihe von Separatabdrucken (*Hefte zum Lymbus*) veröffentlicht. Damit haben wir die Absicht, den bibliographischen Bereich der einzelnen Dokumente zu vergrössern.

Die Herausgeber

VARGA ANDRÁS

Egyháztörténeti feljegyzések egy Eber-féle kalendáriumban

A wittenbergi professzorok első nemzedékéhez tartozott Paul Eber, aki 1541-től vett részt a bölcsészeti fakultás munkájában, s főként a latin nyelv területén működött. Az ókori szerzők közül Plutarkhosz és Cicero műveit állította előadásainak középpontjába, de művelte a matematikát, asztronómiát és a botanikát is. Johann Forster, a neves hebraista halála után a teológia professzoraként fungált, Melanchthon távollétében pedig a dialektika, katekézis és a történelem oktatását vette át.¹ Ez utóbbi kollégium terméke lehetett *Calendarium historicum* című munkája, amely először 1550-ben Wittenbergben, majd ugyanebben az évben Bazelben jelent meg, s az egymást követő kiadások között hamarosan német és francia nyelvű fordításban is napvilágot látott. Népszerűségét a kor tudományos színvonalához képest kitűnő csillagászati és kronológiai bevezetője mellett a voltaképpen kalendáriumi rész biztosította, amely közli a római, attikai, makedón, zsidó és óegyiptomi időszámítás szerint is megnevezett hónapokhoz és napokhoz kapcsolódó világtörténelmi — főként ókori vagy a XV. század eleje óta eltelt százötven évben történt — események évfordulóit.² A kötetet évről évre váltakozó, a szerkesztő Paul Eber bölcsességét magasztaló latin és görög versek kísérik, az Országos Széchényi Könyvtár Oct. Lat. 706. jelzeten őrzött példányát pedig éppenséggel Melanchthonnak az előzéklapon olvasha-

¹ FRIEDENCBURG, Walter: Geschichte der Universität Wittenberg. Halle a. S. 1917. 258—261.

² ROHNER, Ludwig: Kalendergeschichte und Kalender. Wiesbaden, 1978. 97.

tó autográf költeménye teszi becsessé.³ A történelmi kalendárium műfajának e korai reprezentánsa nem hiányzott a magyarországi magánkönyvtárakból sem. Johann Gallen kassai könyvkereskedő 1583 körül 1 forint 10 dénárért árusította, s olvasói között találjuk 1586-ban Telegdi Miklóst, 1595-ben Johann Haunold selmecbányai iskolarektort, 1601—1607-ben Miskolci Csulyak Istvánt,⁴ 1610-ben Thurzó Györgyöt, 1650-ben a Berényi családot⁵ és 1655-ben Georg Poch soproni városbíró.⁶ Egy-egy Kolozsvárt, illetve Nagyszebenben található példánya Bernardus Jacobinus és Tordai Sándor András krónikás bejegyzéseivel maradt ránk.⁷

Figyelemre méltó feljegyzések olvashatók a kalendárium wittenbergi kiadásának abban a példányában is, melyet K 1553. jelzetten őriz a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára.⁸ A szövegrészek — összesen 118 — három tulajdonostól származnak, az 1579—1656 közötti időszakban keletkeztek, s a naptártáblák alatt szabadon maradt lapaljakon találtak helyet. A keltezés 1598-ig bizonyíthatóan az ónaptár számítását követi. A posszessorok alapján véve talán meg sem érdemelnék a velük való foglalkozást, hiszen száraz adatokon kívül semmi érdemlegeset nem sikerült róluk megtudnunk, s különben is életükben látszólag semmi maradandót nem hagytak maguk után. Feljegyzéseik

³ CSÁSZÁR Zoltán: Melanchthon kéziratos verse az Országos Széchényi Könyvtárban (MKSz 1940. 170—171.) — KEVEHÁZI Katalin: Melanchthon-autográfok a történeti Magyarországon. = Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Luther Márton születésének 500. évfordulójára. Szerk. FABINY Tibor. Bp. 1984. 169—170. — Melanchthon ajánlólevelének másolata olvasható egy, a soproni evangélikus liceumban őrzött Eber-féle *Calendarium historicum* példányban. A levelet a Praeceptor Turóc megyei tanítványa, Simon Jessenius érdekében írta. A kötet jelzete: P 93. Vö. KEVEHÁZI Katalin: i. m. 172.

⁴ Magyarországi magánkönyvtárak. I. 1533—1657. Sajtó alá rend. VARGA András. Bp.—Szeged, 1986. /Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 13./ 28, 39, 50—51, 64.

⁵ A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Sajtó alá rend. HERNER János, MONOK István. Szeged, 1983. /Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 11./ 261, 508, 516, 525.

⁶ KARNER Károly: Két soproni polgár könyvtára a 17. század harmadik negyedében (MKSz 1977. 116.)

⁷ DANKANITS Ádám: XVI. századi olvasmányok. Bukarest, 1974. 67, 101.

⁸ *Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero Kitthingensi. Et recens ante obitum ab eodem recognitum, et denuo plurimarum rerum memorabilium accessione auctum et locupletatum. Witebergae, MDLXXIX, haeredes Ioannis Cratonis. 412 p. 40* — Itt mondok köszönetet Herner Jánosnak, aki a kötet bejegyzéseire figyelmemet felhívta.

jelentősége így elsősorban az, hogy tükör: nemcsak a lipitói és sárosi evangélikus egyházmegye hétköznapijairól nyújtanak információt, hanem művelődés- és családtörténeti szempontból is tanulságosak.

A kötet 1579-ben került első tulajdonosához, Georgius Curcovicushoz, egy bejegyzése (1) legalábbis ez év júliusából keletkezik. Neve az egyetemi anyakönyvekben nem fordul elő, mégis feltételezzük, hogy külföldi, talán wittenbergi tanulmányútjáról hozta magával a frissen megjelent művet: a szöveghez fűzött kisszámú megjegyzéseinek egyike is éppen a wittenbergi egyetem alapításával kapcsolatos. Az életpálya itthoni szakasza azonban nem ismeretlen a reformáció kutatói előtt: illetményeinek nyugtatványai szerint 1601-től 1621-ig palocsai lelkészként működött⁹ s ebben a minőségben 1609-től 1614-ig Michael Zanserus, 1614-től 1618-ig Matthias Zarevucius, 1618-tól Petrus Simonis esperesek mellett a sárosi evangélikus egyházmegye conseniori tisztét látta el.¹⁰ Ismeretes továbbá, hogy az 1614. január 22-én tartott szepesváraljai zsinaton — amely a felsőmagyarországi evangélikusoknak az 1610-i zsolnai zsinaton megkezdett szervezkedését folytatta Thurzó Kristóf elnöklete alatt — a szepessárosi evangélikus egyházkerület superintendensévé jelölték.¹¹ E szűkszavú életrajzot a bejegyzéseiből kiszedegethető adatok alapján most már bőségesen kiegészíthetjük.

Maga (6) és bátyja (87) származási neve után ítélve Zólyom városából eredt — apját, Stanislaus Curcovicus (8) s anyját, Elisabethát (27) is itt érte utol a halál —, születési idejét pedig az 1550-es évek elejére tehetjük, mert felesége, Marta Hassko 62 esztendő, amikor 1615-ben meghal (89, 90). Ő egyébként Németlipcséről származott, s húga volt annak a Benedictus Hassko (33, 34), kinek családjában alkalmi versszerzőt is találunk.¹² Bátyjáról, Andreas Curcovicusról halálának időpontján (87, 88) kívül mindössze annyit tudunk meg, hogy 1595-ben külföldi útjáról hazatérve — *quasi spoliator et praedo*-t — foglyul ejtik a Liptó megyei Rózsahegy lakói, s a közeli Likava várából csak az ekkor már másfél évtizede lelkészkedő testvér közbenjárására szabadul (28, 29).

⁹ ZOVÁNYI Jenő: Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett. = Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XIII. Bp. 1929. 70.

¹⁰ HÖRK József: A sáros-zeplényi ev. esperesség története. Kassa, 1885. 30, 64, 76, 121, 122, 123.

¹¹ BRUCKNER Győző: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben. Bp. 1922. 217.

¹² HÖRK József: i. m. 45. — Hain Gáspár lőcsei krónikája. Kiad. BAL Jeromos, FÖRSTER Jenő, KAUFFMANN Aurél. 1—3. Lőcse, 1910—1913. 161. — RMNy 1190.

Georgiusnak nyolc gyermeke volt: Jacobus, Dorothea, (2, 4), Anna, Barbara (5, 7), ismét Dorothea (9, 93, 94), Elisabeth (11, 12), Thomas (13, 23, 45, 46, 47) és Esther (82). Úgy látszik, közülük csupán Jacobus, Dorothea és Anna érte meg a felnőttkort: ez utóbbi 1622-ben férjével, Martinus Jaworkoval s négy gyermekével együtt a pestis áldozata lett, Jacobus pedig apja példáját követve lelkési pályára lépett s a kalendárium örököséként a bejegyzések számát is szaporította.

Elhagyva a családi adatokat, Curcovicus a feltételezett külföldi útról hazatérve a Liptó megyei Teplára rendeltetett lelkipásztorul (1). Itt azonban hosszabb ideig nem szolgált, ugyanis 1581 decemberében már Rózsahegyen találjuk (2). Két esztendő múltán új állomáshelyéről, Németlipcséből (3) jelentkezik, a rózsahegyi ekléziával való kapcsolata azonban később sem szakadt meg: 1593—1594-ben Hieronymus Thurocianus rózsahegyi lelkész elüzetéséről és visszatéréséről (16, 24), 1596-ban pedig haláláról (38) tudósít. Nem lehetetlen, hogy egyik-másik városkában átmenetileg rektori feladatokat látott el: Rózsahegy, Hibbe és Németlipcse nagy áldozatok árán szereztek képzett tanárokat iskoláik részére, melyek élén rendszerint a külföldi egyetemet végzett evangélikus papok álltak.¹³

1586-tól a Fanchali Jóbok birtokán, Prószéken lelkészkedett. Mivel a temetésekre és családi ünnepekre vonatkozó híradásaiban egyházi szolgálatainak dokumentumait látjuk, nagyon valószínű, hogy a Jób család elhunyt tagjai, Mátyás (10) és a Credulus megmentőjének, Jánosnak¹⁴ felesége felett ő mondott beszédet (50). Itt került kapcsolatba a Mokoschinus családdal is, amely ez idő tájt négy lelkészt adott az egyháznak. 1593-ban Sabina és Samuel Creutzer (aliter Hieronymiades) menyegzőjéről emlélkezik (19) — ez utóbbi a Liptó megyei Szentmária lelkésze és a kerület seniora volt, s felesége halálát 1617-ben latin költeménnyel gyászolta¹⁵; 1597-ben Martinus jegyre lépéséről tudósít (44), aki a németlipcsei iskola rektoraként, majd a Turóc megyei Szentmária lelkipásztoraként fungált és a Balassi Ferenc¹⁶ s Fėja Lőrinc halálára írott versei¹⁷ után ítélve literátus ember lehetett; 1603-ban pedig a bocai, majd ternoveci pap, Georgius Mokoschinus halálának időpontját jegyezte fel (43, 69). Prószékről vagy Németlipcséből keltezett ismeretsége

¹³ GROSZ Artur: Jób János, Balassi drámájának megmentője (ItK 1960. 226.)

¹⁴ GROSZ Artur: i. m. 223—227.

¹⁵ RMNy 1149.

¹⁶ RMNy 759.

¹⁷ RMNy 1087/5.

Leonardus Mokoschinussal, aki wittenbergi tanulmányok után 1580-tól Liptószentjánoson, később Németlipcsén lelkészkedett, s 1594-től esperese volt a lipitói egyházmegyének.¹⁸ Wittenbergben Aegidius Hunnius előszavával jelentette meg az ótestamentumi történetek verses parafrázisát,¹⁹ a Balassi Bálintra és Horváth Stansith Gergelyre írt epitáfiumai²⁰ pedig Bártfán láttak napvilágot. Halálának idejét — Zoványi téves adatával szemben — most már 1601 szeptemberére tehetjük (49, 67).

Bizonyosan jelen volt az egymással rokoni kötelékekkel összefűzött Kubinyi (25, 26), Szentiványi (35, 48), Pottornyay (37) és szentmiklósi Pongrácz család (41) tagjainak temetésén is, a breznóbányai Cebaniakkal való kapcsolata pedig a zólyomi pátriából eredt: közülük Michaelt²¹ és Abrahamot, az alkalmi versek szerzőjét²² már ismerjük, Cebani Jacobus kispalugyai lelkész nászáról (55) és haláláról (58) most Curcovicus emlékezik meg.

A hívek és lelkészek közötti egyenetlenkedésnek — mint rózsahegy paptársra, Hieronymus Thurocianus — Curcovicus is áldozatul esett. 1599 februárjában még a Pozsony megyei Bazin szlovák templomában prédikált (53), de ez év júliusában, tizenhárom esztendő szolgálat után megtépázott papi dekorummal Prószékről távozni kényszerült (56). Portékájával együtt ismét Németlipcsébe költözött. Innen felkereste Andreas Lamberti libetbányai lelkészt (61) — aki wittenbergi tanulmányok után 1583-ban hazatérve a Zólyom megyei városka papjaként,²³ majd 1601-től 1622-ben bekövetkezett haláláig lőcsei német prédikátorként működött²⁴ —, 1600 februárjában pedig Biccsere látogatott el, ahol Thurzó György az ekkor már nagy tekintélyű prédikátort a turdossini lelkészi állásra rendelte (62, 63, 64).

¹⁸ ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Bp. 1977. 411—412.

¹⁹ RMK III. 938.

²⁰ RMNy 759. — RMNy 789.

²¹ REZIK, Ján—MATTHAEIDES, Samuel: Gymnaziológia. Bratislava, 1971. 496—497.

²² RMNy 1029(58), 1030, 1095, 1620.

²³ BRUCKNER Győző: i. m. 484.

²⁴ Hain Gáspár lőcsei krónikája... 161, 277.

Curcovicus azonban Turdossinban nem sokáig szolgált. 1601 márciusában új állomáshelyén, Palocsán vette át Seraphinus Gosnovicius-tól²⁵ a tisztséget (66). Nem volt könnyű a feladat, ami itt rá várakozott, de a bizonyára értékes lelkésznek — aki Kisszebenből könyveket hozatott (81) és a mindennapos szolgálat közepette az országos ügyek iránt is fogékonynak bizonyult (18, 20, 30, 51, 52, 77) — hamarosan sikerülhetett a roskadozó egyház községét újrászerveznie. Innen látta el 1609-től a sárosi evangélikus egyházmegye conseniori tisztét (86), s innen jelölték az 1614-i szepesváraljai zsinaton Stephanus Xylander ellenében (12) a szepessárosi egyházkerület esperesévé. Palocsán érte utol a halál is, 1622. október 28-án (103). Valószínűleg annak a Felsőmagyarországon dühöngött pestisnek²⁶ esett áldozatul, amely gyermeke Anna és családja halálát okozta (99, 100, 101, 102).

Kalendáriumát elsőszülött fia (1), Jacobus Curcovicus örökölte, akit társával, Martinus Ripinussal együtt 1608 júliusában a sziléziai Briegben avattak lelkésszé (83, 84). Tanulmányait minden bizonnyal a huszonnégy szepesi városi fraternitás támogatásával folytatta.²⁷ Hazatérte után 1621-ben a Szepes megyei Kacvinban (96, 97), 1633-ban Farkasfalván lelkészkedett (109), s úgy látszik, életének legnagyobb eseménye az volt, hogy 1625-ben peres ügyében Sigismundus Tluknál, a dunajeci vár prefektusánál keresett és talált védelmet (106, 107, 108).

Valószínűleg szoros kapcsolatban állt a kötet harmadik posszesszorával, Johann Glatzzal, kinek apjáról, a verselgető bártfai tanácsosról²⁸ már az idősebb Curcovicus is megemlékezik (80). Glatz 1634-től ugyancsak tanácsosi feladatokat látott el,²⁹ s szolgálatának idején, 1655-ben bízta meg a város Peter Stöckel bártfai mestert a Szent Egyed temploma nagy oltárképének elkészítésével (117). A középső fő intercolumnium között elhelyezett kép — melynek Rubenstől festett eredetije az antwerpeni dómban látható — Krisztus keresztfeszítését ábrázolja. Stöckel — a neves evangélikus család ivadéka — készítette a nagy oltárkép alatt elhelyezett s az utolsó vacsorát megörökítő kisebb képet is: a két fest-

²⁵ ZOVÁNYI Jenő: Protestáns lelkészek nyugtatványai... 70.

²⁶ MAGYARY-KOSSA Gyula: Magyar orvosi emlékek. 3. Bp. 1931. 331—332.

²⁷ BRUCKNER Győző: i. m. 152.

²⁸ MYSKOVSKY Viktor: Bártfa középkori műemlékei. (1.) A Szent Egyed templomának műrégészeti leírása. Bp. 1879. 122. — Uő: Bártfa középkori műemlékei. (2.) A városház, a város erődítményeinek műrégészeti leírása. Bp. 1880. 120. — RMK III. 1076. — RMNy 1029/146. — Köszönetet mondok Ötvös Péternek a német szövegrészek olvasatában nyújtott segítségével.

²⁹ MYSKOVSKY Viktor: Bártfa középkori műemlékei. (2.) 121, 122.

ményért a művész a városi tanácstól 480 arany forintot kapott.³⁰ Glatz első bejegyzése egyébként 1652 áprilisából keltezik (112), ezek számát azonban nem sokáig szaporíthatta. Halála 1660 novembere előtt történt, mert özvegye, Johannes Serpilius³¹ leánya (114, 115, 116) ez év november 9-én már a krónikairó Caspar Hain oldalán tűnik fel.³² Gyermeke, Eva Glatz (116) annak a Serédi Jánosnak lett felesége,³³ aki 1626. május 31-én Wittenbergben Balthasar Meisner elnöklése alatt olvasta fel *De bonis operibus* című teológiai értekezését.³⁴

³⁰ MYSKOVŠKY Viktor: Bártfa középkori műemlékei. (1.) 31.

³¹ ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon... 540.

³² Hain Gáspár lőcsei krónikája... XI, 359.

³³ Hain Gáspár lőcsei krónikája... 383, 387.

³⁴ ZOVÁNYI Jenő: i. m. 540. — RMK III. 1403.

A BEJEGYZÉSEK

1. *1579. július 11.*
Anno 1579. Natus est hoc die filius meus Jacobus in pago Tepla Circa horam septimam Vespertinam. (*A lapszálen:* In Comitatu Lypтовиensi) — 233.
2. *1581. december 23.*
Anno 1581. Dorothea filia mea nata est Rozombergae Circa horam undecimam ante Meridiem. — 405.
3. *1583. december 24.*
Anno 1583. Anna filia mea hac die Lypczae nata est inter horam Tertiam et quartam Matutinam. — 406.
4. *1584. október 20. (1581. december 23-nál)*
Quae (*sc. Dorothea*) Anno quarto Aetatis suae placidissime in Christo mortua est 20. Octobris Anno 1584. Lypschae Germanorum. — 405.
5. *1585. december 1.*
Anno 1585. Filia mea Barbara Nascitur hac die, inter horam quartam et quintam matutinam. — 383.
6. *1586. július 25.*
Anno 1586. Ego Georgius Curcouicius Veterissoliensis in Parochiam Prosecensem ex Sacellania Lypschensi cum rebus meis aduectus sum. — 247.
7. *1587. március 8. (1585. december 1-nél)*
Quae (*sc. Barbara*) in Domino obdormiuit Anno 87. Circa horam sextam Matutinam die Octaua Mense Martii. — 383.
8. *1587. július 26.*
1587. Parens meus Charissimus Stanislaus Curcovic, hac die pie et placidissime in Christo obdormiuit Vetussolij. — 248.
9. *1588. február 14.*
Anno 1588. Hac die ante quintam horam matutinam Nascitur filia mea Dorothea in Pago Prosek. — 77.
10. *1591. január 22.*
Anno Domini 1591. Hac die Egregius Matthias Job alias Fanschalij soluit debitum naturae in Prosek. — 54.

A bejegyzéseket időrendbe szedve közöljük, jelölve mindig azt, hogy a kötetben hol található.

11. *1591. szeptember 18.*
Anno 1591. Hac die Nata est filia mea Elizabetha circa horam Tertiam matutinam. — 305.
12. *1592. január 29. (1591. szeptember 18-nál)*
Quae (*sc. Elizabetha*) Anno sequenti mortua est 29. Ianuarij in Prosek. (*A lapszálen: 1592*). — 305.
13. *1592. december 21.*
1592. Natus est filius meus Thomas inter horam quartam et quintam Pomeridianam in Pago Prosek. — 403.
14. *1593. június 22.*
Anno 1593. Tota die nocteque pluebat. — 213.
15. *1593. június 23.*
Anno 1593. Desierunt pluuiæ. — 214.
16. *1593. július 24.*
1593. Reverendus et clarissimus Vir Hyeronimus N. Turocitanus Rozomberga in Parochiam Beate Mariæ semper virginis cum supellectili sua advectus est. — 246.
17. *1593. október 15.*
Anno 1593. Expeditio generalis facta ad Bellum per dominos Nobiles, quibus adiunctus erat Reverendus dominus Nicolaus Benedictj Cum suo digno stipendio videlicet fl 10 ad unum Mensem. — 333.
18. *1593. október 21-e után*
Anno 1593. Dominica 19. Trinitatis Veteris Calendarij Dominus Deus noster Pater Domini nostrj Jesu Christi ex immensa sua bonitate Insignem Victoriam exercitui Christiano largiri dignatus est in oppugnatione Ciuitatis et Arcis Albae Regiæ, ita quod bellica nostrorum irruptione Capta est. Tandem feria tertia Arx quoque expugnata. Bascha autem Budensis in defensionem arcis aduolarat Cum 15000 millibus militum et 32 Machinis Bellicis cui obviam progressus exercitus noster adiutus diuina virtute adeo feliciter dimicauit ut Janczerj et pedestris exercitus Turcarum ad internationem usque in acie sit trucidatus. Equitatum autem Turcarum profligatum et in fugam versum, per sesqui alterum miliare Christiani milites in secuti, maiori ex parte similiter obtruncarunt ac hinc inde disjecerunt. — *1. hátvédlap v.*

19. 1593. november 25.
Anno 1593. Dominica 24 a Trinitate quae erant ultima Trinitatis Reverendus Vir Samuel H. celebrat Nuptias Cum Castissima virgine Sabina Mokoschinus. — 376.
20. 1593 novembere után
Arces christianorum recuperatae, quas Turca occuparat
Sabatka
Filek 3. miliaribus. Turca usu arce Filek 39 Annis
Somosska 1.
Buyakow 4.
heynassek 1.
Seczen 1.
Palanck 3.
Driagel 1/2.
Vngrad 1.
Modry kamen 4.
Diwin. — 1. hátvédlap v.
21. 1594. április 4.
Anno 1594. Magna Copia niuium decedit. — 132.
22. 1594. június 22.
Simili modo Anno sequenti incessanter pluebat 1594. — 212.
23. 1594. július 1.
1594. Thomas filius meus appulsus ab uberibus. — 223.
24. 1594. július 24.
Qui (sc. Hyeronimus N. Turocianus) iterum non completo Anno Rozombergam ex Beata Virgine receptus est 1594. — 246.
25. 1595. január 7.
Anno 1595. Generosus ac Egregius Dominus Daud Kubini de felső kubin circa horam quartam matutinam placide in Domino obiit. — 39.
26. 1595. január 16.
Anno 1595. Honorifice sepultus Generosus et Egregius Dominus Daud Cubini de felső Cubin. — 48.
27. 1595. május 14.
1595. Hac die Genetrix mea Elizabetha, soluit debitum naturae Vetussolij. In pia inuocatione Filij Deij Saluatoris Domini N. J. C. — 172.

28. *1595. június 22.*
Anno 1595. Frater Andreas Cum affine Georgius Czizmar visitant me. — 213.
29. *1595. június 26.*
Anno 1595. Hac die redit in Patriam frater Andreas, verum Cum infortunio magno, Capitur quasi spoliator et praedo a Rozombergensibus, qui sequenti die eum duxerunt Cum affine Georgio Czizmar in Arcem Ljkawa per me tamen iterum intra spacium Vnius Septimanae liberatus et dimissus. — 217.
30. *1595. augusztus 23.*
Hac die Strigonium recuperatum et sponte a Turca christianis traditum Anno 1595. — 277.
31. *1595. szeptember 7.*
Hac die placide obijt honestissima matrona Susanna, Genetrix Dominorum Mokoschinorum. quae sequenti die honorifice deportata est in cubile suum Anno 1595. — 294.
32. *1595. október 6.*
1595. Fulgura magna Cum tonitru fuere circa horam nonam Vespertinam. — 324.
33. *1595. október 11.*
Anno 1595. Prouidus ac Circumspectus Vir Benedictus Hassko Affinis meus Nemethlypschae in pia Inuocatione obijt. — 329.
34. *1595. október 12.*
Hoc die Prouidus Benedictus Hassko honorifice deportatus in cubile suum. — 330.
35. *1595. december 24.*
Anno 1595. Generosus Dominus Petrus Zenthjwanj Senior hac die sepultus est. — 406.
36. *1596. január 2.*
Anno 1596. Exercitus Germanicus Lypcham appullit 1200. qui quasi harpige deuorabant bona Incolarum. quae autem deuorare non potuit secum abduxit. — 34.
37. *1596. január 6.*
Anno 1596. Generosa pia ac pudicissima virgo Dorothea Pothurnaj placidissime in Domino obijt. — 38.

38. *1596. március 17.*
Anno 1596. Reverendus atque Clarissimus Vir Dominus Hieronymus Turocianus Pastor Ecclesiae Rozombergensis fidelissimus obiit in pia inuocatione Saluatoris Dominj nostrj Jesu Christi, inter horam 7 et 8 Vespertinam. — 111.
39. *1596. március 20.*
1596. Hoc die Reverendus atque Clarissimus Vir Dominus Hieronymus Turocianus honorifice in cubile suum deportatus est. Rozombergae. — 114.
40. *1596. július 14.*
Anno 1596. Elias Nouogdinsky, generosi Prouidi ac Circumspecti Viri Jacobi Pozny hoc die soluit debitum naturae. — 236.
41. *1596. december 23.*
Anno 1596. Generosus ac Egregius Dominus Pangratius Pangracz de Zenthmiklos, hoc die honorificentissime deportatus est in cubile suum, Cuius exequijs ego interfui. — 405.
42. *1597. január 16.*
Anno 1597. Prudens et Circumspectus Vir Dominus Blasius Puchala Compater meus Charissimus soluit debitum naturae Lypshae Alamanorum. — 48.
43. *1597. február 16.*
Anno 1597. Hac die consors Reverendj Domini Georgij Mokoschini in pia inuocatione saluatoris D. N. J. C. placidissima morte obiit. hora quinta matutina. (*A lapszéken:* Filia Prudentis et Circumspecti viri Georgij Wayda Boczensis). — 79.
44. *1597. július 10.*
Anno 1597. Hac die facta est Communicatio Annulorum inter Reverendum virum Martinum Mokoschinum et pudicissimam virginem Annam filiam Prudentis ac Circumspecti viri Domini Nicolaj Sparudiensis Nemethlypchensis. — 232.
45. *1598. január 1.*
Anno 1598. Hac die Filius meus delectus Thomas migrat ex hac mortali vita in Coelestem Patriam Circa horam 8. Matutinam. vixit Annos 5. dies 12. — 33.
46. *1598. január 1. (1592. december 21-nél)*
Solut debitum naturae (*sc. Thomas*) die Circumcisionis Dominj Anno 1598. In Eodem Prosek hora 8. Matutina. — 403.

47. *1598. január 2.*
Hac die Anno 1598. Dulcissimus et amabilis Natus meus Thomas, honorifice deportatus in cubile suum. hora 10. Ante Meridiem. — 34.
48. *1598. február 4.*
Generosus Domina Clara, Generosi Domini Petri Zenthjwani Senioris Consors, ex hac mortali vita ad Coelestia et aeterna gaudia hac die euocatur Anno 1598. — 69.
49. *1598. február 26.*
Anno 1598. Clarissimus atque Reverendus Vir Dominus Leonardus Mokoschinus Celebrat secundas Nuptias Cum pudicissima virgine Margaretha filia Prudentis Viri Georgij Wayda de Bocza. — 90.
50. *1598. március 10.*
Anno 1598. Generosa Domina Magdalena Bajtsy Consors Generosi ac Egregij Dominj Johannis Joob alias Fanchali, soluit debitum naturae. — 104.
51. *1598. március 19.*
Anno 1598. Dominica Oculi hora post mediam noctem tertia admirando stratagemate Illustres duces Dominus Palffj et dominus Comes a Schwarzenburg Vrbe Jaurino diuina fauente misericordia potiti sunt. Anno et Tempore eodem Albae Graecae Passa cum Asiatico exercitu profligatus, et filius ipsius viuis in Captivitatem Principis Transylvaniae deductus est. — 113.
52. *1598. március 19-e után*
Strigonium Mansfeldt Iavrinvm Schwarcus heros Auxilio Palphi, perdomuere tuo — 113.
53. *1599. február 28.*
Anno 1599. Concionatus sum Bözingae in Templo sclauorum. — 92.
54. *1599. áprilisa után*
Anno 1599. Totus Mensis Aprilis siccus erat, ita quod maior pars semimaturae vernalis peracta est. — *1. hátvédlap v.*
55. *1599. június 13.*
Hac die Reverendus Dominus Jacobus Czabanius Pastor Ecclesiae minoris Palugyae Nuptias secundas Celebrat Cum Justina Filia prudentis et Circumspecti viri Laurentij Poliaczko Ciuis Nacopolitani Anno 1599. — 204.

56. 1599. *július 25.*
Anno 1599. Die Diuisionis Apostolorum Lypscha Cum suppellectili mea ueni ad inquilinatum, ab Impiis auditoribus Prosecensibus. — 247.
57. 1599. *augusztus 23.*
Filiolus Egregij Andreae Meleg in domino obdormit hac die Anno 1599. Natus annos 3. — 277.
58. 1599. *augusztus 30.*
Anno 1599. Hac die Reverendus Vir Dominus Jacobus Czabanius Pastor Ecclesiae Minoris Palugyae soluit debitum naturae in Lyptovia. — 284.
59. 1599. *szeptember 15.*
Anno 1599. Leutschouia Urbs Celeberrima hac die igne Conflagranta et in Cinerem redacta. — 302.
60. 1600.
Nota
Anno 1600. Fames per Uniuersum orbem terrarum
Eodem Anno in Comitatu Turocz Mensura Una Tritica quae continet 4 Coretros Luptouienses Uendebatur fl. 6.
Item in Comitatu Luptouiensi et Aruensy Cubulus 1. Siliginis fl. 6. d. 30.
Item eodem Anno Cubulus 1 puri Hordei fl. 5.
Item eodem Anno Cubulus 1. Auenae fl. 3. d. 21.
Item vnum (...) Cerviscae d. 3.
Item vna media Butyri d. 25
Item Oua Gallinacea vno denario 3. — 2. *hátvédlap v.*
61. 1600. *január 11.*
Reverendus atque ornatissimus Vir Dominus Andreas Lampert Pastor Ecclesiae Lubetensis hac die assignatus in Cathalogum Reliquorum amicorum 1600. — 43.
62. 1600. *február 24.*
Anno 1600. Hac die concionatus sum Bitschae et Magnificus Dominus Georgius Thurso offert vocationem ad Paraeciam Twrdoschianensem. Cui stipulata manu addixj. — 88.

63. *1600. március 14.*
Anno 1600. Hac die a Magnifico Domino Georgio Thurzo oblata mihi Uocatio ad paraeciam Twrdoschensem Medio Egregii Domini Stanislaj Notarij de Arce Aruensi Egregio Domino Georgio Meduetzkj et Circumspecto Viro Felice de Twrdoschin. — 108.
64. *1600. április 10.*
Anno 1600. Hac die Cum supellectili mea appulj in opidum(!) Twrdoschin. Niues copiosissimas habuimus per quadriduum. — 138.
65. *1600. április 25.*
Anno 1600. Hac die Niues desiderunt tanti quod volatilia ex Montibus in Pagos aduolarant. — 152.
66. *1601. március 31.*
1601. Hac die in Oppidum Plauez cum supellectilj mea Ueni, aedesque parochiae ruinosas ingressus sum. — 125.
67. *1601. szeptember 7.*
1601. Clarissimus et excellenter eruditus Uir D. Leonartus Mokoschinus, Pastor Ecclesiae Christi Teutonicalis Lipschensis fidelissimus, apoplexia tactus moritur. — 294.
68. *1602. október 18.*
Anno 1602. Pagus Plawnice per Polonos deuastatus et in puluerem redactus usque ad aedes Parochiae. — 336.
69. *1603. február 25.*
Anno 1603. Reverendus Vir D. Georgius Mokoschinus Minister Ecclesiae et Ovicularum ejus in Ternowecz hac die ex hac lacrymarum valle migravit in Coelestem Patriam. — 89.
70. *1603. március 15.*
1603. Generosus ac Egregius Dominus Christophorus Cubini Junior de felső kubin hac die soluit debitum naturae in Arce Palocha inter horam 1. et 2 post mediam noctem. (Későbbi bejegyzés: non Communicauit). — 109.
71. *1603. április 7.*
Anno 1603. hac die soluit debitum naturae Franciscus Baytko in pago Orlow. eadem die sepultus. — 135.
72. *1604. augusztus 26.*
Anno 1604. Hac die Martinus Eisner privignus Notarius in Palocha, pectus suum cultro transfodit, non tamen moritur ex lesione hac. (A lapszélén: NB. Iuuenis satis elegans). — 280.

73. *1604. november 1.*
 Anno 1604. Hac die Egregius Johannes Gerbaczky Tricesimator S. C. Regiaeque Maiestatis Epperiensis tempore tumultus belli Christiani in fuga existens ob fidem Pontificianam ad Palocham usque peruenerat Ubi praeter spem tempore nocturno a Haydonibus misere binisglobis traiectus, et duobus Vulneribus grauius in humeribus acceptis in spatio unius horae Vitam finiuit. — 352.
74. *1604. november 3.*
 Anno 1604. Hac die E. Joannes Gerback sepelitur in Oppido Palocha in Templo. — 354.
75. *1604. november 7.*
 1604. Haidones adsunt. — 358.
76. *1604. november 8.*
 Anno 1604. Liberi haidones Veniunt in Palocham. — 359.
77. *1605.*
 1605. Anno 1605.
 Articuli a Domino Boczkaj Domino Basstae propositi.
 1. Stephanus Boczkaj perpetuus gubernator Transyluaniensis.
 2. Religio libera concodatur(!)
 3. Maiestas Coesarea semper in Comitibus praesens sit.
 4. Valones tollantur e regno.
 5. Italus nunquam constituatur Generalis in Hungaria.
 6. Capitanei in praesidijs Hungari constituentur.
 7. Tumultus iste bellicus sedetur.
 8. Damnorum in hoc tumultu illatorum nulla deinceps fiat mentio — *A4 v.*
78. *1605.*
 Anno 1605. Tempore messis Triticum siligo et aliae fruges excrecunt et fere maior pars Computruit. — 2. *hátvédlap v.*
79. *1605. november 30.*
 Anno 1605. Hac die Generosus ac Egregius Dominus Johannes Bertholti vicecomes Comitatus Saarosensis soluit debitum naturae. — 381.
80. *1606. aprilis 25.*
 Anno 1606. Hac die Horribile Incendium Bartphae exortum est, ita, quod circuli pars dimidia cum tota platea a parochiae aedibus(!) vsque Leonhardj Glacz domum in cinere redacta sit inter 9 et 10 horam vespertinam. — 152.

81. *1606. december 22.*
1606. Hoc die libri mej Cybinio afferuntur. — 404.
82. *1607. május 21.*
Anno 1607. Hac die Nascitur filia mea primogenita Hester, inter 10 et 11 Horam Matutinam, crescat in timore Dominj. — 179.
83. *1608. július 4.*
Anno 1608. Hac die filius meus Jacobus suscipit iter Brigam uersus cum Martino Ripino. — 226.
84. *1608. július 27.*
1608. Hac die filius meus Jacobus redijt Briga cum testimonio Ordinationis suae ad Ministerium Ecclesiasticum. — 249.
85. *1611. szeptember 10.*
1611. Hac die N. Gera in Vyak in Domino obdormiuit hora 5. Matutina. — 297.
86. *1614. január 23.*
Anno 1614. Reverendus et Clarissimus Vir M. Stephanus Xylander Leutschouiensis, Pastor Waraliensis eligitur et Confirmatur in Superintendentem. — 55.
87. *1615. március 7.*
Anno 1615. Hac die frater meus Andreas Curcouicius Vetrosoliensis soluit debitum naturae Circa horam Octauam matutinam in Oppido Palocha. — 101.
88. *1615. március 8.*
Idem frater meus Andreas hac die deportatur in Cubile suum honorificentissime ibidem. — 102.
89. *1615. március 31.*
1615. Hac die honestissima atque pudicissima matrona Martha Hasskowa Nemethlypchensis Uitae meae Consors dulcissima ex hac aerumnosa ualle ad Coelestia et aeterna gaudia euocatur. — 125.
90. *1615. április 2.*
Hac die Uxor mea dulcissima Martha Hasskowa Nemethlypczensis honorificentissime deportatur per quatuor Ministros Ecclesiae in Cubile suum Anno 1615. Aetatis suae Annorum 62. — 129.

91. 1616. augusztus 7.
Magnificus Dominus Georgius Horwath Solenniter humatur in Palocha Anno (Áthúzva: 1616). offertorium nullum erat. (Későbbi bejegyzés: Anno 1617.) — 261.
92. 1617. április 7.
Anno 1617. hoc die Magnificus Dominus Georgius Horvath de Palocha soluit debitum naturae Anno aetatis suae 75. in Dunajecz. — 135.
93. 1620. október 31.
Anno 1620. delectissima filia mea Dorothea hac die soluit debitum naturae. — 349.
94. 1620. november 2.
Anno 1620. Hac die filia mea dilectissima Dorothea honorifice deportatur in Cubile suum. — 353.
95. 1621. február 14.
Cui (sc. Dorotheae) largiatur Deus Vitam longaevam, cum agnitione Saluatoris sui Dominj nostrj Jesu Christj. moritur Anno aetatis suae 33 in Palocha Anno 1621. — 77.
96. 1621. május 18.
Hac die Jacobi Curcovitij filius Svavissimus Petrus moritus inter horam 1. et 2. pomeridianam. Existens Annorum 2. septembris 14. Anno 1621. — 176.
97. 1621. május 20.
Hac die Corpusculum Petri filioli Jacobi Curcovicij terrae Anno 1621 mandatur, quiescat in pace. (Későbbi bejegyzés: In Katzwinkel). hic dies incidit in festum Ascensionis Christi. — 178.
98. 1621. augusztus 23.
1621. Hac die damna maxima in Campis miseri patiuntur homines. Segetes autumnales computruerunt in Capetijs. — 277.
99. 1622. szeptember 23.
Anno 1622. Hac die filiola Martini Jaworko Elizabetha soluit debitum naturae. — 310.
100. 1622. szeptember 25.
Anno 1622 Zophia maior natu filia Martini Jaworko in pia jnuocatione Jesu Christi soluit debitum naturae. — 312.

101. 1622. október 3.
Anno 1622. Anna filia mea soluit debitum Naturae mane inter horam 7. et Octauam.
Eodem Anno et die Maritus Annae Martinus Jaworko inter horam Pomeridianam primam et secundam in pia Inuocatione filij Dej soluit debitum naturae. (*A lapszelen: Memorabile*). — 321.
102. 1622. október 5.
Anno 1622. filius Martini Jaworko Georgius post obitum Patris et Matris suae Annae Tertio die soluit debitum naturae. Eodem die Margaretha filia Martini Jaworko soluit debitum naturae post meridiem hora. — 323.
103. 1622. október 28.
Anno 1622. Hac die in pia inuocatione Filij Dej ex hac lacrymarum Valle in Coelestem Patriam discessit Genitor meus Charissimus Georgius Curcovicius cujus corpus honorificentissime tertio die post obitum deportatus in Cubile suum in Ecclesia Palochiana. — 346.
104. 1622. október 28-a után (augusztus 26-nál)
Hoc die, et anno domini 1554 Natus est in Fridman Egregius Ladislaus Horwath Kjssewyth de Lomnycza. — 280.
105. 1623. november 2.
Anno 1623. Fulgura conspecta terribilia circa horam 11. Noctis. — 353.
106. 1625. március 7.
Anno 1625 dies ista memoratu digna et multum notabilis hoc enim die dominus Reverendus Jacobus Curcouicius pastor Ecclesiae Scacuinensis cum impijs et obstinatis auditoribus suis litem motam per auditores suos compositam et sopitam accepit in iure Annuali, in quo sedit magnae aestimationis vir G. Dominus Sigismundus Tluk cum quibusdam bonis viris, et rem notatu dignam licet satis malam, in bonum convertit. Adfuit huic negotio etiam Reverendus vir Andreas Stubnicerus pastor eo tempore fridmanensis. — 101.
107. 1625. március 7. után
Hic Sigismundus Tluk tanquam canis ad vomitum (rediens proprium ea?), in iure coram toto tractu Dunavecensis conclusus erat, retractando nec prius cessavit aut remisit quidpiam, donec in gratiam Katz angulareret; me Jacobum Cur-

covicius et residentiae Parochialis loco turbavit. Post brevi potenter potens tormenta subivit. (*Későbbi bejegyzés: Deus non irridetur. NB.*)

108. 1625. június 29.

Anno 1625. Sigismundus Tluk de Thessinowice Praefectus Arcis dunajecz crudelis erga SS. Ministerium crudeliter a Castellano Arcis ejusdem gladio percussus communiter cum Satellitibus vita cum gemitu privatur. — 220.

109. 1633. március 9.

Anno 1633 Hora 11. antemeridiana in Parochia Farkasfaluensi Flamma Supposita ad Horeum per impium hominem, tanta celeritate, quod in unius horae quadrante, cum Horeo et adjacentibus Stabulis etiam meas proprios quinque oviculos absumpsit. Deus misereatur nostri et in posterum ab Hoste istius mali nos custodire dignetur. — 103.

110. 1651. január 7.

Anno 1651. Generosus Dominus Johannes Dussik Bartphensis placide in Domino obijt. — 39.

111. 1651. április 24.

Anno 1651. Hac die Nives deciderunt tanti quod in Hyeme. — 151.

112. 1652. április 11.

Anno 1652 (*Áthúzva: decembris*) verbis humanissimis feliciter tentatum (*Áthúzva: ego Johannes Glatz*). — 139.

113. 1652. július 11.

Anno 1652. Verbis humanissimis feliciter tentatum. — 233.

114. 1652. október 8.

1652. Hac die pudica Virgine Johannis Serpilij filia Nuptias celebravi Bartphae Ego Johannes Glatz. feliciter. — 326.

115. 1653. november 6. (*november 4-nél*)

Anno 1653 Hatt meine liebe Hausfraw einen todten Sohn geboren, V. mit bütterlichen Schmetzen in dienstag fru umb 1 Vhr da hatt sie schreckliche ueber gehabt v. hatt jevertt bis in die nacht, zwischen 10 v. 11. Vhr ist gebohren. Gott der H. behüte ein jeder frommer Mutter für solchen schmetzen alss sie es gehabt hatt. Gott helfe ihr zur gesundtheit Amen. V. begraben in Tag Leonhardi altz 6. Nov.

116. 1655. *szeptember 28.*

Anno 1655 diesen Tag, hatt Von der Allmachtige, meiner lieben Hausfrawen von der schweren bürden sonderlich befrewet, v. vns einem schönen anblick beschert hatt einer jungen Tochter, getauffet am S. Michaeli tag (*A lapszelen:* mit nahmen Eva). Gott welle sie lassen gross wachsen dem Gross undt Leiblichen Eltern zu Sonderlichen Trost v. friede. Facit Sáncta Trinitas in secula Amen. — 315.

117. 1655. *december 7.*

Anno 1655 diesen tag hatt der H. Peter Stöckel Ein Maler, denen die Stadt hatt gelinget dass Altar zu forfertigen v. zu malen, die 2 Apostel aufgesetz v. goltten v. anders mehr, aber auf die H. Weinachten, die grosse Tafel etc. welches ist geschützet worden Anno 1650. — 389.

118. 1656. *szeptember 28.*

Anno 1656 Ist der Ehrw. undt Wollgelehrte H. Melchior Blumeli hier zu Bartfeldt windischer prediger in Gott seeligen eingeschlaffen nach ausgestanden grossen Schmertzen, der frommer Christ mein wolgeliebter Hanss vater geerseit. — 315.

Zusammenfassung

András VARGA: Eintragungen kirchengeschichtlicher Art in einem Kalendarium von Paul Eber

Paul Eber gehörte zu der ersten Generation der Wittenberger Professoren, und war ab 1541 an der Philosophischen Fakultät tätig. Der Produkt seiner historischen Vorlesungen konnte das Werk *Calendarium historicum* sein, welches im Jahre 1550 zum ersten Male in Wittenberg veröffentlicht wurde. Die Popularität dieses Werkes wurde neben der hervorragenden astronomischen und kronologischen Einführung durch das eigentliche Kalendarium gesichert. Dieses letztere teilt auch die Jahrestage der weltgeschichtlichen Ereignisse mit, die sich an Monate und Tage knüpfen.

Das Werk fehlte auch den ungarländischen Privatbibliotheken nicht. Je ein Exemplar ist uns aus Kolozsvár (Cluj Napoca, Klausenburg) und Nagyszeben (Cibiu, Hermannstadt) mit den Bemerkungen von Possessoren aus Siebenbürgen erhalten. Eine Edition, im Bestand der Széchényi Nationalbibliothek, ist wegen der Eintragungen Melancthon's besonders wertvoll.

Sehr bemerkenswerte Marginalien befinden sich auch in jenem Exemplar der Wittenberger Auflage des Kalendariums aus 1579, das heute in Debrecen in der Bibliothek der Theologischen Fakultät H. B. aufbewahrt wird. Unter den Druckspalten im Band sind 118 Textteile zu lesen, die aus der Periode 1579—1656 von drei Besitzern stammen.

Der Lebenslauf des ersten Possessors, Georgius Curcovicus ist den Forschern der ungarländischen Reformation nicht unbekannt. Seine lakonische Lebensbeschreibung kann anhand seiner Eintragungen ergiebig ergänzt werden. Sein Kalendarium erbte sein erstgeborener Sohn, Jakob, der in Brieg in Schlesien zum Pastor ordiniert wurde. Sicherlich stand er dem dritten Besitzer des Bandes, Johann Glatz Magistratrat in Bártfa (Bardejov, Bartfeld), in enger Verbindung. Die Bedeutung ihrer Eintragungen besteht darin, dass sie nicht nur über die Alltage der Kirche A. B. in Oberungarn Informationen bieten, sondern sie sind betreffs der Bildung und Familiengeschichte sehr lehrreich. Gleichzeitig spiegeln diese Eintragungen auch die bestimmenden Züge der Sammeltätigkeit sowie der Lesegewohnheit und Bücherbenutzung wider.

KEVEHÁZI KATALIN

Az Evangélikus Országos Levéltár V. 1. jelzetű levélgyűjteménye

1. Az Evangélikus Országos Levéltárban található egy levélgyűjtemény, amely nagyrészt Nyitra- és Trencsén vármegyében tevékenykedő protestáns lelkészek és iskolamesterek leveleit tartalmazza.¹ A 22 levél az 1566 és 1600 közötti időszakból való. A gyűjtemény másolat, amelyet talán Johannes Procopius XVIII. századi szakolcai orvos² készített, s látott el terjedős jegyzetanyaggal, feltehetően kiadásra szánva munkáját. Nem dönthető el azonban egyértelműen, hogy a gyűjtőmunka és a válogatás kinek a munkája; az mindenesetre bizonyos, hogy Procopius is másolatokból dolgozott: a jegyzetekben többször említi az "apographon" hiányosságait. Ezek közül a legszembetűnőbb a tulajdonnevek gyakori félreolvasása, amihez a következő megjegyzést fűzi egy helyen: "Mala fide seu imprudentia scriptoris accidit, ut nomina, quorum in his epistolis fit mentio passim omitterentur, suffecta littera N."³ Van olyan levél is, amelyet anélkül sorol a gyűjteménybe, hogy akár az íróját, akár a címzettjét, vagy keltezését ismerné, sőt a levélben foglaltak sem adnak semmiféle eligazítást az előbbiekre nézve.

A levelek látszólag rendszertelenül követik egymást (e megállapítás érvénye alól csak egy négy levélből álló, tartalmileg összefüggő blokk a kivétel), sem személyek (pedig a levélírók és címzettek többsége többször előkerül), sem események vagy intézmények szerint nincsenek csoportosítva. A gyűjteménybe legkevésbé illő darab Paul Eber egy 1566-ból való ajánló levele. Erről azonban tudjuk, hogy Procopius illesztette a levélcsomó végére, mint írja: "Eberianam hanc epistolam, praesenti collectioni inserendam, luceque dignam iudicavi..."⁴

¹ Evangélikus Országos Levéltár V. 1. (a továbbiakban EOL V. 1.) Bibliográfiai leírás: Góbi Imre, A Magyarországi Ág. Hitv. Ev. Egyetemes Egyház levéltárának jegyzéke. 2. kötet. Kéziratok. Bp. 1915. 19.

² Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. II. köt. Bp. 1906. 170. h.

³ EOL V. 1. p. 5.

⁴ Uo. p. 58.

Az eddigiekből arra következtetünk, hogy a levelek összegyűjtése, lemásolása és magyarázó jegyzetekkel való ellátása csupán előkészület lehetett Procopius számára egy későbbi alapos munkához.

E kötetes kéziratot mindenesetre Zoványi Jenő is ismerte, mint az kiderül egyháztörténeti monográfiájának egy jegyzetéből.⁵ Nem véletlen azonban, hogy e forrásra bővebben sehol sem tér vissza: az általa más forrásokból közzétett s elemzett dokumentumokhoz képest e levelek nem tartalmaznak szenzációszerű újdonságokat. Rövid ismeretetésükkel — s az eddigiekből következően nem teljes közlésükkel — mindössze azt szeretnénk elérni, hogy néhány apró adat — egy-egy másutt is számontartott XVI. századi felvidéki prédikátorunk életére vonatkozóan — ne vesszen egészen feledésbe; s a szakma hivatottabb szakértőinek figyelmébe akartuk ajánlani a kötetet újbóli mérlegelésre: témájukhoz fontos forrás, vagy csupán adalék XVIII. századi tudománytörténetünkhöz. Mentegetőzéseként álljon itt Procopius megjegyzése az említett (se író, se címzett) VIII. levélhez: "... non tamen prorsus duxi reiiciendam, propter antiquitatem. Suum illa usum habere poterit ..."⁶

2. A gyűjteményben található levelek sorrendben:

1. 1587. október 6. *Brieg*

Laurentius Starck superintendens Melchior Schupka túróci esperesnek írt ajánlólevele. Figyelmébe ajánlja a Briegben ordinált Nicolaus Simonidest.

2. 1571. november 5. *Wittenberg*

Seraphinus Gosnovicenus diák levele szülőföldjére, ismeretlen címzettnek; általánosságok.

3. 1580. április 25. *Wittenberg*

Josephus Bascenus (Bastianus) diák Melchior Schupkának. Elnézését kéri egy félreértés miatt; említést tesz az éppen Wittenbergben ordinált Christophorus Landmannról.

⁵ Zoványi Jenő, *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig* Bp. 1977. /Humanizmus és reformáció 6./ (a továbbiakban Zoványi 1977) 408. 1099. jegyzet.

⁶ EOL V. 1. p. 6.

4. *1576. szeptember 3. Lőcse*
Albertus Husselius diák Melchior Schupkának. Közli tanára, Seraphinus Gosnovicenus állásfoglalását a lelkészi szolgálattal összefüggő kérdésekkel kapcsolatban; héber grammatikát kér pártfogójától.
5. *1578. szeptember 13. Zsolna*
Nicolaus Colacinus rektor levele ismeretlennek. Beszámol a zsolnai iskola helyzetéről; jelzi, hogy külföldi útra készül.
6. *1580.*
Hieronymus Thurocianus túrócszentmártoni lelkész Matthias Paulinus és Petrus Bendinus lelkészek közelmúltban bekövetkezett haláláról számol be ismeretlen címzettnek.
7. *1577. december 2. Zsolna*
Albertus Husselius, az iskola "collaboratora" valószínűleg Melchior Schupkának; napi eseményekről, s a november 27-i iskolai gyűjtogatósról ad hírt.
8. *Keltezés nélküli anonim levél ismeretlennek*
9. *Keltezés nélkül, Túrócszentmárton*
Stanislaus Gosnovicenus meghívólevele valószínűleg Melchior Schupkának.
10. *1582. február 21. Privigye*
Albertus Husselius rektor és Johannes Cnidonymus diakónus levele Melchior Schupkának. Tisztázni próbálják magukat az őket ért szakramentárius vád alól.
11. *1583. március 11. Mosóc*
Albertus Husselius Andreas Szoczovinusnak. Vigasztalja az archidiakónussal támadt konfliktusa miatt.
12. *1583. június 29. Mosóc*
Albertus Husselius Melchior Schupkának. Mentegetőzik, hogy esküvője óta nem kereste fel; támogatását kéri.
13. *1581. Lőcse*
Antonius Plattner lelkész a város és az iskola vezetősége nevében felkéri Albertus Husseliust a rektori tisztség betöltésére.
14. *Keltezetlen*
Albertus Husselius válasza az előzőre: nem fogadja el a felkínált állást.

15. *Keltezetlen, Lőcse*
Antonius Plattner újabb rábeszélő levele Albertus Husseliushoz.
16. *Keltezetlen*
Ismeretlen — lőcsei — levélíró Albertus Husseliushoz a rektori tisztség ügyében.
17. *1584. október 22. Mosóc*
Albertus Husselius beszámol Révay Ferencnek a privigyei lelkészi állásba való meghívásáról, s kéri támogatása őt abban, hogy elhagyhassa Mosócot.
18. *1593. november 12. "ad templum Beatae Virginis"*
Hieronymus Thurocianus Wittenbergből hazatért fia, Samuel november 25-én tartandó esküvőjére hívja meg az ismeretlen címzettet.
19. *1587. június 13. Privigye*
Albertus Husselius lelkész napi eseményekről írt levele Melchior Schupkának.
20. *1594. szeptember 24. Privigye*
Albertus Husselius levele ismeretlennek. Elmondja, hogy Túrócszentmártonba hívták lelkésznek, s kéri a címzettet, nézzon utána a meghívás komolyságának.
21. *Keltezetlen*
Stephanus Kruspier zsolnai lelkész a városi tanácsnak. Anyagi támogatást kér részben wittenbergi peregrinációja idejéből származó adósságainak törlesztésére.
22. *1566. július 27.*
Paul Eber ajánlólevele meg nem nevezett ifjak érdekében.

3. A levelek közül azok alkotják a legnagyobb csoportot, amelyek Albertus Husselius életével, tevékenységével kapcsolatosak. Segítségükkel végigkövethető lelkészi pályafutása, s jó alkalmat kínálnak Husselius eddig ismert életrajzi adatainak összefoglalására is; ezek szerint:

1554-ben született Privigyén, s alsóbb iskoláit is itt végezte⁷ 1560—1563-ban. Más adatok szerint ekkor már a lőcsei iskola diákja volt, de mivel itt — e forrás alapján — "in studiis humanioribus ac philosophicis" folytatott tanulmányokat, sőt héber nyelvet is tanult,⁸ talán inkább a hatvanas évek második felére kell tennünk ezt az iskolalátogatást. A hetvenes évek elejéről nincs adatunk róla, bár Procopius szerint Privigyén volt akkoriban jegyző.⁹ 1576-ban Lőcsére került (az ottani iskolában tanítani?), 1578-tól a zsolnai iskolában "collega".¹⁰ 1580—1583-ig privigyei rektor,¹¹ ezt követően egy évig Mosócon volt tanár,¹² ahonnan ismét Privigyére tért vissza: 1584 második felében diaconusként említik.¹³ 1584 decemberében Wittenbergben ordináltak.¹⁴ Egy 1586-ból való adat szerint Mosócon rektor.¹⁵ Zoványi szerint 1587-ben lett privigyei lelkész, bajmóci esperes.¹⁶ A következő adatunk 1593-ból való: ettől kezdődően, feltehetően haláláig Biccse volt lelkész, s egyben felső-trencsényi esperes.¹⁷ Rezik említ egy olyan adatot, amely szerint 1596-ban Biccse a rektori tisztet is ellátta volna, s még 1609-ben is így szerepelne, ezt azonban más forrás nem erősíti meg.¹⁸ Az alább bemutatandó kézirat lehetőséget ad e pálya egyes állomásainak pontosabb datálására is.

Husseliusnak 11 levele található a gyűjteményben, további néhány levél neki íródott, illetve kapcsolatba hozható vele.

⁷ Jan Rezik — Samuel Mattheides, *Gymnaziológia dejiny gymnázii na Slovensku*. Bratislava, 1971. (a továbbiakban Rezik 1971) 559.; Fabó András, *Monumenta*

1865) 163.

⁸ Rezik 1971. 196.

⁹ EOL V. 1. p. 10.

¹⁰ Rezik 1971. 571.; Holuby József, *A régi zsolnai ág. hitv. evangélikus egyházközség történetének rövid vázlata*. Bp., 1910. (a továbbiakban Holuby 1910) 38—39. szerint csak 1578-tól.

¹¹ Rezik 1971. 484, 559.; Zoványi 1977. 353.

¹² Rezik 1971. 196—197.; Fabó 1865. 358.

¹³ Rezik 1971. 197, 559.

¹⁴ Rezik 1971 559.; Procopius: EOL V. 1. p. 45.

¹⁵ Fabó 1865. 256.

¹⁶ Zoványi 1977. 232.

¹⁷ Rezik 1971. 197, 559.; Zoványi 1977. 238.

¹⁸ Rezik 1971. 182.

1576. szeptember 3. A levelet Melchior Schupkának,¹⁹ a privigyei lelkész-esperesnek írja, az aláírás szerint ekkor "studiosus Leutschoviensis", mint a levélből kiderül, Schupka támogatásával. Husselius egy héber grammatikát kér patrónusától, megköszönve a korábban kapott görögöt: "sed si quidem beneficio Reverentiae Dominationis Vestrae grammaticam graecam mihi comparavi, faxit pietas Vestra, ut eiusdem opera, Hebraea quoque mihi comparem".²⁰ A levél első felében Husselius leírja Seraphinus Gosnoviczenusnak,²¹ az iskola héber tanárának válaszát arra a kérdésre, amelyet Schupka — pártfogoltja közvetítésével — tett fel neki: hogyan értelmezendő véleménye szerint a páli locus: "Jaj nékem, ha az evangéliumot nem hirdetem" (IKor 9, 16). A kérdés feltevésének indoklása: "Plurimi sint in partibus nostris, iam pridem sacris initiati, qui tamen passim sine certa sede ac vocatione vagantur, non evangelizant; ac sicubi locum Parocho suboleant vacuum, catervatim confluentes, improbe, et sine vocatione, alius prae alio sese illuc intrudunt, aliqui etiam, quod intolerabilius est, cum aliter suis rebus consulere nesciunt, certo pretio susceptoribus suis solvendo se obligantes, quasi emti, Ministri Ecclesiae servire volunt." Gosnoviczenus válasza: "Qui sine legitima vocatione se aliquo intrudunt: sine omni controversia fures et latrones dici possunt. . ."²²

Nem tudjuk, vajon miért éppen Gosnoviczenusnak tette fel a kérdést Schupka, s miért éppen pártfogoltja közvetítésével — lehetséges, hogy Procopiusnak van igaza, aki szerint ezt pedagógiai célzattal tette —, de az mindenesetre említésre érdemes, hogy itt az Ágostai hitvallás XIV. pontjáról van szó (ez egyébként a Confessio pentapolitanában is a XIV.), amely szerint "nyilvánvalóan senki más se tanítson . . . az egyházban

¹⁹ A privigyei származású melchior Schupka előbb Vágújhelyen, 1566-tól szülővárosában rektor. Rezik 1971. 484. szerint 1575-től, de Fabó 1865. 149. adata alapján, már 1559-től, majd újra 1570-től (Fabó 1865. 163.) ugyanitt lelkész, és a bajmóci fraternitas seniora. Zoványi 1977. 1078. jegyzete ez utóbbi tisztség viselését megkérdőjelezi: 1587 któberétől 1595. november 22-én bekövetkezett haláláig szucsányi lelkészként Túróc megyei esperes (Zoványi 1977. 234.).

²⁰ EOL V. 1. p. 9.

²¹ S. Gosnoviczenusról annyit sikerült megtudnunk, amennyi e levélből és procopius ehhez tartozó jegyzetéből kiderül: Stanislaus Gosnoviczenus túrócszentmártoni lelkész fia, aki több, mint négy éves peregrináció után 1573-tól lőcsei szlovák lelkész volt (EOL V. 1. p. 3.). Egy levele megtalálható a gyűjteményben, amelyet 1571. november 5-én írt Wittenbergből egy barátjának (Procopius szerint Husseliusnak, ez azonban nem bizonyítható). A levél tartalma meglehetősen érdektelen, közlésétől ezért eltekintünk.

²² EOL V. 1. p. 6—7.

csak az, akit erre szabályszerűen elhívtak.”²³ Nem érdektelen talán annak megemlézése sem, hogy 1557-ben Szegedi Gergely kassai prédikációi után Stöckelék egyik fő érve ellene az, hogy „sine legitime vocatione”, az egyház jó rendjét megbontva prédikált. Szegedi Gergely kapcsán aztán további ide kívánczoló megjegyzés, hogy Botta István Szegedi úrvacsora-értelmezésekor Karlstadtra utal egyik jegyzetében, mint felvethető forrásra.²⁴ S hogy éppen Karlstadt volt az, aki pontosan e vitatott irányba lépett tovább az Úrvacsora-értelmezés egyházszervezeti következményeinek végiggondolásában, igaz persze az is, hogy 1576-ban már toposszerű a vád.

1577. december 2. Husselius ezt a levelét Zsolnáról írta Schupkának(?), tehát nem 1578-ban került a zsolnai iskolába. Többek között beszámol az iskolában történt gyújtogatásról: „praeterito die Mercurii circa horam XI. interdiu suppositium ignem, seu lychnum ad incendium paratum, sub tecto scholae repertum esse, nec prius observatum periculum, quam fumus supra tectum elevatus flammaque iam iam eruptura, a praetereuntibus conspiceretur ... non obscura indicia suppositu ignis deprehendimus. Incendiarius bene latet. ... Sed, quisquis fuerit, manifestum est ... maligno et hostili animi fecisse ...”.²⁵ Ismeretes, hogy az iskolát a katolikus Dersffy Ferenc felosztatta, s az evangélikus lelkész, Lovcsányi Györgyöt, valamint az iskola rektorát, Nicolaus Colacinust elűzte.²⁶ Talán nem kizárt, hogy az evangélikusok zaklatása két évvel korábban ilyen formában is megnyilvánult.

²³ Idézi Botta István, Melius Péter ifjúsága. Bp. 1978. /Humanizmus és reformáció 7./ (A továbbiakban Botta 1978) 162. Az itt kezdődő fejezetben foglalkozik részletesen a Szegedi Gergellyel kapcsolatos vitával is.

²⁴ Botta 1978. 191. 68. jegyzet. Szegedi Gergely úrvacsora-felfogásáról lásd Varjas Béla, Szegedi Gergely és Flacius Illiricus ismeretlen vitája az úrvacsoráról. = Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Szerk. Fabiny Tibor. Bp. 1984. 29—50.

²⁵ EOL V. 1. p. 23.

²⁶ Holuby 1910. 4. 30—31, 38—39.; említi még Zoványi 1977. 285, 299.; Fabó 1865. 118—119. az eseményt 10 esztendővel korábbra teszi.

1578. szeptember 13. Ezt a levelet Nicolaus Colacinus írta, mint a zsolnai iskola akkori rektora,²⁷ a címzett neve azonban nem derül ki. A levél Albertus Husseliust, mint "synergust" említi.

Minden bizonnyal Husseliusnak szól az a levél, amelyet Hieronymus Thuroczianus²⁸ írt 1580-ban Privigyére. Turóc megyei eseményekről számol be: Húsvét körül gyors egymásutánban két lelkész is meghalt: Matthias Paulinus mosóci²⁹ és Petrus Bendinus szucsányi³⁰ lelkész.

1581-ben kezdődik az a levélváltás, amely Husselius életének újabb állomását jelzi: már 'privigyei lelkészként meghívást kapott a lőcsei iskola vezetésére. A meghívást Antonius Plattner lőcsei lelkész³¹ közvetítette a városi tanács nevében. A levélből megtudjuk, hogy az iskola akkori rektora (Johann Greiffenzweig?) "ob adversam valetudinem, qua post totum fere tempus apud nos [sc. Zsolnán] fuit, alteri istam functionem resignavit, et dimissionem ab inclyto senatu nostro petiit..."³² Az iskola vezetését ebben a helyzetben Husseliusnak ajánlja fel: "Senatus noster, facile consensit, ut gubernationem scholae nostrae Tibi offeram et commendam." Ez nem véletlen, hiszen Husseliust ismerik Lőcsén: "Memini, Casparum N. optimum virum Tui, aliquoties apud me et alios honestos viros, cives nostros, mentionem

²⁷ A levélből megtudjuk róla, hogy "iam sexto anno" — 1572 óta áll az iskola élén. Eszerint helytelen tehát az az adat, miszerint 1572-től Trencsénben lett volna rektor (vő. Rezik 1971. 483.). Ugyancsak a levélből tudjuk meg, hogy korábban hosszan peregrinált, most is arra készül újra. Az utolsó mondatokban a "soror mea Dorothea" szülő üzenetekből esetleg feltehető, hogy a levél valamelyik családtagnak íródott. Colacinusról ez ittenieken kívül annyi ismeretünk van, hogy 1570-ben Privigyén tanított, s hogy a "keleti" nyelvek tanára volt (?) (vő. Rezik 1971. 483.); a zsolnai iskola szétszóródása után 1580-ban Biccse, 1582-ben Mosóca, majd Trencsénbe ment, s itt halt meg 1583-ban (Rezik 1971. 346.; Holuby 1910. 39.).

²⁸ Hieronymus Thuroczianus 1580-tól a Turóc megyei Szentpéteren volt lelkész (Fabó 1865. 267.), majd 1590-től Rózsahelyen volt rektor (Rezik 1971. 213.); 1593-tól mosóci (Fabó 1865. 258.), majd 1596-ban ismét rózsahelyi lelkészként említik (Fabó 1865. 63.).

²⁹ Ezt az adatot Fabó 1865. 258. is megerősíti.

³⁰ 1576-tól szolgált itt (vő. Fabó 1856. 260.).

³¹ Lőcsén született 1535 októberében (Rezik 1971. 411.). 1561—1567-ig szülővárosa iskolájának volt rektora (Halász László, A lőcsei Királyi Katolikus Főgymnásium története. = A Főgymnásium 1894/95. évi értesítője. Lőcse, 1895. (a továbbiakban Halász 1895.) 7.), ezután 1598. október 15-én bekövetkezett haláláig ugyanitt lelkészkedett (Rezik 1971. 317.). Ő maga is tevékeny részese volt azoknak a vitáknak, amelyek a Szepességben a század utolsó harmadában az orthodox lutheránusok és a helvét irányzatúak között folyt az úrvacsoráról, s ez ebből következő egyházszervezeti kérdésekről. E vitával kapcsolatban összefoglalóan lásd Zoványi 1977. 173—213.)

³² EOL V. I. p. 32—33.

facere, et ingenium Tuum ita nobis praedicare, ut affirmaverit, Te, tum temporis, quo apud nostros versabare(?) vel celeberrimam scholam posse feliciter et utiliter regere." A "Casparus N." minden bizonnyal Caspar Cramert jelenti, aki 1571 és 1577 közt az iskolát igazgatta és akinek Husselius is tanítványa volt.³³ Nyilván téves tehát az a korábban már említett adat, amely szerint Husselius korábban, a hatvanas évek elején lett volna a lőcsei iskola diákja.

Plattner a levélben az anyagiakra is kitér: Cromer fizetését ígéri Husseliushoz. S még egy fontos argumentum, hogy miért éppen az egykori diákot hívják meg: "Etiam Ministri Ecclesiae nostrae omnes Te amant, et Tibi honestum testimonium dant, Te Augustanae Confessioni esse addictum, et a Calvini sententia de Coena Domini alienum. Nolunt enim Domini nostri, vel Calvini dogma, vel Flacianorum contentiones in Scholam nostram inveni."

Husselius udvariasan, ám kitérőleg válaszolt: láthatóan nem akarta elfogadni a felkínált állást: "Noli itaque Reverende Vir, vitio mihi vertere, quod categoricum responsum subito, et quidem fluctuano(?), dare nequeo. Interim vero, si de alio quopiam docto et gravi viro, quadem locus ille requirit prospicere poteritis: nihil mihi auditu, iucundius et gravius accidere poterit."³⁴

Plattner újabb válaszlevelében próbál más érveket felsorakoztatni, s Husseliust Privigyéről kimozdítani. Még azt is felkínálja, hogy Husselius néhány diákját is átveszi az iskola.

E tárgyban íródott a következő levél is, melynek feladója ismeretlen, de minden bizonnyal a lőcsei iskolához tartozó személy lehetett. A levélíró (Procopius szerint a még mindig itt tanító Seraphinus Gosnoviczenus) az előző levélváltás ismeretében beszéli rá Husseliust, hogy fogadja el a felkínált állást. Az ügyben több adat e gyűjteményben nem található, ám az életrajzi adatok szerint Husselius végülis nem fogadta el ezt a lehetőséget. A lőcsei iskola következő rektoraként a források Thomas Hentscheliust említik.³⁵ Lehet persze az is, hogy már ő volt az, aki megrendült egészségére hivatkozva egy esztendő után lemondani akart, majd — más megoldás nem lévén — mégis maradt 1587-ig, de nem kizárható, hogy a rektorsága kezdő évére vonatkozó bizonytalanság ezt az 1581-es "közjátékot" fedi, amikor Hentschel már esetleg az iskolában volt, de még nem — vagy csak ideiglenesen — rektorként.

³³ Halász 1895. 7.; Rezik 1971. 317, 196.

³⁴ EOL V. 1. p. 36—37.

³⁵ Rezik 1971. 317.: 1580-tól; Halász 1895. 7. év nélkül; Zoványi 1977. 231.: 1580 tájától.

1582. február 22. A levél keltezésekor Husselius még Privigyén volt, de az aláírás szerint ekkor már "Rector Scholae". A másik aláírója a levélnek Johannes Cnidonymus Diakonus, akiről nem sikerült többet megtudnunk. A címzés: "ad Seniore[m] Contubernii Bajmocensis". Van olyan feltételezés, hogy e hivatalt abban az időben Melchior Schupka töltötte be.³⁶ A levélírók arról számolnak be, hogy a szakramentárius istenkáromlás vádja érte őket, s kéri Schupkát, hogy a comitatus (Nyitra megye) lelkészei előtt nyilvánosan védhessék meg magukat. A levél nem fejt ki bővebben, mi volt a vád konkrét alapja, s nem találjuk nyomát annak sem, hogy az ügynek folytatása lett volna. Nem elképzelhetetlen azonban, hogy a dolognak némi szerepe lehetett abban, hogy Husselius a következő évben már Mosócon szolgált, s — mint az egy következő, 1584. október 22-én keltezett, Révay Ferencnek szóló leveléből kiderül — távozását Privigyén nem vették jó néven, maga is szívesen visszamenne. Valószínűleg véletlen, de azért megemlíthető a levélnek az az érdekessége, hogy egy szakramentarizmussal megvádolt lelkész-tanár éppen egy Révay-birtokon nyert újabb állást.³⁷

Husseliusnak még öt levele található a gyűjteményben, ezek azonban — egy kivétellel — tartalmukban szinte semmit nem árulnak el írójuk tevékenységéről, sorsáról; az életrajzi adatokat a levelek datálásai egészítik ki, illetve támasztják alá, amennyiben feltételezhetjük, hogy működése helyszínén írta őket. E levelek a következők:

1583. márciusában és júniusában írta a következő két levelet. A márciusban kelt Procopius fejléce szerint Andreas Szoczovinusnak szól, aki ebben az időben Breznóbányán volt lelkész.³⁸ A másik, csakúgy mint az előző Mosócon keltezett levelét már Schupkának írta Privigyére. Ebben utalást találunk arra, hogy Husselius a közelmúltban megnősült szülővárosában (a szertartást Schupka végezte?). A menyasszonyra tett utalás miatt elképzelhetőnek tartjuk, hogy az előző is Schupkának íródott: "Quod dilectae cum adhortatione, tum conso-

³⁶ Lásd a 19. jegyzetet.

³⁷ Révay Ferenc apjának az úrvacsoratan értelmezésével kapcsolatos "vitáiról", az országgyűlés állásfoglalásáról lásd: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk. Bunyitai Vince, Rapaics Rajmund, Karácsonyi János. 5. köt. Bp. 117—118.; Luthernek ez ügyben hozzá intézett levelét közli Karácsonyi uo. 3. köt. 385—386.; 4. köt. 338. illetve magyarul: Luther Márton egyházszervező iratai. Sajó alá rend. Masznyik Endre. 4. köt. Bp. 1909. 222—230.

³⁸ 1579-ben került ide Privigyéről (Fabó 3. 274., ahol az 1570-es években lelkész volt (Fabó 1865. 163.). 1588. január 17-től 1598-ban bekövetkezett haláláig zólyomi esperesi tisztelet töltött be (Zoványi 1977. 233.). Fabó 1865. 287. szerint csak 1599-ben halt meg.

latione Reverendae Dominationis Vestrae deesse noluit, ago gratias . . . Scio enim, quam difficulter, et illa patriam, et pater filiam, ex oculis abduci patietur.”³⁹

Már utaltunk arra a levélre, amely 1584. október 22-én kelt és Révay Ferencnek, Mosóc város birtokosának szól. Ebből megtudjuk, hogy Husseliust visszahívták Privigyére, ezúttal segédlelkésznek, s ő hosszas habozás után úgy döntött, megtartja a bemutatkozó prédikációt, s elfogadja az állást. Utal a levélben betegségére, mely miatt nehezen tud előadásokat tartani. Ezen kívül ”mediocre mihi est in patria patrimonium . . . , tam haereditario iure, quam datis uxoriae nomine ablatum. Id me negligere neque honestum foret, nec utile.”⁴⁰ — írja. A levélből úgy tűnik, nem lehetett túl közkedvelt Mosócon: ”Nolo conqueri de contemtu oppidorum, qui suos liberos abstraxerunt a schola.” Más kérdés az, hogy úgy tudja, néhány diákja vele együtt elhagyja az iskolát. A levél végén kéri Révayt: járuljon hozzá, hogy eleget tehessen a privigyei meghívásnak.

Nem tudjuk pontosan mi történt ezután, hiszen egyik forrásunk tanúsága szerint ez évtől valóban privigyei diakónus;⁴¹ Fabó viszont még 1586-ban is mosóci rektorként említi.⁴² Nem valószínű, hogy másfél, két év múltán ismét visszatért Mosócra, így valamelyik forrás rosszul informált. Minden bizonnyal Fabó, hiszen Husselius a gyűjteményben szereplő következő levelét már mint privigyei lelkész írta az akkor Szucsányban szolgáló Schupkának. Igaz ugyan, hogy ez 1587-ből való, de közben diakónusból elő kellett lépnie; a bizalmat vissza kellett szereznie — ehhez pedig idő kellett.

Az utolsó Husseliussal kapcsolatos levél 1594 szeptemberében kelt, Procopius fejléce szerint Privigyén. A címzett nincs megnevezve, de bizonyosan Turóc megyei, feltehetően az esperes, Schupka. Husselius meghívást kapott Turócszentmártonba, s kéri a címzettet: nézzen utána a meghívás komolyságának, s maga döntse el, vajon alkalmas-e a poszt betöltésére. A levél ismét kérdésessé tesz egy eddigi életrajzi adatot, amely szerint Husselius már 1593-ban Biccén szolgált volna. Zoványi szerint ebben az évben ott még Berger Péter volt a lelkész,⁴³ s e

³⁹ EOL V. 1. p. 30.

⁴⁰ Uo. p. 42—43.

⁴¹ Rezik 1971. 197.

⁴² Fabó 1865. 256.

⁴³ Zoványi 1977. 238.

levél is azt tanúsítja, hogy Husselius legkorábban 1594 végén kerülhetett el Privigéről (Procopius jegyzetében ezt 1595-re teszi).⁴⁴

A levélgyűjtemény további darabjai nem említik Husselius nevét, s nem is hozhatók vele összefüggésbe. Ettől függetlenül szükségesnek látjuk két további irat bemutatását.

1566. július 27-én kelt Paul Eber ajánlólevele. Legnagyobb sajnálattunkra a másolati szövegből nem derül ki, ki, vagy kik azok, akik wittenbergi tanulmányaikat befejezve eme ajánló sorok birtokában indulhattak haza. Eber mindössze ennyit közöl: "duo honesti iuvenes, et ipsius(?) Praeceptor Lucas N. (!) Pannonius".⁴⁵ A másolat hibáinak következtében még az sem eldönthető grammatikailag, hogy Lucas N. Pannonius (az N. a másoló számára az olvashatatlan nevet helyettesítő jel!) egy, vagy két ifjút kísért külföldi tanulmányútra. E kérdésben Procopiusra vagyunk utalva, aki jegyzetében a következőket írja: "felici casu, ex alio monimento scripti defectum suppleo. Nomen adolescentis(!) erat Georg Schifer, nati ex amplissima nobilique familia Austriaca. Lucas iste Georgii Schiferi Praeceptor privatus, seu morum moderator, non alius fuisse videtur, quam Lucas Fabinus."⁴⁶ Utóbbi egyébként 1572 és 1584 közt az eperjesi iskola rektora volt, Rezik a pregrinációját 1555(?)—1566-ra teszi.⁴⁷

A gyűjtemény élén álló levél 1587. október 9-én kelt. Írója Laurentius Starck superintendens, aki a II. Frigyes szervezte briegi konzisztórium élén állt. A sziléziai városban a korszak számos magyarországi lelkésze nyerte el az ordinációt,⁴⁸ az a Nicolaus Simonides is, akiről e levélben szó esik. Róla csupán annyi információnk van, ami ebből a levélből kiderül: valószínűleg Starck ajánló sorainak címzettje, Melchior Schupka küldte Briegbe, s az is valószínű, hogy az ő esperesi kerületébe kapott meghívást: "... confidimus etiam, Reverentia Dominationis Vestra ei fore calcar, ut assidue sibi revocet, in memoriam, cuius Minister sit..."⁴⁹

⁴⁴ EOL. V. 1. p. 50.

⁴⁵ Uo. p. 57.

⁴⁶ Uo. p. 58.

⁴⁷ Rezik 1971. 280, 406, 431, 388.

⁴⁸ Vö. Schulek Tibor, Bornemisza Péter. Bp. 1939. 32.

⁴⁹ EOL. V. 1. p. 2.

Zusammenfassung

Katalin KEVEHÁZI: Die Briefsammlung unter der Signatur V. 1. im Evangelischen Landesarchiv

Die Sammlung enthält 22, in der Zeitspanne von 1566—1600 von protestantischen Pfarrern und Lehrern verfasste Briefkopien, die vermutlich für Johannes Procopius, eventuell als Vorbereitung für eine Textausgabe gefertigt worden sind. Die Verfasser der Briefe sind folgende: Laurentius Starck, Superintendent in Brieg, Seraphinus Gosnovicenus und Josephus Bascenus (Bastianus), ungarische Studenten in Wittenberg, Nicolaus Colacinus, Rektor in Zsolna (Sillein), Hieronymus Thuroczianus, Pfarrer in Túrócszentmárton, Antonius Plattner, Stadtpfarrer in Lócse (Leutschau), Stephanus Kruspier, Pfarrer in Zsolna (Sillein), Albertus Husselius und der Wittenberger Paul Eber. Der Grossteil der Briefe sind an den Senioren Melchior Schupka gerichtet. Die Tätigkeit der Verfasser, der Adressaten und der Mehrheit der in den Briefen erwähnten Personen sind die Komitate Nyitra und Trencsén.

Aus den einander unsystematisch folgenden Briefen können 14 hervorgehoben werden. Der Verfasser des Grossteils und der Adressat der übrigen ist Pfarrer Albertus Husselius. Mit Hilfe dieser Briefe kann das Leben und die Tätigkeit von Husselius in grossen Zügen verfolgt werden: den ersten Brief schrieb er noch als Leutschauer Schüler, später sind Zsolna (Sillein), Privigye, Mosóc und Túrócszentmárton der Schauplatz seiner Arbeit. Der Inhalt der Briefwechsels unterstützt grösstenteils das Bild über die Laufbahn von Husselius in der Fachliteratur, an einigen Stellen wird es aber auch ergänzt und modifiziert.

MONOK ISTVÁN

A Belga Királyi Könyvtár kéziratárának magyar vonatkozású útleírásai

A Belga Királyi Könyvtár kéziratára 11 kötetes katalógusának utolsó kötetében külön fejezetben (Géographie, voyages, itinéraires, expéditions) sorolják fel az utazási emlékeket. Ezek végignézése után alakult ki ez a kis gyűjtemény, a magyar vonatkozású útleírásokból.

Még két kéziratot kell megemlítenünk, amelyek magyar vonatkozásúak ugyan, de részben ismertek (Georgievics Bertalan: *De Turcarum ritu et ceremoniis, ca. 1544.* MS II 4531), részben nem utazási emlék a minket illető rész. Ez utóbbi a hazai ellenreformáció második hullámáról ad érdekes képet, dokumentumokat (például Batthyány Ádám vagy Draskovich György levelei): *Itinerarium Patris Joannis Gaspari Wiltheim Societatis Jesu Luxemburgensis seu Narratio eorum, quae meis in missionibus per Imperium, Palatinatum, Franconiam, Sueciam, Austriam, Hungariam, Bohemiam, Saxoniam, Nassauiam et Archiepiscopatum Treuirenssem ac Ducatum Luxemburgensem Dei Providentia acciderunt notabiliora. 1626—1637. Pars I-III.* (MS 6393).

E kis füzetben tehát csupán az útleírások közlésére szorítkozunk, hozzájárulva egy Szamota István antológiájához (*Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten. Bp. 1891*) óta meg nem jelent, majdani újabb gyűjteményes kötet anyagához.

Itt szeretnék köszönetet mondani a Belga Királyi Könyvtár munkatársainak, Claudine Lemaire asszonynak, Marcus De Schepper és Peter Masthoff uraknak munkám támogatásáért.

HENNINGIUS FROMMELING

Itineris variarumque regionum et urbium brevis descriptio

A megtett útnak, különböző helyeknek és városoknak rövid leírása

1601—1623

BR—KB MS 7381 (21678)

A Bruggeben M. de Pélichy Van Huerne könyvtárából vásárolt¹ kézirat szerzőjéről, Henningius Frommelingről nagyon keveset tudunk meg autográf útleírásából. Egyéb forrás életrajzának rekonstruálásához pedig nem áll rendelkezésünkre. Az egyetlen róla szóló szakirodalmi munka² szerzője is tanácstalan ez ügyben.

1574 körül született a Halberstadt környéki Flechting nevű faluban. Szülei nem voltak tehetős emberek, de fiukat taníttatták. Naplójának írását utazásainak kezdetén, 27 éves korában kezdte el.

A negyedrét kézirat 534 számozott lapból áll, s láthatóan tisztázata, a szerző autográfja. Minden bizonnyal kiadásra szánta. Ajánlása Harpke és Osterau urának Burchard von Weltheimnek szól, s Kölnben, 1624. január 7-én kelt. Ezen kívül találunk benne egy, az olvasónak szóló ajánlást is. Sem a kéziratból, sem a rendelkezésekre álló könyvészeti segédesszövegekből nem derült ki azonban, hogy megjelent-e valaha.

Frommeling az 1601—1614-ig terjedő időszakban többször bejárta Európát. 1601-ben Germania, Livonia, Curlandia, Pruscia, Pómerania volt úticélja, 1602-ben Lipcse, Vesztfália és Köln. 1603-ban Brabantot járta be faluról-falura, a következő évben Luxemburgon, Svájcban át Itáliába ment, s Szicíliáig jutott. 1607—1608-ban Ausztriában és a Birodalomban barangolt, majd Cseh-, Morva- és Lengyelország következett. 1613-ban ismét Itáliában járt, s visszafelé került el Magyarország nyugati csücskébe.

Naplójának második felében már nem az útleírás dominál, hanem a korban történt politikai események évenkénti összefoglalása. A második rész címe: *Diarium seu rerum gestarum relatio 1615—1623*. Ennek ajánlása *Domino Henrico, Sacri Romani Imperii Dapifero haereditario, Baroni in Walpurg, Domino in Wolfseus Waldse, Zeil et Mörtstetten* szól. E második résznek alig van magyar vonatkozása. Mindössze két helyen említ bennünket. A fol. 250 verson Charles

¹ Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique, par Frédérique LYNA. Bruxelles 1927. 7381(21678)

² C. RUELENS: Les mémoires de Henningius Frommeling 1601—1614 d'après le manuscrit autographe inédit. Bruxelles, 1861.

Bonaventura Buquoi Magyarországra küldéséről tesz említést (1621), majd a fol. 259 recton Bethlen kapcsán a következőket írja (1622): *In Hungaria quamvis in principio huius anni magnae essent turbae atque confusiones pacato tamen Betlehem Gabor, Corona quoque et urbibus superiori ablatis restitutis pax inter Procere et Imperatorem facta est. Turca enim domestico bello intricatus magno Christianae reipublicae commodo quieuit.*

Számunkra azonban most fontosabb az a rövid leíró rész, amelyet Frommeling az országról, s annak nyugati szegletéről írt.

Hungaria

1613

BR—KB MS 7381 (21678) ff. 178r-178v.

Furstenfeld parua est civitas edito in loco sita, quae varijs Turcarum cladibus defoedata destructa et quasi desolata iacet. Hinc per aliquot oppida superatis Stiriae finibus Hungariam ingressi Oedenburgum primo inde Eisenstadium peruenimus.

Hungaria amplissima et amoenissima est regio, in duas diuisa partes uti in Superiorem et Inferiorem Hungariam vtraque autem pars fertilissima est et pascua; Conspiciuntur enim hic integri Campi viridarij instar, vineis, pomis, piris persicis, alijsque fructibus maximopere abundantes. Armenta praecipue autem boues, maxima in hac regione enutriuntur copia, ita ut singulis annis multa millia bouum ad alias diuindantur(!) regiones; Nam etiamsi haec regio a multis annis, varijs ijsque diris Turcarum cladibus, passim defoedata fuit ac depopulata tanta tamen in illa est rerum affluentia abundantiaue ut incolae ad delicias potius quam necessitatem rebus fruuntur: imo frumentum, vinum alijque fructus et fruges in nullo fere vel saltem vilissimo habeantur pretio. Parebat haec regio olim Romanorum Imperatoris successu autem temporis et infelici Christianorum cum Turcis dimicatione, praecipue autem Inferior pars maiori ex parte iugo infidelium est subiecta.

Oedenburgum vti etiam Eisenstadium ambae paruae et immunitae sunt ciuitates quae ob varias clades et Turcarum depopulationes nunc maiori ex parte sunt destructae. Eisenstadio per aliquot oppida ad amplissimum peruenimus lacum, lacum vngaricum vulgo appellant, hinc sese per insulam Danubianam, quam Danubius in duos diuidens partes, circumfluit: quae longitudine ad 12, latitudine vero ad 7 milliaria

Vngarica sese extendit, multisque oppidis est exulta, Comarium (quae civitas huic insulae ceu puppi cuiusdam navis insita est) contendebamus, verum cum circa hoc idem tempus saeva quaedam contagio Vngariam, Bohemiam, Austriam, Silesiam, Morauiam, Saxoniam aliasque Germaniae regionis inficere ac depopolari coepit, mutata sententia versus Germaniam iter refleximus, et relicta a dexteris Posonio vulgo Pressburg id temporis pestifera hac contagione infecta Hamburgum petiimus . . .

A megtett útnak, különböző helyeknek és városoknak rövid leírása

Fürstenfeld egy kiemelkedő magas helyen épült kisváros, amely a török dúlások miatt szétrombolódott, elpusztult, s csaknem elhagyottá vált. Innen néhány helységen áthaladva a stíriai határt átlépve Magyarországra érkeztünk, s előbb Sopronba, majd Kismartonba mentünk.

Magyarország nagyon gazdag és igen szépfekvésű vidék. Két részre oszlik, nevezetesen Felső- és Alsó- Magyarországra. Mindkét rész felette termékeny és legeltetésre alkalmas. Úgy tűnek ezek a friss mezők — szőlőhegyek, gyümölcsösök: alma, perzsakörte és más gyümölcsfák —, mint díszkertek. E mezők gabonában is, s a hasznos termények ezer más fajában különösen bővelkedők.

Különösen pedig marhacsordák sokaságát tartják ezen a vidéken, olyan sokat, hogy évente sokezer szarvasmarhát hajtanak külföldre. Jóllehet ez az ország régóta számos részében a törökök különböző iszonyú csapásai alatt szétrombolódott és elnéptelenedett, mégis a javak oly nagy bősége és gazdagsága található benne, hogy a lakosok inkább a gyönyörűségig bővelkednek, semmint hogy hiányt szenvednének; sőt a gabona, a bor és más hasznos termékek, gyümölcsök nagyon olcsóak.

Ez az ország valaha a római császár örökségéhez tartozott, azonban idővel a keresztények törökökkel való szerencsétlen harca következtében Alsó-Magyarország nagy részét a hitetlenek leigázták.

Sopron és Kismarton kicsi és erődítés nélküli városok, s jelentős részük a számos török portya miatt szétrombolódott. Kismartonból néhány városkán át egy nagy tóhoz érkeztünk, amely tavat Magyar tónak neveznek. Innen a Duna egy szigetén át — amelyet a Duna két ágra szakadva körülfolyl; hosszúsága eléri a 12, szélessége a 7 magyar mérföldet és sok település van rajta — Komáromba igyekeztünk (ez a város mintegy hajóatként helyezkedik el a szigeten). Azonban, mivel

ezidőtájt Magyarországon, Csehországban, Ausztriában, Sziléziában, Moráviában, Szászországban és Germánia más vidékein valamely kegyetlen kór kezdett elterjedni és pusztítani és sok más akadály is támadt, szándékunkat megváltoztatva Germánia felé vettük utunkat, s Pozsonyt avagy Pressburgot jobbról elhagyva (amely város ezidőtájt veszedelmes ragállyal volt fertőzött) Hamburgba mentünk...

COLONEL DUPLESSIS LESCUYER
Voyage des Hautes et Basses Allemagnes, des Pays Bas
1650
Utazás Felső- és Alsó- Németországban és a Németalföldön
BR—KB MS 7418 (15825)

A három kötetes kézirat tiszttárat, feltehetően úti jegyzetekből összeállított napló,¹ leíró részekkel. A szerző, jóllehet megnevezi magát, történeti, családtörténeti kézikönyvekből nem ismert. Sem a belga,² sem a francia³ nagy heraldikai összefoglalások nem adnak felvilágosítást.

A nagy Richelieu bíboros családjában volt ugyan egy L'Ecuyer du Plessis-Richelieu, de az XIII. Lajos kora előtt élt. Szóba jöhetne még a pikardiai Lescuyer de Muret család, amelynek egy tagja, Jérôme Lescuyer (meghalt 1674) a *mestre de camp d'un regiment de cavelerie* tisztet viselte, de — egyrészt nem Duplessis, másrészt nem colonel, és nem tudjuk, hogy utazott-e. Az útleírás szerzője kilétét illetően tehát továbbra is bizonytalanságban maradunk.

Royaume de Hongrie
BR—KB MS 7418 (15825) fol. 214r-215v.

Ce Royaume est borné du costé du Septentrion d'une Montagne nommée Grapak(!), par laquelle il est separé de la Poloigne et de la Russie; de l'orient de la Transiluanie et Valachie; au midy du fleuve Draue; et au couchant de la Stirie, Autriche, et Moraue. Sa plus longueur ne surpasse point 60 lieues d'Allemagne et sa largeur est presque pareille. Ce pays est diuisé en Superieur et Interieur: mais ce Royaume est tombé miserablement en la puissance du Turcq. L'Empereur en possédant tres peu de chose, comme Presspurg, Komara, Raab, et quelques autres villes.

Presspurg est la ville Capitale de ce qui reste de ce Royaume a L'Empereur, assés bien bastie selon la coustume ordinaire des Alle-

¹ Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique, par Frédérique LYNA. Bruxelles 1927. 7418(15825, 15826, 15827)

² Charles Poplimont: La Belgique héraldique. Recueil historique, chronologique et biographique complet de toutes les maisons nobles reconnues de la Belgique. Tom. I-XI. Bruxelles, 1863—1867.

³ Dictionnaire de la noblesse par François Aubert de la Chenaye-Desbois. Vol. 1-19. Paris, 1863—1876 (réimpr. 1980).

magnes, fortifiée autant quelle le peut estre contre un Ennemy Infidelle, car l'on n'y a rien Espargné pour la bien deffendre, il y a toujours une forte Garnison; et du reste une situation grandement propre; sur la gauche du Danube et a 12 lieues de Vienne avec un air pur et fort salubre.

Les flancs des montagnes circonvoisines sont remplis et charges de tres beaux vignobles qui produisent d'Excelens vins et tous blancs sy furieux et sy forts qu'il semble boire de l'Eau de Vie, et beaucoup plus violents que celui d'Autriche quoy que tres bon; et le plus haut de ces Montagnes est tout couuert de grosses et Espoisses foirests: d'ailleurs les valées sont Embellies de jardins et vergers Entrecouppées par plusieurs prairies, ce qui rend cette Region merueilleusement agreable.

Raab est en la hongrie Interieure, située a la droite du Danube Enuiron deux lieues ou un autre fleuve se decharge, lequel de la couleur noire est nomme en Allemand Raab ou Raas, c'est a dire Corbeau. Elle est Ennoblie par son siege Episcopal, et selon l'oportunité du temps est asses frequentée des Marchards acause de sa situation, car elle est naturellement tres bien fortifiée estant ceinte de Marescages et de la Riuere.

Les Vestiges du Chateau et les sepultures avec les sculptures et statues faites a la façon des anciens Romains demonstrent suffisamment sa grande antiquité et que l'armée Romaine y a autrefois demeuré.

Cette ville a esté tellement fortifiée par les Empereurs Ferdinand et Maximilien, de forts murailles en dossées de larges terrasses et Ramparts avec bastions et plates formes le tout Enuironné d'un large et proffond fossé Remplis d'Eau, qu'il semble quelle soit inexpugnable, cespourquoy il y a continuellement deux puissantes Garnisons, l'une de soldats allamends, l'autre de hongrois lesquels sont en perpetuelles alarmes a Raison du voisinage de Esnnemy.

Komara est une autre ville située sur le Danube mais je n'y suis pas entré.

Raab est distant de Prespurg de huit lieues de hongrie et de quatre de Komara.

De ce pays nous repasserons en l'archeuesché de Saltzburg voisin de l'Autriche.

A Magyar Királyság

Ezt a királyságot északról egy hegység határolja, a Kárpátok, amely elválasztja Lengyelországtól és Oroszországtól. Keletről Erdély és Oláhország; Délről a Dráva-folyó és nyugatról Stiria és Morvaország. A hosszúsága nem több, mint 60 német mérföld, s a szélessége is csaknem ugyanannyi. Ez az ország két részre van osztva Felső- és Alsó-Magyarországra: de ezt a királyságot a törökök nyomorúságosan igába hajtották. A császár keveset birtokol belőle: Pozsonyt, Komáromot, Győrt és még néhány várost.

Pozsony annak a résznek a fővárosa, amelyet a császár bír. Elég jól erősített az általános német szokás szerint. Éppen annyira megerősített, amennyire kell a hitetlen ellenség ellen; s mert fáradságot nem kímélve kell védelmezni; mindig van ott egy erős helyőrség.

A város másik részének elhelyezkedése nagyjából megfelelő: a Duna bal oldalán, Béctől 12 mérföldnyire. A levegője tiszta, igen egészséges.

A környező hegyeken mindenütt nagyon szép szőlők vannak, amelyek elsőrangú bort teremnek: olyan vad és erős fehér borokat, hogy azt hiszi az ember, hogy pálinkát iszik; sokkal erősebbek, mint az ausztriai borok — valami igen jók. A legmagasabb helyek nagy és sűrű erdőkkel borítottak; a völgyeket kertek díszítik, és a gyümölcsösök sorát számos rét szakítja meg, amelyek ezt a vidéket csodálatosan kellemessé teszik.

Győr Alsó-Magyarországon található; a Duna jobb oldalán helyezkedik el. Tőle körülbelül 2 mérföldnyire egy másik folyó ömlik a Dunába, amelyet fekete színű vizéről neveztek el németül Raabnak, avagy Raasnak, vagyis Hollónak.

A város rangját emeli az, hogy püspöki székhely és mostoha idők ellenére a kereskedők eléggé látogatják, a jó elhelyezkedése miatt, mivel a természet nagyon jó megerősítette azáltal, hogy mocsaraktól és folyóktól övezett.

A kastély maradványai, a domborműves siremlékek és a római mintára készült szobrok elégségesen mutatják, hogy régmúlta tekint vissza, és hogy a római hadsereg néhányszor ott tartózkodott.

II. Ferdinánd és Miksa ezt a várost igazán jól erősítette, erős támfalakkal, széles teraszokkal, bástyázott rámpákkal és lapos tetőkkel(?). Az egész egy széles és mély vizesárok veszi körül, hogy bevehetetlennek tűnjön; ezért állomásozik itt két igen erős helyőrség, egy német és egy magyar, amelyek folyamatosanriadókészültségben állnak a szomszédos ellenség miatt.

Komárom egy másik város a Duna partján, de oda nem mentem el.
Győr Pozsonytól nyolc magyar mérföldre van, Komáromtól négyre.

Ebből az országból visszafordultunk a saltzburgi érsekségbe,
Ausztriába.

REYZE NAER ITALIEN

1658—1668.

UTAZÁS ITÁLIÁBA

KB—BR MS 7405 (II. 738)

Ugyancsak a Belga Királyi Könyvtárban található¹ egy ismeretlen nevű bruggei könyvkötő flamand nyelvű útinaplója. 1658-ban indult szülővárosából, s csatlakozott Filippo Spinola gróf kíséretéhez. Így jutott el 1661-ben Bécsbe, majd 1662-ben többször megfordult Pozsonyban is. Útját Róma irányában folytatta, s az Örök Város után Nápoly nézte meg. Itt letelepedett, s könyvkereskedőként dolgozott. 1668-ban hazatért hazájába.

Útinaplójának 25r. folióján említi először Magyarországot (1661): *Ick hebber ghesien van twintigh-voedt-lanch en noch meer sy wort ghevanghen in den Danauw in Hongarien tusschen de stadt Presbourgh, en Komora, sy is van ghedaente als een stuer, ende <worden> maer een er(?) konnen op cleyne waeghentjens met twee peerden <naer Weenen ghebracht> voeren, die aen een vis ghenouch hun vrecht hebben. (Húsz láb hosszú és még nagyobb példányokat is láttam. Ezt a halat Magyarországon, a Pozsony és Komárom közötti szakaszon fogják a Dunában. Külsőre a tokhalhoz hasonlít, és olyan súlya van, hogy két lovat kell egy kisebb szekér elé fogni, hogy el lehessen szállítani.)*

1662-ben aztán maga is ellátogatott Pozsonyba. Mielőtt ottani élményeinek leírására térnénk, útleírásának két magyar vonatkozású részét mutatjuk be.

A kézirat 71. foliója Cornelis és Jan Meyssens² Zrínyi-portréja. A buzogányos mellkép alatt a címer és a felirat: *Illustrissimus et Excellentissimus Dominus D. NICOLAVS ESDRIN Comes de Zerín, Croatiae Gubernator, exercitusque Vngarici generalis etc.* A metszet nem

¹ Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique, par Frédérique LYNA. Bruxelles 1927. 7405(II. 738). A benne szereplő, Zrínyi Miklósról vonatkozó adatok miatt közöltem a Zrínyi-dolgozatok IV. (Szerk. Kovács Sándor Iván. Bp. 1987. 151-172.) kötetében ugyancsak Simon Márta fordításában Két belgiumi Zrínyi-emlék címmel. A kiadás megismétlését e kis gyűjtemény teljessége kedvéért, és az akkori szövegolvasat BUJTÁS László Zsigmond általi alapos revíziója miatt láttuk indokoltnak.

² Jan Meyssens (1612-1670) és Cornelis Meyssens, a fia (1639-?) a kor ismert antwerpeni művészei. Egy ideig Bécsben éltek. Zrínyit innen ismerhették. Lásd: Bibliographie Nationale de Belgique. Vol. XIV. Bruxelles, 1897. 788-794. A könyvkötő bárhol megvehette az arcképet. Például Antwerpenben, ahol a többi Meyssens metszeteket is árulták: "On les vend chez Martin Vanden Enden marchand de taille douces sur le coinq de la rue de Beddestraet sur le Marché de souliers a Anvers." — ahogy számos metszetükön olvasható.

ismeretlen,³ számunkra azonban mutatja, hogy a könyvkötőre milyen hatással volt Zrínyi: a róla készült metszetet megvette, s útinaplóját díszítette vele.

A másik magyar vonatkozású hely megemlékezés arról, hogy Bécsben látott egy kivégzést. 1662. április 11-én a városháza előtti téren lefejezték Tistins(!) magyar grófot pénzhamisításért (*ick hebbe ghesien, ghebuert te syn, die de galghe hadde verdient, den hongharighschen graeve Tistins, overytght synde van valche munte, ende met het sweert ghestraft, op het Amphuys den 11. april 1662.*)⁴.

Ennek leírása utáni lap (fol. 85.) ismét egy metszet: *een ongers man* és egy *Bulgarische Vrouw*⁵. Ez utóbbi — az útvonalat, melyen haladt, ismerve — szlovén.

Ezek után lássuk mit tartott emlékezetre méltónak pozsonyi látogatósaiból.

³ Cennerné Wilhelmb Gizella, Zrínyi Miklós a költő arcképeinek ikonográfiája. Archeologiai Értesítő, 1964. 187-209. IX/1. Magyar Történeti Arcképcsarnok 4692. Példány még: Wien, Österreichische Nationalbibliothek; Paris, Bibliothèque Nationale. Cabinet des Estampes.

⁴ Kovács Sándor Iván figyelmeztetett arra, hogy a név minden bizonnyal Liszti Lászlót, a költőt (1628-1662) takarja. Vö. Komáromy András: Listi László élete. Bp. 1887. 22-47.

⁵ Ugyancsak Kovács Sándor Iván hívta fel figyelmemet, hogy ez a kompozíció nem ismeretlen a nyomtatott forrásokban sem. Ugyanez, de német felirattal megjelent Edward Browne útleírásában is: *Gantz sonderbare Reisen Nürnberg*, 1686. p.100. (App. H. 2242 — korábbi angol kiadását nem sikerült kézbe vennünk). A férfialak fordítottan (balra tekint) szerepel a *sine loco* és *sine anno* regisztrált (1700k.) *Regni di Ungheria del P. Coronelli* (App. H. 2358) című nyomtatványban.

Beschrijvinghe van de stadt Presbourg hoofstadt in Opper Hongarien
1662

KB—BR MS 7405 (II. 738) ff. 68-75.

Den ryckx-dagh beroepen door den keyser in 't jaer 1662 in de stadt Presbourg, gaf my gheleghenthey, om met myn graeve aldaer oock te voorschynnen.

De stadt Presbourg is de hoofstadt van Opper Ongarien, toebehoorende aen den Romschen keyser, sy leyt op den revier den Danauw. Ende en heeft geen besonder sterckte, als een kasteel dat op het tsop van een hoogen bergh leydt, daer men een alf ure van node heeft om tot het seve te gheraecken ende en heeft maer een toeganch op welcker wegh hier en taer bebaudt met huysen, van ghelycke het casteel is oock seer sterck met mueren omringhelt, en met schoone steene huysen bebaudt, soo voor de soldadische, als oock een schoon quartier voor syn keyserlycke majesteyt die sich hier onthoudt, in dierghelycke voorvallen, als nu op desen rickxdagh: in dit qartier behalven die platsen voor des keyser huys dienaren en keucken, soo heeft den keyser twee schoone voor-kamers aen dewelcke syn keyserlycke albardieren en artssieren de wacht hauden daer is noch een derde kamer, in dewelcke ick syn keyserlycke mayesteyt hebben sien het middagh mael houden, ick laete my vooren staan op deselve maniere als hy tot Weenen doet, want soo drae als den keyser aen tafel was gheseten met alle syn hovelighen omringhelt, soo quaemen die ghesanten in, groetende synne keyserlycke majesteyt, ende vertrocken een weynigh besidden, ende deckten hun hoofd. Daer alle die kande(?) eedelen met den hoedt af stonden, ende den keyser aen tafel diende. Behalven dese drye groot kamers moet noch wesen syn slaepkamer, en noch voor ander kamerheeren waeruyt men ten naesten by kan afmeten de groote van het qartier des keyzers in dit casteel. In het middel van dit casteel is een seer diepen put van levende water, dat seer smaeckelyck is, men behouft een alf ure tyts om een hemer water om hoogh te krighen, maer den hemer is redelyck groot en houdt voor het minste twintigh stoopt nats, ende wort opghetrocken met een wiel als dat tot Brugghe van de craene, daer twee persoonen in gaen. Hettwelcke seer te achten is in soo een hooghe, en verre gheleghen platse van drinckwaeters, want om de waerheyte te segghen, de waeteren soo in stadt als buyten en syn van de beste niet om te drincken. In dit casteel woort oock bewaer de konincklycke kroone van den H. Stephanus, die sij segghen

ghebraecht te synnen aen desen h. konninck uyt den hemel door eenen henghel. Op dit casteel ligghen ongarische melisie die hetselve altyt seer sterck besetten met soldadischken.

Om nu tot de stadt te kommen, dewelcke rondtom bemuert is, syn maer vier poorten, met een shoon voorstadt naest den noorden kant, naer het overgaen van Gran, heeft dien ars-bisschop syn setel in dese stadt ghestelt, welcken Ars-bisschop van Gran heeft onder hem ses andere bisschoppen te weten Agria, Nitra, Raab, Vaccio, Vijfkercke, Vesperin. De cathadraele(!) kercke is niet vrimt ghebaudt, met naeme S. Martinus: dese kercke wort oock ghebuckt by de Eerw: Paters Jesuwiten, en hebbe[n] daeraen ghebaudt een convent in dewelcke sy hebben een uytnemende schoone apoteecherrie, in dewelcke is te sien een vrouw mensche met vleesch en huyt maer gans swart en dorre dat aldaer uyt Igypten ghebracht is. Daer is noch een franciskaender clooster, als oock een vrouw clooster van clarissen. En een kercke voor de luteranen in dewelcke sy hun godtsdienst vry en onverindert pleghen, syn(!) komt de Roomsche soo naer by, dat men in deselve geen verschil en siet, soo versiert en opghepronckt van antaer en beelden, en de misse lesen in de moederlycke talen met diaken en supdiaken, ten hadde gheweest dat in de misse alle de aenhoorders te saemen ghesonghen hadde[n], ick hadde my laeten voor staen in een Romsche kercke te wesen. De huysen syn van steen ghebaudt by naer op de italiaensche wyse en redelycke breede straeten, met en tamelyck marckt op dewelcke alle daeghe levensmiddels verkocht worden, en seer goeden koop, sy hebben goeden stercken wyn, en broodt, het broodt schin in het aensin seer onaenghenaem swarte corsten maer van binnen soo wit als witte broodt. Sy hebben veel gherockte gansen die oock daghelyck te marckt verkocht worden.

De burghers en syn niet vrimt om mede te handelen, maer morren altyt jeghens het duytsche regeringhe. Van de landt syde is een schoon en groote voorstadt dat redelyck wel bebauwt is, alwaer wy logeeren, alhier is oock een groot huys alwaer den graef Nicolaus van Serini, syn vertreck houdt als hy naer Presbourgh komt, ende toens wy daer waeren was myn graeve by den graef van Sirini te middagh mael ghe(!) gheroepen, daer noch veel anderen eedelen oock by waeren, ende syn aldaer seer wel ghebejgent gheworden met alle liefde en groote pracht. Al met silver servissie. Als nu het frut op tafel ghestelt was qam een eedelman des graf Serini, my vriendelycke versoucken, om met hem oock het middagh mael te doen, hettwelck ick met een beleeftheyt weygherende, seghende dat het onverdient was ende dat ick niet en wiste of

myn graef dat soude wel afghenoemen hebben, doch myn graeve merckende dat desen eedelman, my seer aenhielt van presseringhe riep my tot hem, en vraghede wat desen eedelman van versouckt, ick seyde myn heere hy versouckt my om met [hem] het noen mael te doen; soo seyde gaet, want die knechten sullen al gheeten hebben, ende ghy en sout 'thuys gheen eten ghereet vinden, hiermede soo naent desen eedelman myn handt vast ende brachte my in een kamer, daer een tafel ghedeckt stont, daer quaemen terstont noch drye eedel leden in, met een van des graefs van Serins paegie een Brusselaer van gheboorte, wy settende ons sessen aen tafel ende men distte ons lustigh, oock al met silver servissie wy brachten het noenmael om in een soete tsaemen spraecke al of wy allemaal van een natie gheweest hadden, jae noch meer, want dese ongarische eedelmannen toonden my sulcken liefde dat ick daer besaemt in was. Naer hat eten soo gonch ick met myn graef het speelhof sien, van den Ars-bisschop van Gran een houdt weerdigh man. En als hy uytrijdt in carosse heeft een ghevolgh van dertigh persoonen soo eedele, als knechten.

Op een anderen dagh was myn graeve te gast ghenoecht ten huysse van den graeve Budiani, (daer ick van ghelycke als boven wel onthaelt wiert) desen graef is een seer zoet humuer(?), blygheestigh, en toonde sich seer gheneghen om syn ghenoden vermaeck aen te doen, naer het eten, 'tgoen my wat vrimt scheen sulckx te sien in een hongarischen graef, al soo men in hun uytwendighen schin anders en kan mercken als de wapenhandelinghe, ghelyck ick wel by andere hongarische graeven ghesien hebben, om hun ghenoden wat vermaeck aen te <doe> toone[n] naemen de muskettons in de handt, ende schooten den eenen schuet op den ander in de ronde van een schellinck, oock met het loopen te peerde, daer sy voor geen natie in en moeten reycken. Maer desen graef Budiani, bracht een zoeter vermaeck voor den dagh, te weten den graef gaf ordere dat men syn soentjens peerdt soude boven ghebracht hebben; twintigh steene trappen hooghe, het hauttste knechtjen van htien(!) jaeren oudt ende het jonste van acht jaeren, die mosten daerop sitten ende ider thien a twalf mael rondt de kamer ridden, en saeten te peerde al of het bejaerde persoonen gheweest hadden; men dede het peerdt weder om leghe doen door vier knechten. Hiernaer liedt den graeve syn violin haelen ende begonste te speelen op de hongarische manier, den houdtste soon vraghede verlof om een staet juffer van de graefinne syn moeder te moeghen haelen, om met haer wat te danssen 'tgoen hem toeghestemt wiert. Liep met een snelheyt naer het qartier van

de graefinne syn moeder met een joffer die seer besaemt was te moeten kommen danssen alleen vrouw persoon synde onder alle dese uytlantsche, en hongarisch graeven, echter sy danste drye verscheyde danssen met den jonghen graef, tot groot ghenoughen van het gheselschap, aen de uytlandtsche heeren was het vrimt om sien de danssen op de hongarische maniere, ende aen de hongarische vermaekelycke, om dieswille sy sulckx ghewoon syn van sien.

Als de joffer de drye danssen ghedanst hadde, gaf den graeve Budiani verlof om wegh te gaen, ende vertrack met een seer beleefde groetinghe ende wiert van alle de heeren bedanck over 't vermaeck aen hun ghedaen. Den graef dede een van sy[n] eedelmas(!) by hem roepen met syn instrument, het is als een claversinghe maer daer wort op ghespeelt met twee stocksjens waarmede de snaren gheraectt worden, een istrument(!) by ons niet bekend, den graefve met syn violon, met desen eedelman acordeerden seer wel te saemen, en speelden verscheyde liedchens, <e> den graeve meende noch its te peerde aen te richten maer den tyt was verlopen: waerop het gheselschap scheede.

Ick hebbe hier oock ghesien den Palatyn van Hongaerien Francois graeve van Wesselinini(!) etc. een seer vollifvigh man, hy lagh op een bedde in syn kots waghén, dewelck wiert omringelt met een kompnie(!) hongaarigh<e>sche soldaten wel toegerust, van, met savel, carbin, marshamer en noch ander krightstuygh. En sluyten de carosse met ses peerde soo nauwe toe soo voor de peerden als van achter de caros dat selfs met eenen hondt daer ontrent en kan, en het veendel van de compagnie soldaten wiert mede van den veenderych ghedragh. Op dese diete bequam desen palatyn het gulde vlies, maer hebbe die feeste niet ghesien, omdat ick moest naer Ween wederkeeren, ende als ick andermael, weder naer Presbourgh keerde soo was de feest al gheaen(!).

Den wegh van Weenen op Presbourgh is seer vermaeckelyck, met schoone hof<den>steden, en velden, daer met gansche kudden herten te saemen oploepen, sy en syn van de menschen niet vervaert om dieswille dat se van niemant gheschoeten en worden, als van den keyser, die dese jacht voor sich houdt. Ick hebbe eens tot <B> Presbourgh ghesien den keyser van de jacht kommen, met twaelf groote herten, op waghens gebrach op het casteel. Eer men aen de stadt komt soo moet men een kleyn water passeren, dat te lande waert loop ende maeck het eylandt Schut, soo dat men over een houck van hetselve moet passeren om aen de schepsbrughe te gheraecten die over den Danauw leyt op vier en vyftigh schepen, in het middel een optreckende brughe met wacht van

den keyzers soldaten, maer dese brugghe en wordt maer ghemaeck om alsser tot Presbourgh een rickx-dagh ghehouden wort, om soo met beter ghemaeck voor syn keyserlycke majesteit, ende ander hovelinghen soolanch die duert, om van Weenen naer Presbourgh, en van Presbourgh naer Weenen te keeren, want gheduerende den Rickxdagh als nu is <de> het hof tot <b> Presbourgh als nu tot Weenen.

Pozsonynak, Felső-Magyarország fővárosának leírása

Az 1662-es országgyűlés, amelyet a császár hívott össze Pozsony városába, lehetővé tette számomra, hogy gróffommal oda is ellátogassak.

Pozsony Felső-Magyarország fővárosa, és a német-római császár fennhatósága alá tartozik. A Duna partján terül el, és nincs más erőssége csak a vár, ami egy magas hegy csúcsán helyezkedik el. Fél órába is beletelik, amíg feljut oda az ember. Egyetlenegy út vezet csak oda, amelyet itt-ott házak öveznek. A várat erős fallal vették körül, s benne szép, kőből épült házak vannak a katonák számára, valamint egy szép szálláshely öcsászári fenségének, aki az olyan alkalmakkor, mint ez a mostani országgyűlés is, itt tartózkodik. A várnak ebben a részében nemcsak a szolgák számára fenntartott helyiségek és a konyha található, hanem van itt két szép fogadóterem is, amelyben öcsászári fensége alabárdosai és íjászaik állnak őrt. Van ott még egy harmadik helyiség is, ahol öcsászári fenségét ebédelni láttam. Emlékezetem szerint ez ugyanúgy zajlik le, mint ahogy azt Bécsben is teszi. Amikor ugyanis udvaroncaitól körülvéve asztalhoz ült, bejöttek a követek, köszöntötték öcsászári fenségét, majd kissé arrébb húzódtak s feltették kalapjukat. Az összes ismertebb nemesúr is ott állt, kalapjával a kezében, a császár parancsára várva. E három helyiségen kívül még kellett hogy legyen a császárnak hálószobája is. Hozzá kell ehhez még számítani a többi belső embere számára szolgáló helyiségeket is. Mindebből körülbelül következtetni lehet arra, mekkora volt ebben a várban a császár számára fenntartott hely.

A vár közepén van egy nagyon mély kút, amelyet nagyon jóízű forrásvíz táplál. Fél órába is beletelik azonban, amíg egy vödör vizet felhúznak. A vödör elég nagy, legalább ötven liter víz fér bele, s két ember húzza fel egy kerék segítségével úgy, mint Bruggében. Nagyon különös, hogy ilyen magasságban és ilyen távoleső helyen iható vizet találtak, mert az igazat megvallva a városban és környékén jobb a vízből nem inni.

Ebben a várban őrzik Szent István király koronáját is, amelyről az itteniek azt beszélik, hogy egy angyal hozta az égből a királynak. A várban magyar katonaság van, így azt állandóan ellepi a hadinép.

Hogy most már a városról szóljak, azt fal veszi körül, és csak négy kapuja van. Északi részéhez közel egy szép előváros terül el. A esztergomi kapu közelébe helyezte székhelyét esztergomi érsek. Az

érsekséghez hat püspökség tartozik: az egri, a nyitrai, a győri, a váci, a pécsi és a veszprémi.

A Szent Márton székesegyházat a szokásos módon építették meg. Ezt a templomot is a nagytiszteletű jezsuita atyák használják, akik egy rendházat építettek hozzá. Ebben van különlegesen szép patikájuk, amelyben egy nő elfeketedett és kiszáradt múmiája látható, amely Egyiptomból került ide.

Van még ott egy ferences és egy klarissza kolostor is, valamint egy lutheránus templom, amelyben a hívők szabadon és háborítatlanul tarthatnak istentiszteletet. Ami ezt, a templom oltárát és a szobrokat, valamint a díszítést illeti, alig találni eltérést a katolikusokétól. Az istentiszteletet anyanyelven tartják lelkész és segédlelkész vezetésével. Ha nem énekelt volna minden hívő együtt, azt hihettem volna, hogy katolikus templomban vagyok.

A város házai kőből épültek az itáliaihoz közel álló módon. Az utcák elég szélesek, és van egy viszonylag nagy piactér is, ahol minden nap élelmiszert árulnak, mégpedig nagyon olcsón. Jófajta, erős boruk van, a kenyerük külseje viszont nagyon kellemetlen benyomást kelt, mert a héja fekete, a belseje azonban olyan, mint a fehér kenyéré. Naponta sok füstölt libát is árulnak a piacon.

A város polgárai beleszólhatnak az ügyek intézésébe, de mindig elégedetlenkednek a német kormányzással szemben.

A város folyóparttól távolabb eső részén helyezkedik el egy szép nagy előváros, amely már eléggé beépült. Itt szálltunk meg. Erre található Zrínyi Miklós gróf nagy háza is, amelyben pozsonyi tartózkodása alatt lakik. Amikor ott jártunk, Zrínyi gróf meghívta grófomat ebédre. Az ebéden sok más nemes úr is jelen volt. Nagyon barátságosan és nagy pompával — ezüst készletből felszolgált fogásokkal — fogadtak bennünket. Amikor a gyümölcs asztalra került, Zrínyi gróf egyik embere odajött hozzám, és kedvesen hívott, hogy ebédeljek vele. Én azonban udvariasan visszautasítottam, mondván, hogy ilyen kegyre nem szolgáltam rá, és egyébként sem tudom, hogy gazdám beleegyezne-e. Az azonban látván, hogy a nemes úr továbbra sem tágit mellőlem, magához hívatott, és megkérdezte, hogy mit akar tőlem az úr. Erre azt válaszoltam: "Nagyságos uram, arra kér, hogy vele költsem el az ebédet". Mire ő: "Menj csak nyugodtan, a szolgálók már valószínűleg ettek, s otthon már nem biztos, hogy találsz magadnak ennivalót". A nemes úr erre kézenfogott és bevezetett egy terembe, ahol egy megerített asztal állt. Nem sokkal azután még három másik úr is

odajött Zrínyi gróf egyik brüsszeli születésű szolgájával. Asztalhoz ültünk, és nagyon finom étkeket szolgáltak fel nekünk is ezüst készletből. Ebéd közben kellemesen elbeszélgettünk, mintha csak egyazon nemzet fiai lettünk volna, sőt ezek a magyar nemesurak olyan barátságosan viselkedtek, hogy igencsak zavarban voltam.

Ebéd után gazdámmal megnéztük az esztergomi érsek játszóudvarát. Az érsek idős, nagy tiszteletben álló ember: ha kihajtat, hintáját harminc nemes és szolga kíséri.

Egy más alkalommal gazdámat Batthyány gróf hívta meg házába, ahol a korábbiakhoz hasonlóan nagyon kedvesen vendégelt meg bennünket. A gróf vidám, jókedélyű ember, aki mindent megtett, hogy vendégeit az étkezés után valamilyen látványossággal jókedvre derítse. Különös volt ilyesmit tapasztalni ettől a magyar gróftól, hiszen a többieknél csak a fegyverforgatáshoz hasonló jeleneteket láttam. Azok vendégeik szórakoztatására kezükbe vették muskétályukat, és egymás után egy pénzérme közepébe lőttek. Ezt azután lovon ülve is megismélték. Nincs olyan nemzet, amely túlszárnyalná ebben őket. Batthyány gróf azonban kellemesebb szórakozást talált ki vendégeinek. Parancsot adott ugyanis, hogy hozzák fel a fia lovát a terembe. Ehhez a lovat húsz lépcsőn kellett felvezetni. A legidősebb (tíz éves) és a legfiatalabb (nyolc éves) szolgaleánykének a nyeregbe kellett ülnie, s így körbeügetnie mindegyiknek tizszer-tizenkétszer a teremben. Úgy ülték meg a lovat, ahogy azt meglett emberektől látni. Ezután négy szolga elvezette a lovat.

A gróf erre behozatta a hegedűjét, és magyar dalokat kezdett el játszani. Ezt látva legidősebb fia engedélyt kért, hadd hozzon anyja, a grófnő kíséretéből egy előkelő hölgyet, hogy eljárjon vele néhány táncot. Amikor erre engedélyt kapott, gyorsan odaszaladt anyjához, a grófnéhoz, s visszatért egy hölgygel. Az nagyon szégyellte magát, hogy a külföldi és magyar urak szeme láttára nőként egyedül, az ifjú gróffal kell táncolnia, a társaság nagy öröme azonban három különféle táncot jártak el. A külföldieknek különös volt látni a magyar táncokat, a magyarok azonban élvezték, hiszen ők gyakorta láthatnak ilyet. Amikor a táncnak vége volt, Batthyány gróf engedélyt adott a hölgynek, hogy eltávozzon. Az nagyon udvariasan elköszönt, és az urak megköszönték neki a kellemes szórakozást, amelyben részeltette őket.

Ekkor a gróf hívatta egyik emberét, hogy hozza a hangszerét is. Ez a hangszer leginkább a csembalóhoz hasonlít, ezen azonban két botocskával szólaltatják meg a húrokat. Ilyet nálunk nem ismernek. A

gróf és az úr jól játszottak együtt, és különféle dalokat adtak elő. A gróf szeretett volna még valamilyen lovas látványosságot is rendezni, de az idő eljárt, s a társaság szétoszlott.

Pozsonyban láttam Wesselényi Ferenc grófot, Magyarország nádorát is, aki nagyon testes ember volt. Ott feküdt a hintójában, amelyet egy századnyi szablyával, karabéllyal, buzogánnyal és más harci eszközökkel jól felfegyverzett magyar katona vett körül. Olyan szorosan haladtak a hatlovas hintó előtt és mögött, hogy még egy kutya sem fért volna oda. A század lobogóját a zászlós vitte. Ezen az országgyűlésen kapta meg a nádor a Aranygyapjas-rendet, de ezt az ünnepi alkalmat nem láttam, mert vissza kellett mennem Bécsbe, s amikor legközelebb újra Pozsonyba érkeztem, az ünnepségnek már vége volt.

A Bécsből Pozsonyba vezető út nagyon kellemes: az út mentén szép tanyák és mezők vannak, ahol egész szarvascsordák tűnnek elő. Nem félnek az embertől, hiszen a császáron kívül senki sem vadászhat rájuk, mert ezt a jogot ő tartja fenn magának. Egy alkalommal láttam, amint a császár vadászatról érkezett Pozsonyba, és tizenkét nagy szarvast hoztak fel szekereken a várba.

Mielőtt az ember beérkezik a városba, el kell haladnia egy kisebb folyóág mellett, amely az ország belseje felé folyik, és a Schut nevű sziget partját mossa. E sziget szélén kell átkelni ahhoz, hogy elérjük a Dunán átívelő, ötvennégy hajóból álló hajóhidat. Közepén egy felvonható híd van, amelyet a császár katonái őriznek. Ezt a hidat csak akkor építik meg, ha Pozsonyban országgyűlést tartanak, azért hogy míg az ülésezik, őrcsászári fensége és az udvar többi embere könnyebben juthassanak el Pozsonyból Bécsbe, illetve Bécsből Pozsonyba, mert az országgyűlés idején az udvar egyszer Pozsonyban, másszor Bécsben tartózkodik.

Fordította Bujtás László Zsigmond és Simon Márta

VOYAGES EN ALLEMAGNE, EN AUTRICHE ET EN ITALIE
après 1671
UTAZÁS NÉMETORSZÁGBAN, AUSZTRIÁBAN ÉS ITÁLIÁBAN
1671 után
KB—BR MS 7387 (II. 5499)

Nem sikerült megállapítani, ki ennek a töredékesen fennmaradt útleírásnak szerzője.¹ A szöveg stílusából ítélve nem lehetett magas fokon művelt ember; talán valakinek kíséretében, esetleg szolgaként járt Pozsonyban. A töredék egyébként rövid németországi rész után Bécs, Pozsony, Kloster Neuburg s rögtön Velence leírását tartalmazza, majd néhány kisebb olasz helyét, ahogy az utazó dél felé haladt. A ismeretlen szerző minden bizonnyal utazás közben vetette papírra élményeit, a kézirat tehát nem tisztázat, s így nehezen olvasható.

Meg kell említeni, hogy korának meghatározásában a katalógus összeállítói bizonytalanok voltak, s 1650 körülre datálták. A pozsonyi fegyvertár leírásakor említett Nádasdy gróftól elkobzott sisak azonban pontosabb kormeghatározást engedett.

PRESBOURG
BR—KB MS 7387 (II. 5499) ff. 24v-26r.

Le chemin de Vienne a Presbourg est tres bon. Il n' y a rien de rare a voir dans la campagne, n'y estant que des miserables Cabanes, tout ce pais a este entierement ruine par le rebelles de Turcx(!), et tellement qui n'y est pas reste une seule maison.

La ville est tres petite pas bien fortifiée, et elle feroit de peu de consideration. Ce ne fut pour sa situation, commandant absolument le Danube. Le plus qui merite d'estre veu est la citadelle située sur un rocher vif: elle est tres forte par la hauteur du rocher, et par le Danube qui la rotoye d'un coté; mais c'est dommage qu'on laisse cette place en si pauvre estat, et qu'on n' y trauaille pas pour aiouter l'art de la formation à la nature. Tout ce qu'il y a-t-à voir est le palais des Rois de Hongrie, c'est vu carré — l'officier qui nous le montra nous dit que Pison Romain en ait batie la premiere estage, et que Ferdinand 2. l'est mis en perfection. On voit 4 tours aux coins de ce palais dans l'une de quelles est

¹ Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique, par Frédérique LYNA. Bruxelles 1927. 7387(II. 5499)

gardée la couronne est(!) l'épée de St ...² Nous vimes la porte de la chambre qui est gardée iours et nuict par un hongrois et un Allemand: on ne la montre a personne; dans ce quarré se voit aussy un petit arsenal mais il est de peu de consequence, on nous montra deux casques que le turc auoit enuoïé au compte nadasti³ dans la derniere rebellion. Le lieutenant du chateau à qui nous estions adressé eut la bonté de nous montrer la place où l'on cuict le beuf qu'on en proye à tout ceux, qu'ils en peuuent attrapper quelques chose après qu'on en ait coupée une portion pour la table de L'Empereur. Il cuict trois iours et trois nuict après quoy on le couronne avec toute sorte de gibier. Ce meme lieutenant eut encore la ciuilité d'enuoier un homme avec nous pour nous montrer la montaigne sur la quelle le Roy doit courir à plein galot et y faire quatre coups de taille du sabre aux 4 coins du monde ce qui signifie selon toute apparence qui veut defendre la royaume contre tous ceux qui voudroient l'attaquer. Il ne faict ces ceremonies qu'après estre couronné dans la grande Eglise et après auoir iure fidelité au royaume. Sous l'air sur vu Theatre deuant l'église des franciscains, cependant quelques uns disent que ce sermont se faict dans l'église meme. Les rues par ou passe le nouveau couronné sont tendues des draps. Ils sont de trois differentes couleurs, a sçauoir rouge, vert, et blanc. Le meme peuple dechirent ces draps du mille pieces aussy tôt, que le nouveau Roy est passé, pour en attrapper ce qu'ils peuuent. La montaigne ou le Roy faict ces coups de sabre n'est qu'un veritable fumier contre la muraille d'une maison de sorte, que personne ne la trouueroit s'il n'auoit un conducteur pour la luy montrer. Il ne puis pas m'imager(!) le caprice des hongrois d'auoir choisi pour une si grande ceremonie, cette miserable montaigne, et dans un lieu si peu auant ayeux.

Les catholicq Romains possèdent la grande eglise; Il y a aussy toute sorte de religeo(ns)(!) cependant on dit qu'il y ait plus des lutheriens que de Cath. non obstant cela ils n'ont qu'une eglise; il y a aussy de caluinistes et de Juifs, mais pas en si grand nombre que les Catho(li)qs(!) et Luth.

On parle 4 differentes langues dans cette ville, a sçauoir hongrois, allemand, latin, et Bohemien, mais l'allemande est l'Ordinaire. Il pris presque tous les Bourgeois pour des grands caualiers les voyant, assez bien vetu, et suin de quelques valets, mais principale les voyant porter de

² Il a oublié le nome de Saint Étienne.

³ Conte François Nádasdy. Ses biens étaient confisqué en 1671.

batons de fer avec un globe au bout, le valet de notre auberge me dit qui le moindre bourgeois le porte. Mais il ne sçauoit pas la raison.

Il est assure que Presbourg, ne merite pas les fatigues que nous souffrions en chemin dont nous n'auons pour toute recompense que le nom d'auoir esté en les dames de qualité vont à la françoise, et les bourgoises à l'allemande.

POZSONY

Az út Bécsből Pozsonyba nagyon kellemes. Semmi különös látnivaló nincsen a vidéken, nincsenek csak nyomorúságos viskók; az egész országot teljesen szétdúlták a törökök és valóban nem maradt még csak egy ház sem.

A város nagyon kicsi, nem jól erősített és nem tekintélyt-parancsoló. Ez nem vonatkozik az egészen a Dunára épült elhelyezkedésére. Amit még leginkább érdemes megnézni az a citadella, amely egy meredek szirtre épült: nagyon erőssé teszi a szikla magassága és a Duna, amely egyik oldalról körülfolyja; de kár, hogy ilyen szegényes állapotban hagyják ezt a helyet, s nem törődnek azzal, hogy egy kis művészetet vigyenek a természet formálta környezetbe.

Az egyetlen látnivaló itt a négyszög alakú királyi palota — a tisztviselő aki megmutatta nekünk, azt mondta, hogy a földszintjét Piso Jakab építette, s aztán II. Ferdinánd fejeztette be. A palota négy sarkában egy-egy torony látható, melyek közül egyikben Szent [István] koronáját és kardját őrzik. Láttuk a terem ajtaját, amelyet egy magyar és német őriz éjjel-nappal, s senkinek sem mutatják meg.

A kastély ugyanebben a részében látható még egy kicsi fegyvertár, de nem valami különleges. Mutattak nekünk két sisakot, amelyeket a török küldött Nádasdy grófnak a legutóbbi lázadáskor.

A várparancsnok, akihez irányítottak, volt olyan kedves, hogy megmutatta azt a helyet, ahol ökröt sütnek, és ahol — miután levágtak belőle a császár számára — mindent lehetett zsákmányolni, amit csak el tudtunk kapni. Az ökröt, miután a vadak különböző neveivel koronázták, három nap és három éjjel sütik.

Ugyanaz a várparancsnok volt olyan udvarias, hogy egy embert elküldött nekünk, hogy megmutassa azt a dombot, ahova a királynak fel kell vágtatnia, s négyet sújtania a négy irányába. Ez minden valószínűség szerint azt jelképezi, hogy királyságot meg akarja védeni mindenki vel szemben, aki megtámadja.

Ezt a ceremóniát csak az után kell csinálnia, miután megkoronázták a székesegyházban, s felesküdt a királyságra. Ez a ferences templom előtt szabadtéri rendezvényként történik, mindazonáltal néhányan azt mondják, hogy a beszédet az egyházban mondják el. Az utcákat, ahol az újonnan koronázott király elvonul fellobogózzák. A zászló háromszínű, tudniillik piros, fehér, zöld. A nép ahogy az új király elhaladt ezer apró darabra tépi a zászlót, s aki tud, szerez magának belőle.

A domb, ahol a király az említett négy csapást teszi a kardjával, egy igazi trágyadomb egy közönséges házfal mellett; senki nem találná meg, ha nem vezetnék oda, s mutatnák meg neki. Én nem tudom elképzelni, hogy a magyarok micsoda szeszélye választotta egy ilyen nagy eseményhez egy ilyen nyomorúságos kis dombocskát és hozzá egy méltatlan helyen.

A római katolikusoké a nagytemplom. Van még számos felekezet, azt mondják, hogy több volt a lutheránus, mint a katolikus; mindazonáltal csak egy tempomunk van. Vannak még kálvinisták és zsidók is, de nem olyan sokan, mint a katolikusok és a lutheránusok.

Négy különböző nyelvet beszélnek ebben a városban, tudniillik a magyart, a németet, a latint és a szlovákot, de a német az általános.

Csaknem valamennyi polgárt módosnak láttam, egészen jólöltözöttek, és néhány szolga kísérte őket. De ami legjellemzőbb, hogy egy vas botot hordanak, egy gömbbel a végén. A mi vendégfogadónk egy szolgálja azt állította, hogy a legkisebb polgár is hordja, de nem tudta megmondani mi okból.

Az biztos, hogy Pozsony nem éri meg a fáradtságot, hogy az úttal fáradjunk, s végülis azzal nem lettünk teljesen kárpótolva, hogy ugyan az elnevezés magyar, ám a nemes hölgyek francia módit a polgárok németet képviselnek.

J. A. CASELLI

**Lettres d'un voyageur en diverses parties de l'Europe, l'Asie et l'Afrique
1783—1788**

Egy utazó levelei Európa, Ázsia és Afrika különböző részeiből.

KB—BR 7383 (MS II. 658)

A Királyi Könyvtár 1884-ben vásárolta ezt a 11 kötetes kéziratot,¹ amely tisztázat, egyetlen kéz írása. J. A. Caselli a feltehetően nem fiktív levelek írója azonban az ismeretlenség homályában marad, élettörténetéhez nem találtunk adalékokat.² A levelek címzettjei sem orientálhatlak bennünket, hiszen sohasem nevezte meg azokat.

A Magyarországra Törökország felől érkező Caselli két levelet küldött egy ismeretlen úrnak hazánkából, ám mint látni fogjuk a második sokkal több hely leírását tartalmazza, mint a feladási helyét, Pozsonyét.

HERMANSTADT³

KB—BR MS 7383 (II. 658) Tom. IV. ff. 73-76.

Monsieur!

Avant que de me rendre en Hongrie comme je vous l'avois marqué, j'ai jugé apropos de me mettre aussi un peu au fait de la Transilvanie et je debuterai par sa Capitale ou je me trouve actuellement. Cette ville etoit deja belle et peuplée dans le onzieme siecle, mais je me saurois vous dire qui est cet Herman qui en a été le fondateur. Elle est sur le Zibin ou Ceben, grand, bien batie, entourée d'un double mur et de profonds fossés. C'est la que resident le gouvernement, la chambre royale, le tribunal des appels et le general commandant. Les Lutheriens y ont college. Les autres villes un peu remarquables sont Medweis, Noesen, Crondstadt, Schesbourg, Millenbach et Klausenbourg.⁴

¹ Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique, par Frédérique LYNA. Bruxelles 1927. 7383(II. 658)

² Charles Poplimont: La Belgique héraldique. Recueil historique, chronologique et biographique complet de toutes les maisons nobles reconnues de la Belgique. Tom. I-XI. Bruxelles, 1863—1867.; Dictionnaire de la noblesse par François Aubert de la Chenaye-Desbois. Vol. 1-19. Paris, 1863—1876 (réimpr. 1980).

³ Nagyszeben (Hermannstadt, Cibiu)

⁴ Medgyes (Mediasch, Medias); Beszterce (Nösen, Bistritz, Bistrita); Brassó (Kronstadt, Brasov); Segesvár (Schässburg, Sighisoara); Szászsebes (Mühlenbach, Sebes) Kolozsvár (Klausenburg, Cluj Napoca)

Ce pays est rempli de montagne, mais elles ne sont pas steriles. Les habitans cultivent autant de grain et font autant de vin qu'ils en peuvent consommer. Outre cela on y trouve encore de riches mines d'or, d'argent, de plomb, de cuivre, de mercure et d'alun sans oublier le fer. Ses forets sont habitées par des sangliers, des ours, des loups cerviers, des chamois, des cerfs, des anes sauvages, des buffles, des martres, des castors et par toutes sortes d'oiseaux. Les rivières y donnent du poisson en abondance, les paturages nourrissent beaucoup de chevaux et un assez grand nombre de brebis. Les abeilles y sont d'un grand rapport.

La Transilvanie a été soumise aux Romains, assujettie aux Goths, ensuite conquise par les Hongrois qui furent chassés par les Huns. Enfin ce Pays fut réuni au Royaume d'Hongrie par Etienne I. en 1002 gouverné par des Vaivodes et soumis aux résolutions des Diètes. La division qui s'éleva dans la Hongrie pour l'élection d'un Roi, le voisinage des Turcs, les prétentions des Empereurs de la maison d'Autriche, tout concourut pour faire de ces malheureuses contrées, le théâtre d'une guerre longue, cruelle et sanglante. A bout de tant de massacres elle fut entièrement réunie à la Hongrie en 1713 et en 1765 érigée par l'Impératrice Reine Marie Thérèse en principauté indépendante. Elle est héréditaire dans la maison d'Autriche, mais les lois, les réglemens doivent avoir le consentement des Etats.

On y trouve plusieurs sortes de religions comme des catholiques romains, des luthériens, des réformés, des Arriens, des Grecs, des mohométans et des sociniens, ou unitaires, autrefois les plus nombreux aujourd'hui les plus foibles. Au reste, il est naturel que le socinianisme s'éteigne comme secte parmi le peuple et qu'elle s'étende sous le nom de Philosophie chez les hommes instruits et sages.

J'oublois de vous dire que la Transilvanie est une portion de l'ancienne Dace que son nom allemand Siebenburgen, lui vient de sept citadelles ou châteaux, qu'on y a vu, que l'air de ce pays est temperé et que les eaux y sont saines.

Je me rejouis de pouvoir bientôt goûter l'excellent vin de Tokay, je me manquerai pas de vous en faire parvenir. En attendant je suis tout à vous.

Monsieur!
Votre attaché et sincère Ami
J. A. Caselli

PRESBOURG⁵

KB—BR MS 7383 (II. 658) Tom. IV. ff. 76-85.

Monsieur!

Après un long et pénible voyage me voici enfin à quinze petites lieues de Vienne dans la capitale de la Hongrie. Elle est située sur le Danube et a un pont de bateaux sur ce fleuve. Ses environs sont rians, l'air y est sain, les fruits y sont très bons, les vins excellents, les bleds y sont abondants et les bœufs en très grand nombre. Les fortifications de la ville sont peu considérables, mais le château qui est bâti sur une montagne est des plus forts et pourvu d'un bon arsenal. C'est dans un tour de ce château qu'on garde la couronne sacrée, le manteau et l'épée de St. Etienne la croix et plusieurs autres joyaux du Royaume.

Une partie de ses habitants, sont Hongrois et les autres sont Allemandes outre un grand nombre de Juifs qui demeurent dans le voisinage.

En 1712 l'Empereur Charles VI. se fit couronner Roi de Hongrie dans la cathédrale de cette ville et sa fille aînée Marie Thérèse née le treize Mai 1717 s'y fit aussi couronner en 1741 le vingt cinq Juin.

Il y a un assez grand nombre de protestants à Presbourg qui y ont un beau collège et auxquels on a accordé la liberté de s'assembler tranquillement et publiquement pour vaguer au service divin.

Depuis 1741 cette ville est la résidence ordinaire du Viceroy. L'archevêque de Gran qui est primat du Royaume a un magnifique Palais à Presbourg. En sortant par la petite porte de pêcheurs l'on voit à une très petite distance la montagne de Königsberg sur laquelle Marie Thérèse se rendit à cheval d'abord après la cérémonie du couronnement. Y étant arrivée elle frappa de l'épée de St. Etienne l'air en croix, du côté des quatre plages pour marquer qu'elle défendrait ce Royaume contre tous ses ennemis, étant secondée par cents mille hommes que la Hongrie seule peut mettre sur pied, dont la moitié est à la solde du prince et l'autre moitié fournie par les Comtés.

Les Heiducks forment l'infanterie, les Housards la cavalerie. Je dois aussi vous dire que s'est dans la Hongrie qu'on forma les Pandours. Ces soldats si redoutables n'étaient d'abord qu'une troupe de Brigands qui se retiraient dans une forêt de l'Esclavonie après avoir mis à contri-

⁵ Pozsony (Pressburg, Bratislava)

bution tout le pays qui l'environnoit. Le Baron Trenck en fit des soldats courageux, mais cruels qui conservent le nom de leur premier etat, car un esclavon Pandour designe un voleur de grand chemin.

Comme je n'ai pas voulu manquer de passer par Bude ou Ofen autrefois Capitale du Royaume et qui etoit sans contredit la plus belle et la plus grande ville du Royaume, elle est encore assez bien fortifiée. Les Turcs y entrèrent par surprise en 1541 et la possederent pendant cent trente cinq ans. En 1684 les chretiens en formerent le siege, mais ils furent obligés de le lever quelque tems(!) après quoiqu'ils eussent une armée de huitante mille hommes. Deux ans après les Turcs eurent le malheur, de perde cette Clef de la chretienneté, qui fut prise d'assaut a la vue de leur nombreuse armée. Le butin que les chretiens y firent est incroyable. Cependant une partie de ces richesses echappa aux Vainqueurs par un incendie qui arriva pendant que l'on montoit a l'assaut. Il s'en fallut peu que cette place importante ne rotombât en 1687 entre les mains des Turcs. Tout le monde croyoit alors que les chretiens augmenteroient les fortifications de cette ville et qu'ils en feroient un boulevard imprenable surtout puisque le Pape avoit donné pour cet objet plus de cent mille ecus. Il est vrai que cette ville a encore un château pour sa deffence.

Bude a d'excellents bains chauds, des vins fort recherchés et des melons qui font l'admiration des etrangers. Le Danube a devant cette ville un quart de lieue de large. La partie du Royaume qu'elle occupe est habitée par des Esclavons, des Bohemiens, des Hongrois, des Allemands, des Dalmates et même par des Thraces.

Si vous êtes curieux de connoître les mines d'or qui rapportent le plus en Hongrie, il faut vous adresser a Kremnitz⁶ placé entre de hautes montagnes, dans le Comté de Barsch. La ville a trente et quelques maisons: deux eglises, un couvent, un chateau: les fauxbourgs forment neuf rues. On y fabrique tous les ans cent mille Ducats d'or.

L'air y est mal sain les eaux y sont dangereuses, la plupart de ses habitans sont infirmes ou foibles.

La Hongrie faisoit sous l'empire des anciens Romains une partie de la Pannonie. Les Goths s'emparerent d'une partie de ces contrées vers le troisieme siecle. Mais la nation la plus célèbre qui ait conquis ce pays, c'est telle des Huns, et c'est d'elle que lui vient le nom qu'elle porte aujourd'hui. Leur vie etoit dure ils ne se servoient jamais de feu et

⁶ Kőrmöcbánya (Kremnitz, Kremnica)

n'assaisonnaient point leurs alimens. Des racines et de la viande échauffée sur le dos de leur cheval étoient leur nourriture et buvoient dans le crâne de leurs ennemis.

Les maisons étoient pour eux des tombeaux, qu'ils foyoient: ils n'y entroient, jamais sans craindre. Ils parurent dans la Pannonie sous leur Chef Balamire et tous ses habitans s'enfuirent. C'est surtout sous Attila que ce peuple effraya la terre. Sa démarche étoit fière, son regard terrible et demeurait tranquille au milieu des dangers. Simple dans son extérieur, l'or ne brilloit point sur ses habits; sa vaisselle étoit de bois. Il mourut l'an 454 d'un saignement de nez. Sa mémoire fut reverée dans sa nation. Son corps fut placé dans un cercueil d'or, qu'on mit dans un cercueil d'argent enveloppé dans du fer. Son vaste empire fut divisé par la discorde de ses fils.

Les Hongrois eurent depuis leurs rois particuliers pendant cinq cents ans consecutifs. Leur premier Roi fut St. Etienne fils de Geysa a la fin du dixieme siecle. Le Pape Silvestre II. lui envoya une riche Couronne; son Pere s'étoit distingué en embrassant le Christianisme. Le beau Royaume devint en 1526 la proie des infideles qui se le rendirent tributaire et si les Hongrois ont eu le bonheur d'être affranchis de ce joug, ce n'est pas a leur seule valeur qu'ils en sont redevables, mais aux efforts presque incroyables de la maison d'Autriche qui en est aujourd'hui en possession.

La Hongrie est un des plus riches pays et des plus favorisés du Ciel. Le bled y croit généralement en très grande abondance. Le bétail y est beau, et en grand nombre et il en sort une année dans l'autre cent mille boeufs par un. Les chevaux y sont si communs qu'ils courent par les bois comme des bêtes sauvages. A l'égard de la venaison et de volaille on en a une si grande quantité que ne pouvant la débiter dans le pays on la transporte sur deschars jusqu'à Vienne. On y remarque surtout les perdreaux et les faisans.

Autant les campagnes sont elles peuplées de bétail et les forêts de gibier, autant les fleuves et les rivières abondent en poisson, de sorte qu'on est obligé quelquefois d'en nourrir les pourceaux et la Teisse fournit tant de Carpes que souvent l'on en peut avoir pour environ un Louis jusqu'à mille.

Les fruits qu'on cultive ailleurs avec grand soin ne croissent pas seulement ici dans les jardins mais même dans les vignes et cela en quantité prodigieuse, ces fruits sont les pommes, les poires, les cerises, les coings, les noix, les châtaignes, les melons, les pêches, les abricots et plusieurs autres especes de bons fruits. Le vin d'Hongrie est très estimé

mais on donne la preference a celui de Tokay dont le meilleur cru est reserve rigoureusement pour la Maison Imperiale. On y trouve aussi du marbre de l'albatre, du cristal et des carrieres de sel.

La nature des habitants repond à sa qualite de la nourriture que le pays leur fournit, c'est-à-dire qu'ils sont d'une bonne complexion robustes, vifs et prompts et par consequent bons guerriers soit a cheval soit a pied. Je voudrais pouvoir vous cacher que l'air de ce pays est mal sain, mais ce qui me console, c'est que l'Hongrie peut se flatter de jouir des agrements de la vie.

Vous savez qu'avec l'argent on vient a bout de tout et c'est par ce moyen que vous aurez le plaisir d'humecler votre gosier avec du vrai Tokay. Je vous recommande de vous en servir par petite dose, afin qu'il vous fournisse l'occasion de vous souvenir pendant longtemps(!) du pourvoyeur ne cessera jamais d'etre.

Monsieur!
Votre attaché Ami
J. A. Caselli

NAGYSZEBEN

Kedves Uram!

Mielőtt Magyarországra mennék, ahogy már jeleztem Önnek, jó alkalomnak ítéltém, hogy Erdélyről is tájékozódjak egy kevéssé és pedig mindjárt a fővárosával kezdem, ahol most vagyok.

Ez a város már a XI. században szép volt és népes, de nem tudnám Önnek megmondani, hogy ki volt az a bizonyos Herman, annak alapítója. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Zibin avagy Ceben nagy, jó elrendezésű, s dupla fallal és egy mély árokkal vették körül. A Kormányzótanács, a Királyi Kamara, a Fellebviteli Törvényszék és a katonai kormányzó is itt székel. A luteránusoknak kollégiumuk van itt.

Erdély más figyelemreméltó városai: Medgyes, Beszterce, Brassó, Segesvár, Szászsebes és Kolozsvár.

Ez az ország tömve van hegyekkel, de ezek nem terméketlenek. A lakosság annyi búzát termel és annyi bort, hogy nem tudják elfogyasztani. Ezen kívül itt találhatók még a gazdag arany-, ezüst-, ólom-, réz-, higany- és timsóbányák, a vasbányákról nem is beszélve. Az erdőkben vaddisznó, medve, hiúz, zerge, szarvas, vadszamar, bölény, menyét, hód tanyázik, és a madaraknak minden neme.

A folyók bővelkednek halakban, a legelők sok lovat s meglehetősen nagy számú birkát táplálnak. A méhekkal való foglalkozás itt igen jövedelmező.

Erdélyt a rómaiak hódították meg, majd a gótok igázták le, és végül azok a magyarok foglalták el, akiket a hunok elűztek lakóhelyükről. Végül ezt az országot I. István 1002-ben egyesítette a Magyar Királysággal úgy, hogy a vajdák kormányozták az országgyűlési határozatok alapján. A viszály, amely Magyarországon egy király megválasztása körül támadt, a török szomszédság, és az osztrák császárok igénye a területre, mind közrejátszottak abban, hogy ezt a szerencsétlen országot egy hosszú, kegyetlen és véres háborúba taszították. Oly sok vérfürdő után végül teljesen egyesítették Magyarországgal 1713-ban; 1765-ben Mária-Terézia császárnő független fejedelemséggé nyilvánította. Jóllehet osztrák örökös tartomány, de a törvények és rendeletek hozásában a rendek egyetértése szükséges.

A vallások sokasága található itt, úgy mint a római katolikus, luteránus, református, arianus, görög-katolikus, mohamedán és szociniánus vagy unitárius, amely egyház régen a legnépesebb volt, ma a leg-

gyengébb. Egyébiránt természetes, hogy a szocializmus kihál, mint a nép körében is élő vallási szekta, és elterjed, mint filozófia, a tanult és bölcs emberek között.

Elfelejtettem Önnek említeni, hogy Erdély a régi Dacia egy darabja, s hogy a német neve Siebenbürgen, amelyet hét fellegvárról, vagy kastélyról kapott.

Azt mondhatni, hogy ennek az országnak a levegője mérsékelt és hogy a vizek itt egészségesek.

Nagyon örülök annak, hogy hamarosan megkóstolom a kiváló tokaji bort; nem mulasztom el, hogy Önhöz is eljuttassak belőle.

Addig is szolgálataimat ajánlom, Uram!
Ragaszkodó és hűséges barátja
J. A. Caselli

POZSONY

Kedves Uram!

Egy hosszú és fáradságos utazás után, íme végül itt vagyok 15 mérföldnyire Bécestől, Magyarország fővárosában. A város a Duna mellé épült és van egy hajóhid a folyón. A környéke kellemes: a levegője egészséges, a gyümölcsök igen jók, a borok kiválóak, a búza bőséges termést ad, és nagyszámú szarvasmarhát tartanak. A város erősítése nem tekintélyt-parancsoló, de a vár, amelyet egy hegyre építettek, az egyike a legerősebbeknek és nagy fegyvertárral szerelték fel. Az a fegyvertár a vár egyik tornyában van, ahol Szent István Szent Koronáját, palástját és kardját őrzik, a kereszttel és a királyság más kincseivel együtt.

A város lakóinak egy része magyar, a többi német, nem számítva a nagyszámú zsidót, akik a környéken laknak.

1712-ben VI. Károly császárt a város katedrálisában koronázták, csakúgy, mint 1741 június 25-én legidősebb leányát, Mária Teréziát, aki 1717. május 13-án született.

Pozsonyban elég nagyszámú protestáns él, szép kollégiumuk van, s szabadon, nyugodtan és nyilvánosan összegyűlhetnek istentiszteletre.

1741 óta a nádor a városban székel. Az esztergomi érseknek, aki Magyarország primása, egy csodálatos palotája van itt. A halászház kapuja mellett elhaladva, nem messze látható a Királydomb, ahova Mária Terézia fellovagolt a koronázási ünnepség után. Odaérve Szent István kardjával a négy világtáj irányába sújtott, keresztet rajzolva. Ezzel jelezte, hogy a királyságot megvédi minden ellenséggel szemben. 100 000 ember élén, akiket Magyarország maga állít fegyverbe: felét a nádor fogadja zsoldba, felét a vármegyék állítják. A gyalogság a hajdus csapatokból, a lovasság a huszárokból áll. Meg kell Önnek említenem még, hogy intézményt hoztak létre az úgynevezett Pandurokat. Ezek az ugyancsak félelmetes fegyveresek eredetileg rablók voltak, akik, miután kirabolták a környéket, visszahúzódtak Szlavónia erdőseibe. Trenck báró bátor, de kegyetlen katonaságot szervezett belőlük, akik megőrizték eredeti nevüket.

Nem akartam elmulasztani, hogy Budára, vagy Ofenbe menjek, amely régebben az ország fővárosa volt és kétségtelenül a királyság legszebb, legnagyobb városa, még most is egészen jól erősített. A törökök meglepetésszerűen foglalták el 1541-ben és birtokolták 135 éven át. 1684-ben a keresztények ostrom alá vették, de egy idő múlva

kénytelenek voltak abbahagyni az ostromot, jóllehet hadseregük 80000 emberből állt. Két évvel később a törököket az a csapás érte, hogy elvesztették a kereszténységnek ezt a kulcsát, amelyet rohammal foglaltak el nagy seregük szeme láttára. A préda, amit a keresztények ott összeszedtek, elképzelhetetlen. Azért a város kincseinek egy része megmenekült a győztesek kezétől egy az ostrom közben támadt tűzvész segítségével. Kevésen múlt, hogy ez a jelentős hely nem jutott 1687-ben ismét a törökök kezére. Mindenki azt hitte tehát, hogy a keresztények helyreállítják a város erődítményeit és egy bevehetetlen fallal veszik körül, különösen mert a pápa e célra, több mint 100 000 aranyat adott. Igaz, hogy van a város védelmére még egy vár ma is.

Budán kiváló meleg fürdők vannak, igen keresett borok és a külföldiek megcsodálta sárgadinnye. A Duna a város előtt negyed mérföld széles. A városban szlovének, csehek, magyarok, németek, dalmátok élnek és még thrákok is.

Ha kíváncsi az aranybányákra, amelyek a legjövedelmezőbbek, Kör-möc bányára kell mennie, amely Bars vármegyében, nagy hegyek között található. A városban harmincegynehány ház van, két templom, egy kolostor és egy kastély található; a külvárosban kilenc utca van. Évente 100 000 aranydukátot vernek ott. A levegő egészségtelen, a vizek veszélyesek. Lakosainak nagy része nyomorék vagy gyenge.

Magyarország a Római Birodalom része volt: Pannonia. A harmadik század táján a gótok elfoglalták az ország egy részét, de a legnevezetesebb nép, amely meghódította, a hun volt; nevét is, melyet ma is visel, róluk kapta. A hunok élete kemény volt, élelmüket sohasem főzték és fűszerezték. Táplálékuk a gyökér és ló hátán felmelegített hús volt, s az ellenségeik koponyájából ittak. A házakat sirboltjuknak hitték, s sohasem léptek be félelem nélkül.

Pannoniába Balamire vezér vezetésével érkeztek, — mindenki elrejtőzött előlük. De elsősorban Attila idején félt e népet a Föld. Attila járása büszke volt, tekintete félelmetes, a veszélyek közepette is megőrizte nyugalma. Egyszerűen öltözködött, soha nem díszítette arany az öltözetét, edényei fából voltak. Orrvérzésben halt meg 454-ben. Népe tisztelte emlékét. Testét arany koporsóba helyezték, azt egy ezüst koporsóba, majd az egészet egy vas koporsóba. Fiainak meghasonlása miatt birodalmát felosztották.

A magyaroknak azóta saját királyaik voltak az elkövetkezett 500 évben. Az első keresztény királyuk Szent István volt, Géza fia, a X. század végén. II. Szilveszter pápa egy pompás koronát küldött neki.

Apja elhatárolta magát a környező kereszténységtől. Ez a szép királyság 1526-ban a hitetlenek zsákmánya lett, akik aztán adóztatták és ha a magyaroknak az a szerencsájuk volt, hogy felszabadultak ez iga alól, ez nem pusztán azoknak az érdeme, akiknek ez a felszabadítás kötelességük volt, hanem annak annak az Osztrák-Háznak a csaknem hihetetlen erőfeszítéseinek is köszönhető, amely ma az országot birtokolja.

Magyarország az egyik leggazdagabb ország, s egyike azoknak, akiket az Ég kedvel. A búza igen bőven termő. Az állatok szépek, s sok van belőlük, egyik évről a másikra 100 000 szarvasmarhát adnak el belőlük. A lovak olyannyira elterjedtek, hogy úgy csatangolnak az erdőben, mint a vadállatok. A vadhúst és a szárnyasokat tekintve olyan nagy a bőség, hogy az országon belül nem tudván eladni, szekereken viszik Bécsbe. Főleg foglyot és fácánt látni.

Amennyire sok állat él a mezőkön, vadak az erdőkben, annyira bővelkednek a folyók és a patakok mindenféle halakban, hogy néha a disznóknak kell adni. A Tisza annyi pontyot ad, hogy gyakran lehet kapni egy *Lajosért*.

A gyümölcsöket egyébként nagy gondossággal termesztik, s itt nemcsak a kertekre kell gondolni, hanem a szőlőkre is: és ez utóbbit rendkívüli nagy mennyiségben. Ezek a gyümölcsök az alma, a körte, a cseresznye, a birsalma, a dió, a gesztenye; sárgadinnye, az őszibarack, a sárgabarack és számos másfajta jó gyümölcs. A magyar bor általánosan is nagyon nagyrabecsült, de az elsőbbséget a tokajinak adják; a legjobb termést szigorúan a Császári Ház számára tartják fenn. Található itt még márvány, alabástrom, kristály és sóbányák.

A lakosság kinézete megfelel táplálékuk mennyiségének, amivel országuk ellátja őket; azaz testalkatuk robosztus, erősek és hirtelen haragúak, tehát akár lovon, akár gyalog, jó harcosok.

Szeretném elhallgatni Ön előtt, hogy a levegő ebben az országban egészségtelen, de ami engem vigasztal, hogy Magyarország tudja élvezni az élet örömeit.

Jól tudja, hogy a pénzzel mindent el lehet érni, ezért részesülhet Ön abban az élvezetben, hogy igazi tokajival öntözi meg torkát. Lelkére kötöm Önnek, hogy csak keveset igyon belőle, hogy lehetősége legyen hosszú ideig emlékezni arra, aki küldte, s aki nem szünik meg Önt szolgálni, Uram,

Az Ön ragaszkodó barátja
J. A. Caselli

Samenvatting

István MONOK: Reisbeschrijvingen die over Hongarije gaan in de Belgische Koninklijke Bibliotheek Alber Ier

In het laatste deel van de elfdelige katalogus van het manuscripten-archief van der Belgische Koninklijke Bibliotheek worden in een apart boekdeel (*Géographie, voyages, itinéraires, expéditions*) reisherinneringen opgenoemd. Na aanschouwing daarvan is deze kleine collectie ontstaan uit de reisbeschrijvingen die over Hongarije gaan.

We moeten nog twee manuscripten vermelden, die weliswaar betrekking hebben op Hongarije, maar voor een deel zijn ze bekend (*Bertalan Georgievics: De Turcarum ritu et ceremoniis, ca. 1544. MS II. 4531*), en voor een deel vormen de passages die over ons gaan, geen reisherinnering. In het laatste geval wordt een interessant beeld gegeven van de tweede golf van de contra-reformatie in Hongarije en worden documenten hierover geleverd (bij voorbeeld brieven van Ádám Batthyányi of György Draskovich): *Itinerarium Patris Joannis Gaspari Wiltheim Societatis Jesu Luxemburgensis seu Narratio eorum, quae meis in missionibus per Imperium, Palatinatum, Franconiam, Sueciam, Austriam, Hungariam, Bohemiam, Saxoniam, Nassauiam et Archiepiscopatum Treurensem ac Ducatum Luxemburgensem Dei Providentia acciderunt notabiliora. 1626—1637. Pars I-III. (MS 6393).*

In deze kleine brochure beperken we ons dus alleen tot de publicatie van reisbeschrijvingen, daarmee een bijdrage leverend aan de stof van een bundel die sinds een antologie van István Szamota (*Oude reizen door Hongarije en op het schiereiland van de Balkan. Boedapest 1891*) niet is verschenen, maar binnenkort in een nieuwe vorm zal worden uitgegeven.

HENNINGIUS FROMMELING: Itineris variarumque regionum et urbium brevis descriptio 1601-1623 (Korte beschrijving van de begane weg, verschillende plaatsen en steden 1601-1623 BR—KB MS 21678)

We komen weinig te weten over de auteur van een in Brugge, van de bibliotheek van M. de Pélichy Van Huerne gekocht manuscript, Henningius Frommeling, uit zijn eigenhandig geschreven reisbeschrijving. We hebben geen andere bronnen die zijn levensbeschrijving kunnen reconstrueren.

Hij werd omstreeks 1574 in het dorp Flechting in de buurt van Halberstadt geboren. Zijn ouders waren geen welgestelde mensen, maar lieten hun zoon onderwijzen. Hij begon zijn dagboek op zevenentwintigjarige leeftijd, toen hij zijn eerste reizen maakte.

Het manuscript van kwartoformaat bestaat uit 534 genummerde bladzijden en is duidelijk een afschrift in het net, eigenhandig door de auteur geschreven. Naar alle waarschijnlijkheid had hij het willen laten uitgeven. Het is opgedragen aan de landsheer van Harpke en Osterau, Burchard von Weltheim, gedagtekend 7 januari 1624, te Keulen. Daarnaast vinden we er ook een opdracht aan de lezer in. Maar noch uit het manuscript zelf, noch uit de bibliografische hulpmiddelen waarover ik de beschikking had, bleek of het ooit verschenen is.

Frommeling is tussen 1601 en 1614 dikwijls door Europa getrokken. In 1601 heeft hij Germania, Livonia, Curlandia, Prussia en Pomerania aangedaan, en in 1602 Leipzig, Westfalen en Keulen. In 1603 is hij van dorp tot dorp door Brabant getrokken. Het jaar daarop is hij via Luxemburg en Zwitserland naar Italië gereisd en heeft Sicilië bereikt. In 1607 en 1608 heeft hij door het Rijk der Habsburgers gezworven, en kort daarna door het land der Tsjechen, der Moraviërs en door Polen. In 1613 is hij teruggekeerd naar Italië en is op de terugweg in de westelijke punt van Hongarije terechtgekomen.

Het tweede deel van zijn dagboek wordt niet langer door een beschrijving van zijn reizen gedomineerd, maar door een jaarlijkse samenvatting van de politieke gebeurtenissen uit die tijd. Het tweede deel heeft nauwelijks betrekking op Hongarije.

COLONEL DUPLESSIS LESCUYER: Voyage des hautes et basses Allemagnes, des Pays Bas 1650 (Reis door Hoog- en Neder-Duitsland en de lage landen 1650 BR—KB MS 15825)

Het driedelige manuscript is een afschrift in het net en is vermoedelijk een dagboek met beschrijvende delen, dat uit reisnotities is samengesteld. Hoewel de auteur zich voorstelt, komt zijn naam noch in historische naslagwerken, noch in geschiedkundige familieboeken voor. Noch de Belgische, noch de Franse belangrijke heraldiek samenvattingen verschaffen ons informatie.

REYZE NAER ITALIEN 1658-1668. (Reis door Italië 1658—1668 KB—BR MS II. 738)

Eveneens in de Belgische Koninkelijke Bibliotheek is het Vlamstalige reisdagboek van een boekbinder uit Brugge te vinden, wiens naam onbekend is. Hij ging in 1658 vanuit zijn geboortestad op weg en sloot

zich aan bij het gevolg van graaf Filippo Spinola. Zo kwam hij in 1661 in Wenen terecht, en in 1662 verkeerde hij ook dikwijls in Pozsony (Bratislava). Hij vervolgde zijn reis in de richting van Rome en bracht na de Eeuwige Stad een bezoek aan Napels, waar hij zich vestigde en een tijdlang als boekhandelaar werkte. In 1668 keerde hij terug naar zijn vaderland. In 1662 heeft hij ook zelf een bezoek aan Pozsony (Bratislava) gebracht. Voordat we zijn belevenissen daar beschrijven willen we het over twee delen van zijn reisbeschrijving hebben, die over Hongarije gaan.

Het 71e folio van het manuscript is het Zrínyiportret van Cornelis en Jan Meyssens. Onder het borstbeeld met knots vinden we het wapen en het opschrift:

Illustrissimus et Excellentissimus Dominus D. NICOLAUS ESDRIN Comes de Zerín, Croatiae Gubernator, exercitusque Vngarici generalis etc. De gravure is niet onbekend, maar toont ons hoezeer de boekbinder onder de indruk van Zrínyi moet zijn geweest: hij kocht de gravure en versierde er zijn reisdagboek mee.

VOYAGES EN ALLEMAGNE, EN AUTRICHE ET EN ITALIE après 1671 (Reis door Duitsland, Oostenrijk en Italië na 1671 KB—BR MS II. 5499)

Het is niet gelukt vast te stellen wie de auteur van deze reisbeschrijving is, die in fragmenten bewaard is gebleven. Naar de stijl van de tekst te oordelen moet het iemand zijn geweest die geen bijzonder ontwikkelde geest had; misschien dat hij in het gevolg van iemand, of eventueel als dienaar in Pozsony (Bratislava) is geweest. Het fragment bevat overigens na een kort deel over Duitsland een beschrijving van Wenen, Pozsony, Kloster Neuburg, Venetië en kort daarna die van enkele kleine Italiaanse plaatsen, naarmate de reiziger zuidwaarts kwam. De onbekende auteur heeft zijn belevenissen naar alle waarschijnlijkheid tijdens zijn reis op papier gezet, het manuscript is dus geen afschrift in het net en daarom moeilijk te lezen.

Vermeld moet worden dat de samenstellers van de katalogus geen zekerheid hadden omtrent de oudheid van het geschrift, dat ze van omstreeks 1650 laten dateren. Maar dankzij de verbeurdverklarde helm van graaf Nádasdy wiens naam bij de beschrijving van het kruitmagazijn in Pozsony (Bratislava) genoemd werd, kon de oudheid van het geschrift veel preciezer worden bepaald.

J. A. CASELLI: Lettres d'un voyageur en diverses parties de l'Europe, l'Asie et l'Afrique 1783—1788 (Brieven van een reiziger uit verschillende delen van Europa, Azië en Afrika KB—BR MS II. 658)

De Koninklijke Bibliotheek kocht dit elfdelige manuscript in 1884, dat een afschrift in het net is en door slechts één hand is geschreven. J. A. Caselli, de schrijver van de brieven die waarschijnlijk niet fictief zijn, is echter in de schaduw der onbekendheid gebleven, we hebben namelijk geen bijdragen aan zijn levensbeschrijving gevonden. Ook de geadresseerden van de brieven hebben ons niet kunnen helpen, aangezien deze nooit door hem zijn genoemd. De uit de richting van Turkije in Hongarije arriverende Caselli stuurde vanuit Hongarije twee brieven aan een onbekende heer, maar zoals we wel zullen zien worden in de tweede naast Pozsony (Bratislava), de plaats waar de brief op de post is gedaan, ook veel andere plaatsen beschreven.

Linczigh János kolozsvári bíró naplója már régóta ismert volt a történeti irodalomban, de a teljes szöveg mindmáig seholsem jelent meg. A szöveg kiadásával szándékunk szerint szélesebb körben válik majd ismertté ez a XVII. századi Erdély történetére vonatkozó jelentős forrás.

Mai lelőhelye MTAK Tört. Napló Ívrét, 3.

A kéziratot Pákel Lajos 1854-ben adományozta a Magyar Tudományos Akadémiának a szöveg történetének rövid ismertetésével együtt.¹ Ebből kiderül, hogy a napló eredetije több részből álló családi dokumentum volt, amely nemzedékről nemzedékre öröklődött. Az első részt, amely a költő Ádám János naplóját tartalmazta, Pákei kivette az eredetiből, mert érdektelennek tartotta. Ez a kéziratföredék azóta sem került elő. A második részben Ádám János vejének Ózdi Borsos Tamás kolozsvári unitárius tanárnak feljegyzései találhatók, élete leírása, családi események, illetve Kolozsvár történetéhez kapcsolódó adatok. Ózdi Borsos apósa életéről és költői műveiről is több följegyzést készített, egy költeményét is lemásolta naplójába.² Ez a napló jelentősége miatt már hozzáférhetővé vált.³

A Borsos hagyatékból 1663-ban Linczigh Jánosra szállt a naplóban, az ő bejegyzései alkotják a harmadik részt. Jelen közleményünkben ennek a napló résznek a megjelentetésére vállalkoztunk.

Linczigh királybíróháza idején történt nevezetes eseményeknek, saját életének és családi dolgainak megörökítésére használta a naplót. Külön érdekességgént megemlíthetjük, hogy életírása elé hivatali működése alatt kiadott kolozsvári oklevelek, iratok gyűjteményét helyezte el. *(Ezek közlésétől eltekintettünk.)* Pákei címadása jól elkülönítette a bejegyzések tartalmát (történeti események krónikája, családi följegyzések); ezeket olvasva azonban hamar kiderül, hogy a krónika rész nem hasonlít a hagyományos értelemben vett történeti műfaj más képvi-

¹ Az ismertető teljes szövegét lásd: Magyar Academiai Értesítő. 1854. 213-127.; Ugyanez: Új Magyar Múzeum 1854. II. 336-340.

² Lásd Régi magyar költők tára. XVII. század. (a továbbiakban RMKT/XVII.) I. kötet. Sajtó alá rend. BISZTRAY Gyula, KLANICZAY Tibor, NAGY Lajos, STOLL Béla. Bp. 1959. 126-130., 531-534.

³ NAGYAJTAI KOVÁCS István, Erdélyi Nemzeti Társalkodó, 1840. II. 7. szám, 30-32., 38-40.

selőihez. Linczigh számára a kronológiai felsorolásban sokkal inkább az általa betöltött hivatalok sokszor kényszerű és veszélyes kötelezettségei (követségek, országgyűléseken való részvétel stb.) a fontosak, tulajdonképpen ezeken a megbízatásokon keresztül mutatja be az eseményeket. Szorosan saját, illetve városa, Kolozsvár életéhez köti őket, így a történeti krónika és a magánélet eseményei szorosabban összetartoznak, mint a címben jelzett elhatárolás. Ezért válik a mentalitás-történet szempontjából is értékessé, akárcsak a nagyobb részt kitevő házi jegyzések, *mellyek már csak azért is igen érdekesek, mivel azokból az azon időkorabeli háztartás módjáról s egyéb szokásokról stb. sajátyszerű adatokat meríthetni. (Pákei).* Gazdaságtörténészek érdeklődésére tarthatnak számot a naplóírónak vagyonát számbavevő följegyzései, gazdasági ügyleteiről szóló beszámolói.

Mint már említettük a történetírás számára nem ismeretlen a Linczigh napló. Aranka György már 1796-ban ismertette az erdélyi történeti kéziratok között⁴ és így értékelte: *Minémű léssen akkor (ti. az olvasó érzékenysége), mikor Lintzing Jánosnak annak a' Kolosvár akkori nagy Lelkű Szász eredetű Birájának íásaiban olvasa, hogy a' nagy fogu vezér ötet maga eleibe vitetvén, miképpen türette-le a' Dolmagya Gallérát, hogy fejét elüttesse és meg-kegyelmezvén akkor nékie, hogy akarta az ő szava által Kolosvárra az Jandsárokat béereszteni, 's hogy szollott ellenkezőt magok a' Törökök előtt, a' Regulusnál szerentsébb de hasonló nagy szivű Hazafi.*

Nagyajtai Kovács István Linczigh életrajzát közli a kéziratból.⁵ Jakab Elek pedig Kolozsvár történetéről szóló több kötetes munkájában részleteket közöl a naplóból, idézetei azonban nem szövszerűek, kihagyásokkal szerepelnek.⁶

A napló alapján Felszeghy Oszkár regényt írt Linczigh életéről.⁷

A szövegolvasat elkészítésében nyújtott segítségéért köszönettel tartozok Herner Jánosnak.

⁴ ARANKA György: A magyar nyelv-mívelő társaság munkáinak első darabja. Szeben, 1796. 182., 197.

⁵ Erdélyi Nemzeti Társalkodó, 1840. II. 7. szám, 49-55.

⁶ JAKAB Elek, Kolozsvár története. II. Bp. 1888. 663-664, 665-666, 690, 670-672, 688-691.

⁷ FELSZEGHY Oszkár: Linczigh János kolozsvári királybíró. Kolozsvár, é. n. Az "Újság" pályázatán díjat nyert elbeszélés.

A kiadásban igyekeztünk megtartani Linczigh naplójának szövegtagolását. A beszúrákat folyamatosan helyeztük a szövegbe, a javításoknál a jelölések utálnak arra, hogy mely szavak a szerző utólagos javításai.

Közlésünk a lehetőségekhez mérten betűhív, csupán néhány hang jelölését változtattuk meg nyomdatechnikai okokból, továbbá az *s* és az *sz* használatát közelítettük a mai nyelvéllapothoz (a kéziratban ugyanis csaknem mindenütt a *német hosszú sz* található).

Linczigh János krónikája és házi jegyzései 1663—1675

Anno 1661 Die 16 Septembris Kemenj Janos Fejdelem Be szallituan Kolosuarra bizonios sok szamu Zoltat(!) Nemeteket es Dragonokat,⁸ melj Idegen Nepek az Varost mint kulseo es belseo reszeyben szertelenul pusztituan touab harmatfel Esztendeonel az Varosban sok szamw hazakat el rontuan eppen es sokaknak Fedeleyt megh Egetuen, Kulseo reszeyt pedig az sok szep kerteket es Gewmeolcz fakat telliesseggel minde-nesteol fogua pusztaua teuen az Eges Varos keornieket pusta mezeoue teuen.

Miuel pedig az Mindenható Ur megh Elegeduen az eo Insegeket de megh akaruan mutatnj hagi eo Felsege az mindenek felet ualo Ur es az mj bwneynkert eo Felsege hozta uolt reak(!) ez Kegietlen nepet es mind addegh rajtunk tartuan az megh eo Felsegenek teczet. Noha mindenket megh probaltunk Szakmarra Generalisokhoz sokszor foliamoduan Czaszarhoz eo Felsegehez minden Emberj segitseghoz foliamoduan de sehonna Vigasztalast nem uehetuen mind Emberj remensegteleo meg fostatuan Vartuk immar csak az Isten kegielmet telliesseggel. Immar utolso szegensegre Jutuan az Varos lakosjanakjs nagi resze el budosuan. Ime az Ur eo Felsege alkalmatos Udeoben ugi mind anno 1664 Esztendeoben Die 24 Januarii czeoteorteok nap Kj niutuan eo Felsege hatalmas Kariat az mi megh szabadulasunkra czaszartol eo Felsegeteol az eleot harmad nappal Jeouen egi feo Commissarius teob feo Nemetekkel egigiut az Varosban leueo Commendans Hector neuu sok szamu tistekkel fel Indituan Isten az Zoltakoknak(!) es az Dragonoknak szwueket ellenek reaiok tamaduan hazankent fel keresuen eeket mindenekteol megh fostuan az Varosbol kj Uzete eeket egi feo Riczt mestert kapitant megh Eoluen. Ezen az uton szabadita megh Isten ez Varost teolleok es ez Itt leueo presidium hajla az Erdelj Fedelem Apafj Mihalj Urunk hwsegere melj praesidiumot az Fejdelem Die 24 Februarj ki Vitetuen

⁸ Kemény János fejedelem 1661. szeptember 16-i Kolozsvári bevonulásáról van szó, mikor is a török Apafi Mihályt fejedelemmé választatja. Kemény a maga hűségére esketi föl a várost, és ezt a hűségét nagy számú német haderővel igyekszik biztosítani.

menenek Feieruarra Die <Feb> Martij az Fejdelemis az Tanacz Urakkal es az orszagh nepeuel felessel be jeouen az Varosban.⁹

Anno 1663.

Jo Fiaym nem Akaruan eztis el mwlatnj, hanem az ty Eoregh Atiaytokrol Emlekezetet akarok tennj.

Nekem Linczigh Janosnak az en Job Atiam Nemet Orszagi uolt Lintcz Varosbelj, az melj Beczen felliul harmincz melj feoldel uagion. Onnian ide Kolosuarra Szarmazuan Veotte el Hazas Tarsul Bakos Andras leaniat Bakos Katat, az kj egi uolt Bakos Borbaraua es Bakos Mihallial es Bakos Gasparral. Az Job Atiam neue uolt Linczigh Janos az Kiteol szarmazot az Edes Atiam nyolcz esztendeigh Lengiel Orszagban lakuan, haza Jeouen Veotte el haszastarssul Keoncz Georgi leaniat Keoncz Katat. Az Atiam uolt egi testuer Ombanj Palneual es Torday Borbelj Istuanneual. Az Aniam <azt> Annia uolt Egi testuer Eoregh Timar Benedekneuel es Syhgiarto Balintneual az Aniam uolt Egi testuer Stamp Janosneual.

(Ifjabb Linczigh János kezével)

Az Edes Atiamnakis neue uolt Linczigh Janos az kiteol en szarmaztam az en neuemis Linczigh Janos. Anno 1693 Enis harmincz kilencz esztendő koromat el erven akarom megh irni hogy ez en tiszteletes Attyamnak nevet viselem, ugy mint Linczigh Janos, Anyam Aszszony Volt Hoszszu Kata. Isten nem tekintve erdemtelen voltomat az Nemes varostol Az Nemes Tanacz közze Assessornak <A(nn)o 1694> választattam Anno 1694.

Anno 1663 Esztendeoben

Birosagomnak Gondos Tistiben Alkalmatossagot Keresuen Irtam le Emlekezetre az en Successorimnak az en maroknj eletemben forgo soromat es állapotomat. Nekem Linczigh Janosnak, Istenben el niugot Edes Atiamnak fel Irasa szerent uolt szwletesemnek napi a 1606 Esztendeoben Die 30 Maj Szeredan Delben tysz es tyzenegi Ora keozeot.

Anno 1621 Esztendeoben Adot az Atiam az Szeocz mwnek megh tanulasara, meljben negi esztendeot el teoltuen fel szabadittattam. Anno 1625 Esztendeoben Inasj Esztendeomet kj teoltuen szamlaltattam az szeocz legenieknek tarsasagokban.

⁹ A német zsoldosok garázdálkodásától csak 1664 januárjában sikerült megszabadulnia a városnak, miután a fizetetlen őrség föllázadt. A lázadókkal leszámoltak, a város Apafi fejedelemnek tett hűségesküt, aki végvárrá szervezte Kolozsvárt.

Anno 1627 Esztendeoben mentem Idegen Orszagban, lakuan Beczben Kett esztendeygh ualamiuel touab.

Anno 1630 esztendeonek az Vegiben Die (pri)ma Decembris hazasottam megh Veottem hazas tarsul az Kolosvarj Biro Tonay(!) Janos Uram leaniat Borbara Assont Kit az Isten eo Felsege Aldgion megh.

Anno 1632 Esztendeoben Valastattam az Beczulletes centum pateknek szama keozze az szaz embersegnek tysztyre.

Anno 1634 Esztendeoben Valastattam az Beczwlletes Varostol az hataroknak gonduisselesere Viseluen eott esztendeygh.

Anno 1639 Esztendeoben Valastattam az B(ecsületes) Varostol az por teoreo Malomnak Torniokban leueo poroknak es saletrum feozetesnek gonduisselesere.

Anno 1642 Esztendeoben (secun)da (Decem)bris Kj szolitian az Ur eo Felsege az en Istenfeleo Teokelletes Feleseget Tolnay Borbarat, melliet az Ur Tamasson fel az Eoreok eletre.

Anno 1643 Esztendeoben (pri)ma (Decem)bris Veottem el Hazas tarsul Hossu Tamas Uramnak leaniat Hossu Katat Kiuel legien az Urnak Kegielmes Gonduisselese rajtunk es Aldasial latogasson megh bennunket.

Anno 1644 Esztendeoben Rakoczj Georgi Fejedelmunk Magiar Orszagra kj menuen az Romay Czaszar ellen Expedialtattam az Beczwlletes Varostol az Fejedelemhez Carszara egiczers mind az ho penztis Ki kulduen teollem miuel Gialogyay leuen az Varosnak eo Nagisagaua, melj gialogokat Enyczke neuu falun megh mustraluan ho penzeket megh attam. Urunkal es sok samw hadakkal menuen Karsza megh szallasara Kilencz nagi Algiukat <> Vonuan az Karszay Tegla szynhez az Varosnak szegezuen az nap rendelt seregekben leuen kj kj loua hatan az gialogsagh talpokon Keruen az Varost, olj hidegh udeo leuen pedig, hagi az Nemet Gialogokban egi nyhanj mereoben fagiuam megh holtak megh nem aduan az Varost. Viszsza szallottunk Taborostol Barcza neuw Falura Eot egesz napokon ott leuen. Hallatlan rettetes Hidegeket es fergetegeket szenueduen rosz Kalybakban szenueduen ki Jeouen pentek napon Carsarol harom Beczwlletes feo Emberek az Kiralj kepeys Urunkhoz Szombaton del utan ket orakor Karszara az Eges hadakkal be mentunk mideon be mentunk uolna Carszara az piacra Ky uont Algiukat kj sutuen egigyke mind Diribre

darabra szakadoza megh az kerekeyis talpan ualo uasak el szakadozanak Erdelj fele uissa ruguan az por az darabokat.¹⁰

Anno 1646 Esztendeoben Valastattam az Ispansagnak tyszjtire.

Anno 1647 Esztendeobennis megh hagiattam az Ispansagnak tysz-tiben. Ez hiuatalomban megh eghuen az Fyley Uduar haz Epittettem helieben mas beczwletessebb Uduar hazat.

Anno 1648 Esztendeoben Valastattam az Safar polgarsagnak tysz-tire.

Anno 1649 Esztendobennis megh hagiattam az Safar polgarsagnak tysz-tiben, ez hiuatalom/alat haromsor Fejedelemnek Gaszdalkottam nagi hatalmas legatusoknak Nemet Czaszartol eo Felsegeteol, Teoreok czaszartol Lengiel Kiraljtól nagi rendu embereknek sok Igaym uol-tanak.

Anno 1650 Esztendeoben Valastattam az feo polgarsagnak tysz-tire. Ez esztendeobennis az reformata Religion leueo Safar Agoston Peter megh niomoroduan az Gutta utesben Erette uiseluen az safarsagot, az Varos impositioiabol nem akaruan fel uennj az safarsagot az magam hazanal hagi gazdalkodnam. Az feydelem az alat be ieouen az mas ember hazanalis fel kellett uallalnom es Gazdalkodnom kellett, miuel Decemberben uolt az szemueueoknekis egi holnap alat Gazdalkodnom kellet noha az magam safarsagabannis az eleot egi holnapig Gasz-dalkottam.

Anno 1651 Esztendeoben Valastattam az Polgarsagnak tysz-tire.

Anno 1652 Esztendeoben Ismet Valastattam az Polgarsagnak tysz-tire.

Anno 1653 Esztendeoben Ismet Valastattam az Polgarsagnak tysz-tire.

Anno 1654 Esztendeoben Ismet Valastattam az Polgarsagnak tysz-tire es azon Esztendeoben az Ado szedeosegnek tysz-tire.

Anno 1655 Esztendeoben Ismet Valastattam az Polgarsagnak tysz-tire.

Anno 1656 Esztendeoben Ismet Valastattam az Polgarsagnak tysz-tire es azon esztendeoben az ortaljmondosagnak tysz-tire.

¹⁰ A leírás I. Rákóczi György fejedelem III. Ferdinánd elleni hadjáratának első nagy összecsapásáról, Kassa ostromáról, elfoglalásáról szól. A hadjárat 1644. február 2-án indult, Rákóczi március 12-én vonult be a városba.

Anno 1657 Esztendeoben ismet Valastattam az Polgarsagnak tysz-tire, az melj esztendeoben az Kozakoknak es lengieleknek kj utese miat nagi bwdulas leuen az Orszagban akkoris Expedialtattam az Taborra Baraczay Akus locum tenenshez.¹¹

Anno 1658 Esztendeoben Ismet Valastattam az Polgarsagnak tysz-tire. Ez Polgarj tyszteymnek hiutalj alat sok yszben uoltam Fejdelmekhez legatioban es Giulesekben mindenkor az ur megh Alduan Utajmat Kiert Eoreokke Dwczeossegh Adassek eo Felsegenek. Ez Eszteni-deoben pediglen az Ur eo Felsege nagi haragiat reank kj ontuan, az Kegietlen poganj Ellenseget kj hozuan Orszagunkra Az Tatar Chamot szemellie szerent teobbel szaz Ezered magual, Az szynistryay Passat sok Ezer Teoreokeokkal es az Ket Olah Orszagban leueo Vajdakát sok ezer kurtaniokkal.¹² Elseoben Felekj hegi Oldalban taborban szaluan egigyk resze az Tataroknak egigyk Olah Vajdaual kikhez mingiart Expedialtat-tam keonicorgenj, hogj az Varos keorwl kart ne tennenek, kikteol nagi felelemmel teruen uissa. Admonialtatuan egi Buiertol hogi felnek az Tatar czalardsagatol. Masod napon haluan az Szinistryiay Passanak es az Tatar Chamnak Tordanal ualo letet az Beczwlletes Varos Kj kulduen egi ros szekeren az Passa es Tatar Cham elejben Aiandekkel hogi az szegenj Varosnak Kegielmet kernek, el menuen Talaltuk az Tatar Chamot <Tor> Tordan Innet az Turj Oldalban Taborban. Onnan rettenetes Felelemmel el Jeouen feluen az Rabsagtol minden feleol Valahonn nezhettunk tuzben langban leuen az faluk mind az szinistray Passa eleol

¹¹ Utalás II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjáratának (1657 január-július) egyik súlyos következményére, amikor is 1657 június elején több ezer főnyi lengyel sereg betört a Vereckei-hágón. Barcsai Ákos kormányzó ezután hívta össze az országgyűlést Gyulafehérvárra (június 12.), ahová Linczighet is delegálták. Az országgyűlésen Barcsai általános fölkelést rendelt el a betörő lengyelek ellen.

¹² A lengyelországi hadjárat másik súlyos következményéről az 1658-as török büntetőhadjáratról ír Linczigh. Az 1657 augusztusi tatár betörés után, 1658 szeptemberében Köprülü Mehmed török nagyvezér érkezett seregével Erdélybe, megnyerve a két román fejedelmet is (Radu moldvai és Konstantin Serban havasalföldi vajdákat) a Rákóczi elleni hadjárat ügyének. Köprülü Mehmed Barcsai Ákost teszi meg fejedelmé, majd kivonul Erdélyből. Mind az 1657-es tatár betörésről, mind az 1658-as hadjáratról számos verses históriás éneket, siralmas éneket ismerünk. Vö. RMKT/XVII. XI. Bp., 1977.: 100-106. Köröspataki B. János: Erdélynek és Magyarországnak szörnyű romlasarol es az nepeknek rabsagra viteleröl valo rövid historia (1658) — 120-124. Oroszhegyi Mihály: Az magyaroknak 1657 esztendőbeli pogány tatároktol valo szomorú el raboltatásokrol irt siralmas versek — 387-391. Pápai Borsáti Ferenc: Igen szép siralmas ének (1657) — Magyarok ezt látván, csak el álmélkodván (1657) — Alia pulchra (1657) — 391-400. Felvinczi Zsigmond: Kemény János uramhoz hüsegert (1657-59) — Tatarok rabsagaban esteknek keserves eneeke (1657-59) stb.

el ment uolt az eo Taboraua az megh Ajton feleol mentunk Torda fele addegh el erkezuen az Felekj Oldalra, melj utan az rettenetes poganjsag keozeot el menuen Talaltuk az Felekj Oldalban Taborban. Mideon oda mentunk uolna mingiart huiatot es satorahoz Jutuan mingiart terdre ezuen eleotte ugi keruen kegielmet teolle az Varosnak, Igiruen kegiel-messeget, <V> hogi ha kiuansaganak Engednek es uelle megh saczol-nak. Az Raboknak pedigh nagi sokasaga leuen uellek Vissa Boczatuan bizonios szamu Teoreokeokkal az Varosban. El Erkezuen Masodnap az Tatar Chamis nagi Duheosséggel megh Giutatuan az monostor Uczay haztatot be Kuldeuen az Varosra Summat kiuanuan Contractusra me(nvén) azért az pogansaggal az megh saczczolasok ezek uoltak: Az moldouay Vajdanak es az Tatar szurmj Beknek Attunk Eot Ezer es ket szas Tallerokat, Ittem az Tatar Chamnak es az Sinistriay Passanak Attunk husz Ezer Tallerokat Ittem mikor eleyben mentem uolt Vittem az Tatar Chamnak egi szep lora ualo szerszamot az Sinistryay Passanak Attam egi szep Barsonios Aranios Kardot.

Ittem az Tatar Cham Keouetjének, mellicet az Varosban bekwldet-tenek Attunk negi szas Tallerokat.

Ittem attunk az Passa keouetjnek negi szas Tallerokat ugian akkor attunk az Keoueteknek tysz singh Kamukat.

Ittem mas rendbelj Patiolatos Teoreok Jeouen be az Varosban Atta-nak nekj Eotuen ezust Tallerokat.

Ittem Attanak az Murzaknak szolgáltnak negi szas Tallerokat.

Ittem az Vezér Tyhaynak Attanak nagi eoregh szep ket Aranios kupakat.

Ittem az melj Tatarok az Varos keorwl Eorysztenek Attanak nekik Ket szas hattuan Tallerokat.

ittem Az Hauaszelj(!) feloldj Vajdanak Attanak egi niolczuan forin-tos Arianos kupat.

Ittem az Kozakoknak kurtanioknak Attak Eot Ezer Tallerokat.

Ittem az Tatar Sultanoknak es az Hauaszeljfeoldj Vajdanak az Kik Jeottenek Attanak nekik Eot ezer es hatszas Tallerokat.

Ittem ezeknek az eo feo keouetinek Attanak szas Tallert es tysz singh kamukat.

Ittem Attanak az Cham Emberinek az hoztat Eorizesert hattuan Tal-lerokat.

Ittem az Pasa Eorzeoynek Attanak szas Tallerokat.

Ittem Ezek szolgáltnak Attanak hwsz Tallert.

Ittem az Moldauay Vajda kapitannianak Attanak huszon egitallert.

Item Attanak az Hauaszelfeoldj Vajdanak egi szep <V> szcofi-
ummal Varrot czapragot az melliet ueottenek harmatfel szas forinton.

Item Attanak egi Aranios kannat az melliet veottenek hettuen forin-
ton.

Item Attanak egi Tatar Murzanak szas Eottuen Tallert miuel fenie-
geteoduen hogi az hoztatot megh giuttiak.

Item Jeouen be az Varosban Bwier es Tatar Comissariusok Kik az
penzt es Ezust marhakat fel ueottek Attanak nekik Eottuen Taller es hat
dolmannak ualo fajlandist.

Item Zallagh Tatarok leuen az Varosban Attanak nekik hamrincz
ket Tallert es hatt dolmannak ualo Fajlandist.

Item az Hauaszelfeoldj Vajda Kapitannianak Attanak tyzen hatt
Tallert es egi Aranios hegies teort ueottek fr 36.

Item Attanak az Hauaszelfeoldj Vajda Tolmaczanak tyzen Ket
Tallerokat es egi seliem couet ueottek tyzen niolcz forinton. Item mas
egi Bwier leuen uellek attanak neki hatt Tallert es egi dolmannak ualo
fajlandist.

Item ez nagi summakat es az melj ezust marhakat az minemu rend-
belj emberinkteol az Taborra el Kultuk az melj Tatarok uissa Kysyrtek
Emberinket Attanak nekik husz Tallert.

Ez altal az nagi rettenetes summa altal ualtozott megh Akkor az
wdeoben ez a megh romlott Kolosuar oka pedig uolt ez nagi sok rend-
belj Valtozasanak nem egieb, feltuen az hoztatokat es maiorokat az
tuszteol miuel minden rendbelj roszt Tatar feniegetuen mingiart az
tuzzel.

Item ezen Esztendeoben Eoszszele uoltam Vasarheljt az Orszagh giu-
lesen.¹³

Item Anno 1659 Esztendeoben Valastattam Ismet az Polgarsagnak
tysztjre ez esztendeoben harom Isben uiseluen az hagiott Birotagot, egi
ysben Beszterczere az Orszagh Giulesere menuen Eot hetigh az kiraly
Bironal az Bironak kepet uiseltem, masodczor az Biro Betegh leuen az
Varosban harmatfel hetigh uiseltem, Harmadczor Giulesre leuen az
Biro Eoteodfel hetigh az Varosban erette viseltem.

Item ugian ezen Esztendeoben Barczay Fejedelmhez Expedialtattam
az Vas kapu fele egi Kernies neuu Faluiaban az sar mia el Aradot hallat-
lan nehez utakon Jaruan harom hetigh.

¹³ A fejedelmi trónra visszatérő II. Rákóczi György 1600. január 7-én kezdi meg Szeben ostromát, ahová Barcsai Ákos, az előzőtt fejedelem menekült. Január 25-én hívja össze az országgyűlést Schellenbergre, hogy a város megadásának feltételeiről tárgyaljon.

Item Rakoczj Fejedemet megh ueruen Vas Kapunal kj futuan az Ember feo fele Onnan uissa teruen haraggal, Expedialtattam eleyben az Varostol.

Anno 1660 Esztendeoben ismet Valastattam az Kiralj Birosagnak Tistire. Ugian ezen Esztendeoben mingiart Szeben ala szaluan Szelimbergh neuu Faluban leuen az hadakkal Giules Hirdettetuen Expedialtattam az Giulesre Januariusban Egiczersmind az Uy esztendeo Aiandekiatis uuuen eo Ngnak. Ott maraduan tyzen hat napigh egi Vaszon szator alatt, az hauas alatt az mezeoben rettenetes hallatlan ereos hidegh es nagi ho leuen, melj hidegnel soha keseruesebe hideget nem szenedtem.¹⁴

Item Ugian ezen Esztendeoben Die 20 Maj punkeost utan ualo czeoteorteok nap Az Buday Szejdj Passa el erkezuen Rakoczj Fejedelem elen, az eleot masod nappal miuel az sok szept Hadayual szamos faluahoz Jeouen Rakoczj Fejedelem Kj hiuatuan masod magammal megh paranczoluan Eletunkre hagi ha az Teoreok el Erkezik az Varost megh ne adgiuk mert ha megh Adgiuk el kel uezunk. Fogaduan eo Nga hagi az Ostromnak Ideiennis megh szegitj az Varost. Eo Nga menuen Akkor mingiart Hadayual Gialu es Lona keozt leueo mezeore, el Erkezuen masod nap Szejdj Passa mingiart rea mene es nagi reszet hadaynak le uagata sok szabad gialogh legeniekkal egigiut magatis az Fejdelmet halalos szebben ejtuen homlokban Vaguan, melj szep Mya Varadra kj szaladuan ot megh hala es Szejdj Passa az le Vagatot mennek Feiket megh niuzata.¹⁵ Mideon pedig be erkezet uolna az Orszagban az Buday Vezér Szejdj Passa <A> Erkezuen be Varosunkban Nemes Emberek az kik Jelentuen hagi rettenetes haragia uolna Szejdj Passanak az Varos ellen megh engesztelésre kuldene az Varos eleyben nagi rettenetes remulesben leuen az Varos Harmad magammal Expedialuan az Varos Benedek Deak es Brassaj Georgj Uramekkal egi ros.ket louu szekerken ki menuen Taboraban egi nagi hegien uonatuan fel satorat, mideon eleyben fel mentunk uolna az hegire kunt aluan az Passakkal mideon kezdettem uolna Salutalnj egi reszet elmonduan Salutatiomnak Verben boruluan szemey megh ryastuan es Teoreokul megh sziduan

¹⁴ Az 1658 év eseményei közt Linczigh több országgyűlésen, legációban való részvételét említi, de pontosan csak a novemberi marosvásárhelyi országgyűlés helyét és idejét.

¹⁵ Rákóczi százfenesi vereségéről (1660. május 22.), majd a csatában szerzett súlyos sebesülése miatt Váradon bekövetkezett haláláról ír Linczigh. A csatáról, Rákóczi halálának körülményeiről JÁRMY József írt tanulmányt (Erdélyi Múzeum 1902. 171-182., 221-235).

bennunket az Hoheroknak paranczoluan, hagi mingiart megh Eollienek azok Ragaduan bennunket niakunknal fogua niakunkrol leturuen az Dolman Gallerat hagi feiunket uegiek, az Egrj Passa terdre esuen az Vezér eleot meg czokoluan keonteoset monduan mit czelekesik Nagisagod Illien Varosnak Birayual most Jeottel be az Orsagban ha illien kegietlenseget mutacz nem illik, megh kegielmezuen ada az hoherok kezekben az hol az Emberek feieket megh niusztak, miuel Valamelj Embereket le uagtanak az feieket mingiart megh niustak. Oda uiuen bennunket mingiart labaynkra Vasakat ueruen es parast rabokkal egigiut tyzedmagunkal niakunkra Vas karikakat czinaluan azoknak liukayn az torkunk alat harmincz auagi negiuen eolny lanczot altal uonuan egigiue fusztenek eleonkben uetuen az Embert feieket hagi megh niuzzuk latuan az Teoreokeok az mj állapotunkat tuduannis hagi Varosnak Biray uagiunk nem kenszerituen minket, egiebekkel niuzattak Mideon Estue leot Volna Imatkozni Akaruan terden alua az teob Rabokkal leuen sok Rabok egi nagi Karo Darabot Ragaduan az Teoreokeok kezdenek uernj bennunket az Imatsagert. Eszakanak Ideiere Jutuan Adanak bennunket az szemeienek kezekben azon eczszaka egimasban feketuen feouel eozue ugi annyra, hagi Valakj az Rabokkal keozzulunk az feiet csak fel uteotteys mingiart Agiban feoben uertek. Masod napon megh Induluan az Tabor niakunkon leuen az lancz egiben fuzuen bennunket az darabos Szantasokon gialogh hajtottanak mint az oktalan allatokat az szamoson nadason Eouigh ualo uyszben altal hajtuán bennunket meghszaluan az Tabor az napnak az eo heuere az szabad egh alat tartuan szenuettunk. Masod napon Vitetuen magahoz az Vezér tyhaia az Vezér paranczolattiabol louat Adatuan alam megh paranczola nekem hagi meniek Kolosuarra es Aduan mellem Eottuen Janczarokat es az Varos Kapuiat megh nittatnam es az Eotuen janczarokat allatnem az kapura, hamis alnok czalardsagh szieuben leuen monduan hagi azok az Janczarok Eorisuen az Kaput hagi mar az Teoreokeekteol semmj bantodasunk ne(m) lehetne de mideon fel ie(ottem) uolna az Janczarokkal menuen az Kapuhoz latuan hagi (rakva) Vadnak az hid Alliy Janczarokkal Gialogh leuen egi () Darab fa kezekben leuen Varuan csak azt hagi az K(is ajtó) megh nittassam mingiart ra rohanuan az kys ajtora () Koeziben uetuen megh uegiek az kys ajtot megh uegiek ez czalardsagot eszemben ueuen fel Kialtok az Varfokra az kj nezeo Embereknek monduan Deakul periculum est Intromittendj. Ereoltetuen az Janczarok hagi megh nittassam az kys aytot, mert mas kepen megh kelene halnom. Keruen azon eoket <h> az Janczarokat, hagi tauoz-

nanak az kys Ajtoto! mert felnek megh nytnj az kys ajtot miuel sokan uadnak, de ha magamnak hadnak be bocztuan engemet az kaputis Annak utanna megh nittatom es eokis be Jeohetnek megh haraguan ream monduan hamis uagi eb mert azert mondot, hagi teged be kapianak monduan nekik kezeseket allatok, feleluen tyzen haton sem Adank tegedet ragaduan az Janczarok, mint az Ebet Viuek az cziganiok hazok mege feiemet akaruan uennj, megh el Kulduen az Kapura hagi nittassam megh az kaput menuen az fel uono Hidhoz az Keotel kj ereszteo liukon be haioluan monduan Szeoleosj Gabornak Kereczgzem(!) en be Keruen hagi megh nissatok az kaput de semmi kepen megne nissatok es ben ne boczassatok mert el kell uezsnetek akkoris megh el ragaduan Sziduan hagi hamis uagiok Viuen az cziganiok hazahoz hagi megh eollienek. Viszont az kapura kulduen hagi megh nyttatnam latuan hagi megh nem nyttiak nagi duheosseggel el ragaduan el uunek az Tabor fele Vissa az Hentelerek Vago Hidgiaygh el Viuen. Ismet Vissa hoztanak, hagi megis Szolliak, hagi nyssak megh az kaput, mert az Vezer io Akarattal leuen hozzaio! az Varost akaruan az Vezer megh Eoristetnj, hagi az Teoreokeok hatalommal be ne mennenek, el menuen azert Vissa az Varos ala az szamos parttra aluan Kialtuan az Varos belieknek Ennekem most megh kel halnom az Varost megh ne adgiatok. Az Vezernek ualo Aiandekra Gondot Visellietek, Engesztellietek az Vezert, egi Veres patiolatos teoreok nagi haraggal megh foguan az Keonteoseomet az Vallamon vissa ranta monduan megh kell ma eb halnod. Vissa viuen mingiart az Taborra az Janczarokis uelem egigiut Vissa Joeuen az Taborra oda Jutuan mingiart Vasat Verenek az labomra. Varuan csak azt hagi Eletemnek ueget uezsenek uagi Eoreokke ualo rabsagban tarzanak. Az Istennek eo Felsegenek kegielme Erkezuen Estue fele Vitetuen az Vezer Tihai! az satoraban bennunket Kerdezkeduen teollunk es monduan miert tamattunk az Czaszar ellen magunkat mentuen az mint tuttuk. Vegtere Chauet hozatuan Itallal Kinala es le ultete io remenseget Igiruen hagi Instalna Erettunk az Vezer eleot ha haladatlanok nem lennenk. Aianluan magunkat az mint lehetet. Vegre Izenuen az Vezer hagi Vitetnenk hozzaia, oda uiuen elejben hat kegiesseb szemmel nez reank monduan tyteket fel akartalak niarsoltatnj, de keoszeonnetek megh ezeknekaz Passaknak ott uluen mint rendel Diuant az Passak mert io Emlekezettel uadnak feleolletek, hagi az Varos hw uolt mindenkor az Czaszarhoz mert az eleot ualo Esztendeoben ennen magamtol kuldeot uala az Varos az egigyk Ott uleo Passanak egi hius beort es tyzenkett Tallerokat es mezes pogaczakat akkor az Varosnak husege

feleol sokat beszélgettem uolt uelle. Jelentuen hogi Bathorj Gabor Ideiebennis az Varos az Teoreok czaszar keouetit ittben leuen az Varosban megh tartottak Bathorj Gabor ellen az teob szauay keozeot az Vezer paranczoluan hogi mindenfele elest hozatnank az Taborara minnennek megh Adatuan az Arat, megh Kegielmezuen azert minekunk mindenikunkre egi egi Aranios Kofftant adata es teoreokul magiarul egi Assecuratoriát aduan es szakallara fogaduan hogi ha hiuek leszünk semmj Bantasunk nem leszen. El boczatuan azert minket eleolle az Varadj Beczulletes Boldouay Marton nemes feo Ember maga louayn es koczyiaban haza kulduen Kolosuarra eztue keszen haza Jutuan az kapuhoz miuel az kapuk es kys ajtok be uoltak rakua Keoteleken Vona-nak fel bennunket az kefoalon, ugi leottek haza ieouetelünknek sorsa es kjenetelj.

Masod napra Keluen Seydj Passa Taborostol felkeluen szekereyt es czeledit az Taboron hagiuan Hadayual reggel rea menuen Hertelenseg-gel Rakoczj Fejdelem Taborara meg Vere es magat szebben ejte es Hadajban kit le uagata kit el szeleste Vissa Jeouen az Vezer az Diadalomrol az Varos mellett el menuen nemelj az Jeouendeot megh nem gon-dolo Ember az Var fokon fegiueret ki duguan megh latuan az Vezer nagi haragra indult az Varos ellen ehez teobbis erkezuen szegenj megh rom-lot Varosunknak ellensegeteol az Vezerek Arulkoduan hogi mikor ez Varoshoz keozelgetett uolna sokan az Varosbol ellene czatara kj mentenek uolna es hostilitast mutattak uolna ellene. Vadoltak aualis ez szegenj Varost, hogi az Vezer Taborabol hozzank Jeoueo harom nemes Embereket Kultunk uolna Rakoczj Fejdelemhez mellicket Rakoczj Fej-delem mingiart megis eoletet, de ebben az Isten eo Felsege bizonsagunk hogi Artatlanok uoltunk, mert magoknak uolt szabad Akarattiok az oda ualo menesre es oda uoltis Indulattiok eok magok tudgiak mj uegre. Vadoltatot euelis az Varos hogi az Varos ala ieouen nemelj Teoreokeok Janczarok kenieret keruen az Varfokrol kj Kialtuan nemelliek Igazitot-tak Rakoczj Fejdelemhez miuel akkor megh harczok nem leuen teob effele Vadlasok Interuenialuan auagi hogi az Diadalom utan az Varos ellen felduheoduen bekulduen Taborarol Teoreokeoket niolczat az Tanaczbelj Urajmek Keozzul kj hiuata, Kiknek niolcz niarsokat megh Faraguan es eleykben tetetuen ugi Jelentette Kiuanasagat hogi saczol-nanak megh alioquim az Varost el uezty es Rabba teszy az benne ualot Keruen eleosseor.

Vegtere az nagi felelemteol keorniul uetetuen ot leueo Atiankfiay Contrahaltak uelle hetuen eot Ezer Tallerban, meljnek megh Fyzetese

kuleomben nem lehetet hanem minden ember hut szerent eleo aduan Araniat, Tallerat, penzet es aualis kj nem teluen Aros Embereknek postayt seliem marhait el hordatuan azokkal kellet kj telliesitenj, melj posto es seliem marhakat fele aran ueuen el az Vezer azokbannis nagi kart Vallot az Varos az megh fel szedhattuk pediglen minden nap az Teoreokeok be Jeouen miuel eot hetig leuen az Varos mellett Taborban Vezer szamara Passanak Feo feo Teoreokeoknek szekerekkel horduan kj az Kenieret, Vaiat, mezet, sajtot, mezsért, mezes pogacsat, zabot, Arpat, rost, mindennemw etelre ualot Eczetet az mit ember megh tud Gondolnj. Viszont mikor megh indult az Taborra sok szamu szekereket Eokreokkal louakkal Embereket melleie meg rakuan azokat kenierrel, Sajtál, Babbal, Arpauál, Eczettel altalagostol Mezserrel mindennel azok szekeresteol marhaztol oda maraduan az Embereknekis egi resze buzatis sokat aduan ugi annyra hogi ezek az mellieket az hetuen eot ezer Tallerokon kuul Adot ez szegeny Varos Jo lelekkel megh ertek uolna huszon eot ezer Tallerokat Summa szas ezer Tallerra rea ment akkorj saczczolasays az Varosnak. Az Summaban pedig egi nihanj Ezer Taller elmaraduan szeret nem tehetuen az Varos negi Beczulletes Attiank fiayt Ozdj Tamast, Seres Istuant, Matias Deakot es Kadar Mathet el Viuen Magauál zallagban Varad ala es Varadrol Teomeosuarra oda kulduen megh az Summat ugi szabaditottuk kj ezt Atiank fiayt. Ez uolt szegenj hazanknak Szejdj Passauál ualo soroa noha megh ezen kuul sok szenuedesj es keoltsegey Voltak mellieket en megh nem Irhattam. Szey(!) Passa kj hiatuan Szebenbeol Barczay Achust el Viue magual Varad ala Alj Passays oda Erkezuen Varadot megh adak nekj. Erdeljben pediglen locum tenens leuen Barczay Gaspar Giules Hirdettetuen Segesuarra Oda az Giulesre Expedialtattam az Giulesnek Caelebralasara Egi czurt fel keszitetuen Bethlen Janos Uram meljben egi nihansor beys Giuleket uolt az Orszagh Oda Erkezuen az locum tenens Lazar Georgigiel Hiatuan kj az Orszagh nem mene hanem be uiue az Varosban az Giulest. Az Giulesreol Haza Jeouen csak hamar Erkezuen Varadrol Alj Passanak leuele Kemenj paranczolattia, hogi mingiart az Feo Biro es az Feo porkolab Kj mennien Varadra. Engemet pronuntialuan az Varos Porkolabnak Kiralj Biro leuen nem Gondoluan megh ez haza eleobbj sok szamarusagimat es szenuedesjmet Uyologh Ismegh Varadra Expedialanak Benedek Deak Urammal, keonteoseometis Baranj beorrel megh Belleltetuen az Alazatossagnak megh mutatasara mint poganj eleot illet. Masod nap el Akaruan mennj Erkezuen az leuel Barczay Achustol, hogi el boczattatott uolna es Jeone. Istennek kegielmes

prouidentiaia által ez uttrol megh menekeduen Haluan Barczay Fejedelem Jeouetelit Ismet Expediáltattam Eo Nga Eleyben Salutaluan eo Nagisagat, eo Nagisaga Kegielmesen fogaduan szaumat eluegezuen monda Jo szerenczetek, hagi ki nem Jeottetek Varadra, mert Bizonnial hagi onnan soha haza nem Jeottetek Volna auagi nagi Summat kellett uolna az Varosnak Adny az Varosban bejeouen Vacsorara Astalanal bennunket marastot.

Item ugian azon Esztendeoben Giwles promulgaltatua Seges Varra Barczay Fejedelem Oda Expediáltattam majd eot hetigh ott leuen.¹⁶ Nouemberben onnan megh Jeouen Karaczontis Isten eleo hozuan Kiralj Birosagomtolis Absoluáltattam el buczuzuan az Hazanak szokas szerent.

Anno 1661 Esztendeoben Valastattam Ismet az Vonas Igazitasnak Tistrye. Item ugian azon Esztendeoben Valastattam az Diuizorsagnak tistrye. Ugian azon esztendeoben Augustusban Beinduluan Kemenj Janos Fejedelem Erdelj Orszagban az Romay Czaszarnak eo Felsegenek harmincz auagi harmincz eot Ezer szamu <Gial> muskoterossial es Dragonyual az mint montak ben leuen az Teoreok es Tatar Erdeljben masfel <Ezere>. Szaz Ezere magaua az mint bizonnioson montak Erdeljben megh be nem Erkezuen Kemenj paranczolatot kulduen az Varosnak hagi mingiart az Eleyben Ketteot az Varosnak(!) Eleyben hozzaia Kuldenenek. Az Varos egiben giuluen nem tuduan mayd mit czelekedgienek miuel az Eleot negied nappal Alj passa Kj hiuatta uolt az Varos Biraiat Polgarokkal azok oda leuen az Teoreokhez Kemenj Janos Fejedelemis nagi ereouel Jeouen nagi felelemteol Vyseltetuen az Varos Vegtere megh egigiezuen az Varos Tablahoz Jaruluan Voxal Valastottak Varadj Janossal noha nagi mentsegeym uoltak miuel szep giermekim az pestisben fekuen magamis Egessegtelen leuen, giermekimnekis pedig megh csak hidegh tetemet sem latthattam elmenuen pediglen Kemenj Janost eo Nagisagat talaltuk Zilahon tul az Meszes alat. Pap Telke neuu falura menuen eo Nagisagaua az Nemet praesidium pediggh Zylahj mezeore Szaluan Eo Nagisaga az Fejedelem kulduen bennunket Kemenj Ferenczel eo Nagisagaua az Nemet feo Generalhoz hog Salutalnak es az nagi Ereot megh nezuk oda Jutuan Satoraban Salutaltam kegielmesen Ueuen Monte Cuculj eo Nga monduan hagi auegre kulte uolna az Romay czaszar eo Felsege ez nagi ereot hagi az Keresztenseget megh szabaditana az poganj Insegebeol. Vissa menuen Urunkhoz

¹⁶ Az 1660. október 20-án összehívott segesvári országgyűlésről van szó. Legfontosabb rendelkezése, hogy a nemesek minden jobbágyuk után adóznak.

Kilenczed napigh maganal Tartoztatuan eo Nga mint egi Arestumban az alat mind az Magiar hadokkal mind az Nemet ereouel Keozelgetuen Kolosuarrhoz Korodra Erkezuen Vissa boczata Kolosuarra. Masod napon Kolosuarnak kapuiahoz Jeouen eo Nga Haller Gaborral, Bethlen Janossal es Ebenj Istuannal es sok Feo feo Emberekkel Egi nihanj <Ezer> szaz Nemetekis el Erkezuen az Varosban eoket be szallita ugi mint Die 16 < Augustj > Septembris.¹⁷ Harmadnap Gaszdalkodasra az melj dologban az szegenj Varos megh czalatuan, fegiuereket mind el szeduen az Varosiaknak Keniereken, borokon minden fele kostiokon eluen az praesidium Hallattlan executiokat teuen nemellieken ugi annyra, hogi nem hogi az szegeniek de megh az Gazdagokis czak nem KulduLasra jutottak, sokan el budosuan az Varosrol. Annakutanna Nemellieknek hazayt elpuztituan az Varosban sanczokat Asuan Minden Embernek hordayt, Tonnayt, szusekiayt, kossayt, Epuletre ualo fayt Feniut es Teolgifat mindenteol el hordottak melj Edeniek es fak egi nyhanj Ezer forintot megh ertek uolna.

Item Ugian azon esztendeoben Valastattam Ismegh az szamueueos-segnek tysztire, ez niauualual ez Esztendeotis el teoltuen noha azon esztendeon az Ur eo Felsege szep Giermekimnekis halalokkal megh szomoritot.

Anno 1662 Esztendeoben Ismet Valastattam az Vonas Igazitasnak Tistire. Ugian azon Esztendeoben Valastattam az Diuizorsagnak tistire. Item Ugian azon Esztendeon Karacson fele Valastattam az szamueueosegnek tysztire. Ez hiuatalban ez Esztendeotis el teoltuen. Anno 1663 Esztendeoben Valastattam az Eges Varostol az Kolosuarrj Feo Birosagnak tysztire megh Itilhetj akarj Erdeljben Fejdelem leuen az Teoreok paranczolattiatol fuguen az Fejdelem es az Orszagh az Varosban pediglen az Romaj Czaszar eo Felsege praesidiuma leuen minemw Vigiazasal es felelemmel kellet hiuatalomat Viselnem sokan leuen pedighlen < > Istentelen Emberekre hamissan Arulkodo fondorkodo Emberek Egigijk egi fele uont Masik mas fele.

Ezen Tyszteym es hiuatalimban soksor Expedialtattam az B(ecsületes) Tanacztol es Varostol Mellieket megh nem irtam Giulesekben Fejdelmekhez ualo legatiokban nemesj lakodalmokban. Az Giulesekben Feieruarra, Segesuarra, Megigiesre, Vasarheljre, Beszterczere, Szas Regenben, Szamos ujuarra, Desre hol ket hetigh, hol haromigh, negyk, eotigh, hatig is. Fejdelmekhez ualo legatiokban hol Feieruarra, Balas-

¹⁷ Vö. a 8. jegyzettel.

faluara, Radnotra, Eormeniesre, Szamos Ujuarra, Desre, Gialuban, Monostorra Varosunkhoz keozelituen soksor Elejben. Nemesj Lakodalmokban Betlenben, Szent Demeterre, Balasfaluara, Fodorhazara, Szeben Varossaban, Szent Miklosra, Bogar Telkere es egieb heliekre az en gienge allapatom szerent ezekben teoltuen el hazam mellet az en sok bwszlasokban forgo Eletemet. Ezekert Pediglen Dwczeoyttessek az nagi Uristennek az eo dwczeosseges nagi neue az Kj ennekem illien gienge Edennienek Ereot es elemet Adot es Alkalmatossa teott ezeknek ueghez uitelere. Mennek Feoldnek hatalmas Ura es minden azokban leueoknak beolczen formaloia es Igazgatoia, az Ki az te keotesedet megh tartod es Igiretedet betelliesiteted es betelliesited azokban az kik szwueok szerent Kiuanniak Nagi halakat adok Uram Szent Felsegednek, az kj az te Igereted szerent Engemetis megh halgattal szuletesemnek napiatol fogua gondomat uiselted es az en Eletemnek napiayban Erdemmem felet ualo hiuatalokban rendelted eletemet es azokban kezen fogua hordoztal engemet Kiualkepen az en Birosagomnak tysztiben, az Idegen nemzetteol megh rakodot Varosnak es annak szegenj lakosinak az nagi Insegh miat el niomorodot sorsaban az en ream teoreo gonos Akaroymnak es az engem giuleoleo ellensegimnek Kj nytod szemmel nezeo es sebesen Fwto labban uezsedelmemre Igiekezeo gonos czelekedetek Keozeot Kegielmesen megh tartottal es minden lelkj testj romlasoktol es uezsedelmekteol megh eoristel es megh oltalmaztal es az en sok rendbelj hiuatalimon bodogul altal uittel Kiualkepen Birosagomnak tysztibeol ez Idegen nemzetek keozeot ez Varosna(k) dicziretes be ueot io szokasa szerent bwczwmat ueuen megh szabaditottal. Dwczossegh legien Uram teneked erette Dwczoyttessel az Ur Jesus Christussal egiguit, az mj keozben Jaronkal Eoreoke Dwczoyttessek Uram az te szent neued en rajtam megh mutatot sok rendbelj kegielmessegedert. Uram nem uagiok en Elegseges arra nem Elegseges az en lelkem, hagi Ezekert en teneked Elegseges halakat tudgiak adnj hanem az te Eleotted Uduarlo sok Ezernj boldog Angialok es az feoldnek kereksegeben leueo minden teremtet allatid Aldgiak Dwczeyczek magasztalliak uelem egiguit(!) az te Dwczeosseges neuedet az en uelem ualo io tetemenydert. Uram ha az te szined eleot keduet talalok es teneked teczik az en touab ualo Eletem segilj megh engemet es az en ream teoreo gonos Akaroymnak es az engem giwleoleo Ellensegim Keozeot ued fel Igiemet es hordoz kezen fogua engemet, hagi minden Akaratod szerent ualo hiuatalimban az te teczesed szerent Jarhassak Kys be az te nepeid eleot elteoltuen Udeomet eluegezuen az en palliafutasomat boldogh remenseggel adhassam megh

az en lelkemet az en Christusomnak tuduan azt minden ketelkedes nelkul hogi be Viszi az en lelkemet az Eoreok eletre az holot uegh nelkul minden szentekkel Duczeoythessem eo altala az en istenemet Amen.

Anno 1664 Esztendeoben Ismet Valastattam az B(ecsületes)Varostol az Vonas Igazitasnak tysztyre.

Eodem Anno Die 12 Januarj Valastattam az Beczwlletes szas Natio-
tol az Diuizoroknak prefectussaua Diuizorsagra.

Eodem Anno Valastattam Die (pri)ma (Decem)bris Szamueueoseg-
nek Tistyre

Anno 1665 Die (ter)tia Januarj Valastattam Ismet az Vonas Igazi-
tasnak tysztyre.

Anno 1666 Die () Januarj Valastattam az eges Varosj Keossegteol es
az Varostol az Fogarasj Giulesre melj oda ualo Jarasimban eott heteket
teolteottem az Nemesj szabadsagban Confirmaltatuan tyzen het
szemellieket Valastuan azoknak eleote Jaroioi leuen.

Anno 1666 Die () Valastatt(am) Ismet az Varostol es az Nemes
Varmegieteol Assessorsagnak tysztyre. Valastattam Ismet az Varostol
Diuisorok Prefectussanak.

Engemet Linczigh Janost Miuel az Uristen eo Felsege ez niomorult
Eletben Kett Jambor Isten feleo hazas Tarsal latogatad megh.

Egigyk Tolnay Janos Uram leania Borbara Assonj Az masik Volt
Hossu Tamas Uram leania Katha.

Az melliekkal megh latogattuan eo Felsege Fiakkal es leaniokkal az
mint keouetkeznek:

Anno 1633 Esztendeoben az elseo Felesegemteol Adot az Ur eo Fel-
sege, Die 5 Martij Sombaton Estue niolcz es kilencz Ora keozeot egi
leankat az meljnek neue Borbara.

Anno 1633 die 20 Augustj Keresteltettem megh ez Borbara neuu lea-
niomat, Kerest Apaia uolt Peczy Janos az Captalan, Kerest Anniay
Peczy Janosne es Eoregbik Balk Miháljne.

Anno 1636 Esztendeoben Die 28 Martj Az Ur eo Felsege Ismet megh
Aldot Hazas Tarsommal Egiguit Penteken Delutan egi es ket Ora keo-
zeot egi leanj magzattal kinek neue leot Katha.

Anno 1636 Esztendeoben Keresteltettem megh ez Katha neuw lea-
niomat Kerest Apiay Rasmanj Peter es Kosma Andras, Kerest Anniay
Segesuarj Szabo Leorinczne es Kosma Andrasne.

Anno 1642 Esztendeoben Die (pri)ma Decembris az Ur eo Felsege
Beolcz teczczesebeol sok keserues fajdalmas Niaualiay utan ez elseo
Felsegemet Tolnay Borbarat ez Arniek Vilagbol kj szolita Harmincz

esztendeoben Jaro Koraban melliel Eltem Hazassagban tyzenket Esztendeygh es negi napigh, kitt az Isten tamasson fel az Eoreok Elettire.

Anno 1643 Esztendeoben mutatuan az Ur eo Felsege Hazas Tarsul Hossu Tamas Uram leaniat Kathat melliet Veottem el es Jedgzettem(!) el Die 20 Augustj.

Ugian azon Esztendeoben Die 29 Septembris Szent Mihalj napian Kerettem megh es. az nap az regi Jamboroknak szokasok szerent leot kesz fogasunkis.

Ugian azon Esztendeoben Die (pri)ma (Decem)bris leot ez Hazas Tarsommal lakodalmunknak napia.

Die (secun)da (Decem)bris foglaltuk el egi mast huttel.

Anno 1644 Esztendeoben Die 24 Novembris het es nioicz ora Keozot Estue az Szent hazassagnak megh Aldo Istene megh latogata bennunket egi leanj magzattal kinek Isten Engedelmebeol uolt neue Anna.

Anno 1644 Esztendoben die (pri)ma (Decem)bris kerestelttettem megh ez Anna neuu leaniomat az kerest Apiay Voltanak Kosma Andras es Kannagiarto Marton Kerest Anniay Agoston Peterne es Kanna-giarto Martonne.

Anno 1644 Esztendeoben Die (secun)da (Decem)bris az Ur eo Felsege beolcz Itiletibeol kj szolita ez Vilagbol ez kys Anna neuw leankamat.

Anno 1645 Esztendeoben Die 15 (Decem)bris Vasarnap hatt orakor tajban estue Ismet megh Alda az ur bennunket egi leanj magzattal Sara neuuel.

Anno 1645. Die 8 (Decem)bris Kerestelttettem megh ez Sarika neuu leaniomat. Kerest Apiay Augner Gabor es Futasfaluj Jakab Deak, Kerest Anniay Gabor Deakne es Szyhjgiarto Leorinczne.

Anno 1645 Esztendeoben az Pestis grassaluan az elseo Felesegemteol ualo leaniomat Kys Kathat Kilencz esztendeos koraban az merges mirigi altal beolcz Itiletibeol kj szolita eo Felsege ez Arniek Vilagbol az en nagi szomorusagomra.

Anno 1646 Esztendeoben Die 20 Junj az elseo Felesegemteoll ualo leaniomat Borbarat az Atiak es Aniak szwueok megh szomorito pestis altal az Ur eo Felsege teczczesebeol ez Arniek Vilagbol Kj szolita.

Anno 1647 Esztendeoben Die 21 Nouembris czeorteorteokeon Ismet az Ur eo Felsege megh Alda bennunket egi fiu magzattal az Kinek neu Janczj.

Anno 1648 Esztendeoben Die 27 Februarj Keresteltettem megh ez Janczj neuu Fiamat, Kinek Kereszt Apiay Szeoleosj Gabor es Iffiu Huszar Peter, Kerest Anniay Krajczar Ferenczne es Huszar Peterne.

Anno 1648 Die 11 Octobris az Ur eo Felsege megh szomorittuan Beolcz teczczesebeol ez Janczj neuu Fiamat kj szolita ez Vilagbol Keserues niauialiak altal.

Anno 1649 Die 13 Septembris Hetfeon Kilencz es tysz ora Keozeot estue Vizsont az Ur eo Felsege megh alda bennunket egi leanj magzattal Kinek neue Katha.

Anno 1650 Esztendeoben Keresteltettem megh ez Katha neuu leaniomat. Kerest Apiay Szeocz Antal es Simandj Marton, Kerest Annyay Szeocz Antalne es Simandj Martonne.

Anno 1650 Die 20 Augustj Az Ur eo Felsege beolcz rendelesebeol megh szomorittuan Ismegh az Scyathica avagi Conuulsio altal ez arniek Vilagbol kj szolita ez Katha neuu leankamatis.

Anno 1650 12 (Decem)bris megh Alduan az Ur eo Felsege ismegh bennunket egi Fiu Magzattal Kinek neue Gazj.

Anno 1651 Die 11 Aprillis Keresteltettem megh ez Gazj neuu Fiamat Kinek Kerest Apiay Szazner Szabo Ambrus es Ozdj Tamas, Kerest Anniay Szabo Ambrusne es Timotehcus(?) patikariusne.

Anno 1652 Die 7 Octobris Megh alduan Ismegh az Ur eo Felsege egi leanj magzattal Kinek leon neue Rebeka.

Anno 1653 Die 3 Junj Keresteltettem megh ez Rebeka neuu leankamat. Kerest apiay Arkhosj Mathe es Hejzel Janos, Kereszt anniy Arkhosj Mathene es Hejzel Janosne.

Anno 1654 Esztendeoben Die 24 May Punkeost napian Hetfeore Viradora ejel tyzen egi es tyzen ket Ora keozeot Ismet az Ur eo Felsege Aldasa rajtunk leuen szwletet egi Fiaczkank Janczj neuu Kyre az Uristen eo Felsege Teriesse beoseges Aldasat.

Anno 1654 Die 22 Novembris Isten Engedelmebeol keresteltettem megh ez Banczj neuu Fiamat Kerest Apiay Jaray Janos az Unitaria Eclezianak Lectora, Kerest Anniay Jaraj Janosne es Dalnokj Leorinczne.

Anno 1657 Esztendeoben Die 9 Februarj Peteken(!) harom ora Tajban Ismegh megh Alduan az Ur eo Felsege egi leanj magzattal Kinek neue leon Katha.

Anno 1657 Esztendeoben (secun)da May Keresteltettem megh ez Katha neuu leaniomat Keres(t) Apiay Tobias Deak es Doboly Mihalj, Kerest Anniay Tobias Deakne es Dobolj Mihaljne.

Anno 1657 Esztendeoben Die 9 Augustj Az Ur eo Felsege megh szomorituan bennunket beolcz Iletibeol kj szolita ez Arniek vilagbol ez Kys Katha neuu leaniunkat.

Anno 1659 Esztendeoben Die 3 Aprillis czeoteorteokeon Megh Alduan az Ur eo Felsege Ismet bennunket egi Fiu magzattal Kinek neue leon Gabris.

Anno 1659 Esztendeoben Die (secun)da Augustj Keresteltettem Ez Gabris neuu Fiamat kerest Apaiaj Geotcz Pal es Pathicarius Christianus hardus(?), Keres Anniay Giulay Marthonne es Pathicariusne.

Anno 1661 Esztendeoben Augustusban es Septemberben Az Uristen eo Felsege Igas iteletibeol az Embereknek haladatlangsagokert eo Felsege elen ualo sok uetkynkert az merges Deogh halal Keoztunk Gressaluan sok Atiakat es Aniakat megh szomorituan ez esztendeoben es ket holnapban.

Die Decima Augustj Kj szolita az Ur eo Felsege ez Arniek Vilagbol az merges Mirigi altal ez Gaspar neuu Fiamat az melj uolt tyzen egi esztendeos.

Die 25 Augustj Vizsont az Ur eo Felsege Kj szolita ugian az merges mirigi altal ez arniek vilagbol Gabris neuu Fiaczkamat az melj harom esztendeoben Jaro uolt.

Die 12 Septembris Ismet megh szomorituan eo Felsege Ki ueoue ez Arniek Vilagbol ugian az merges pestis altal Rebeka neuu leaniomat az melj kilencz esztendeoben Jaro uolt.

Die 20 Septembris Ismet az Ur eo Felsege beolcz teczczesebeol egigy(!) keserweseget az masikkal megh potoluan nagi szubelj Keserwsegunkre el ueoue teollunk az szomorito halal altal Sara neuu leaniunkat az melj tyzen hatt esztendeoben Jaro uolt.

Anno 1662 Esztendeoben Die 4 Octobris Vigastalasunkra Ismet megh alda az Ur eo Felsege bennunket egi Fiu Magzattal Kinek neue Ferkeo. Szent Ferencz napian Szeredan szuletett, az melliet neuellien fel az Ur eo Felsege es Igasgasson az eo szent lelkeuel minden iora es segillien sokaknak szolgalttiara es io pelda Adasra Amen.

Anno 1662 Esztendeoben (quin)ta (Decem)bris Keresteltettem megh ez Ferkeo neuu Fiamat miuel az Ur eo Felsege Hertelen Betegsegh teoressel megh latogatuan semminemw remensegh hozzaia nem leuen. Kerest Apiay Az Unitaria Ecclesianak Plebanossa Bongardus Uram es Ugian az Unitaria Ecclesianak magiar renden ualo feo predicatora

Soljmosj Boldizsar Uramek Kerest Anniay Plebanosne Bongardusne Assoniom es Iffiu Baczj Istuane Assoniom.¹⁸

Anno 1665 Die 16. Octobris egi leanj Magzatot aduan az Ur eo Fel-sege az melj szwletesekor megh haluan, melliet megh nem keresztel-hettem.

(Ifjabb Linczigh János kezével)

Anno 1679 die 8 July Az Ur Isten minketis megh Szomoritan ki vöve ez Vilagbol kegies Attyankat Udösbik Linczigh Janos Uramat. Az eo kigielme betegsege tartott Hetfön jo reggeltol fogvan szombaton negy orakorigh es eo Kigielme kedden del utan töllünk s vilagtól el veven magat annak utanna senkinekis nem felelt szollasara, mind azonaltal mikor nyavalyajától valami keveset üresulhetet Istenhez fel fohasz-kodot es könyörgött. Volt penigh eo Kigielmenek ez vilagon valo elete Hetven harom esztendeigh most hetven negy esztendeoben fordulvan mpp.

(Id. Linczigh János kezével)

Anno 1675

Miuel amas Igas mondas szerent aequalis Diuizio non Conturbat Fratres Isten eo Felsege ket Fiaikat megh hagiuan Janos Deakot es Ferencz Deakot neueletlen leuen az kissebbik Ferencz Deak hogi megh ne czalattassek teottem emlkezetre ualo dolgokat fel ez Irasomban az kissebbiknekis ez arant meg adassek. 1672 Esztendeoben attam Janos Deak Fiamat az Kendj Janos Itileo Mester Uram Uduaraban akkor ueottem nekj io paripat egi szept par pistolt kardot Hegies teort szablia tarsot(!) lodingot minden szerszamiual, Nierget, feket czinaltattam nekj egi eoteozeo Keonteost, Nustfarkal bellelt swueget, egi szekfw szin dol-mant, nadragot, mentet belleltet oh roka hattal czismat, masodik esztendeobennis ezszerent egi egész eolteozeo keonteost Kek posto remek dolmant. Harmadik esztendeobennis az szerent egész eolteozeo Keonteost, dolmant, mentet, nadragot, swueget, eouet. Negiedik ezten-deobennis ez szerent egész eolteozeo keonteost. Ittem czinaltattam nekj egj ueres scharlat mentet, dolmant, nadragot, az mentet roka mallal megh belleltettem, ueottem egi nustot fr 9 az swuegi scharlat. Ittem attam nekj egi karmazin szablia tarsolt lodingal egigiut schofiummal varrottat. Ittem czinaltattam egi sinor eouet nekj, meljben negied fel

¹⁸ Az említett unitárius papokról lásd. GÁL Kelemen: A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568-1900). Kolozsvár, 1935. Járai János (525-526.) Dalnoki Lőrinc (520.) Baumgarthus Bálint (Bongardus) (400.) Solymosi Boldizsár (518.)

nittra seliembeol uagion az gombkeoteonel ezust fonallal megteker tettem. 1675 bennis czinaltattam nekj uy remek nadragott. Item harom esztendeoben Jaruan az megh Kendj Uramnal lakot giakorta haza Jeouen mindenszer hol harom forintot, hol keotteot, hol egigiet mindenkor attam czismaual tartottam.

Anno 1675 Die 23 May

Memoriale

Miuel az Uristen eo Felsege Ket Fiakkal megh Alduan ez teobbj keozeot ezeket megh tartotta Janos Deakot es Ferenczet az Nagiobbik Isten kegielmebeol Janos Deak ma Aldofo czeoteorteokeon matkaianak Jegi Giwreot adot miuel az kysebbik Ferencz neuueletlen leuen, hofi keozeotteok az szept egigiessek megh tartassek az mint szoktak mondani aequalis Diuizio non Conturbant Fratres az uegre az myt az nagiobbik Fiamra lakodalmara Aiandekra keolteottem Irasban teottem hofi az kysebbikis ne defraudaltassek. Attam az Matkaianak hofi adia elseoben egi szept Gemantos rwbintos Giureot nem keues ereot. Item maga hozzaia menuen Attam egi Smaragdus Giureot melliet adot az matkaianak. Item adot az matkaianak punkeos napra egi karmazin czismat. Item ueottem az matkaianak egi mentenek ualo Angliajay postot melj az ara fr 12 den 45. Veottem hozzaia egi Roka mal bellest fr 20. Item Ezust Gombokat czinaltattam hozzaia niolcz nehezsek ezusteket. Item ez mentehez veottem harom lott Gallont szas hatuan penzen lottint teszen fr 4 den 80. Item ueottem egi karmazin teczin eouet fr 20. Item Veottem <hatt forint> niolcz forintara patiulatot. Item ueottem ezekhez Schofiumot, szeljmet melj teot fr()

Item a mente bellelnj megh nem eruen az egi roka mal bellessel Kett roka malat fr 2 den 80. Item ueottem harom maczka malat. Item roka lab tablakat. Jo Itilettel fel keszult az mente szeocznek szabonak ualo fizetessel hozza ualokkal fr 34 idézt harmincznegi forintban. Item ueottem egi Varro ladat ahoz egi tukeort arra czinaltam zart az Asztalosnak attam az ladaert fr 1 den 58 az tukeor den 12 az lakatosnak attam fr() den () <ueott> Attam szeleem(!) kamukat felseo felere es ueottem. aranj premet az keruletire, teott az Varro ladays fr 2 den 60. Item attam az Varro ladaban az matkaianak elkulte Attam az ladaban kett Aranios Tallert, egi felj poganj tallert, masfel forint oh penzt, egi forintara keolteo penzt, egi ezust meljfwzeot, egi olloczkat egieb dib dabot is kezkeneket, mellieket az Iffiu uendegeknek Varrattam attak attol az Ferfiu Vendegek niolcz Tallert mellieket nekj kezeben attam. Gazdagh

lakodalmat czinaltam Draga leuen az oh bor kett szaz forintot arulhat-
tam uolna akkor belleole, sert hatforintara feozettem. Hegedusnek
attam fr 4 den 50. Botanenak (?) fr 4 kuleon az szakacznak fr 1. Talhor-
donenak fr 2, az hiuogato Assonioknak fr 2 den 20, az hiuogato lea-
nioknak fr 1 den 20, az ket Veofeljeknek uarrattam ket Kezkeneeket fr 1
den 80, az feozeo konderokert fizettem fr 2 es egieb rendu szolgagnak.
Imide amoda sokat fyeztem magat felesegesteol hazamnal keoltse-
gemet kostomon tartom. Ittem megh Hazasittuan Felesegesteol hazam-
nal tartattam Asztalomnal tartottam rwhaztam.

Ittem Myeltettem egi hold szeoleot Bredfeoben szamara, meljteol
Fyzettem az Vinczelerenek myueleseteol fr 20 den () de nem teremuen
semmj rajta.

Ittem Gabor Deakne Assoniom Aiandekozuan nekj Fenesen Harom
fertalj szeoleot attol is az Vinczelerenek en attam Fyzetest fr ()

Anno 1665 Esztendeoben

Bizonios okokra nezue es Jeouendeo Haszonrays Kelletet Kwlseo es
belseo Eoreoksegymet le Irnom meliek igi Keouetkeznek:

Vagion egi Hazam az Piaczon Diosj Gaspar Szomszedsagaban, az
melj Jutot Hossw Tamas uramtol fr 1500, Idest tyzen Eott szas forint-
ban az Eges utan nagh romlasban leuen nagi pusztasagban leuen az
Atiafiaknak ez Hazban Fyzettem magam saiat penzemet Ugimint Seo-
reos Janos Uramnak es Kerekes Peterne Assonomnak eppen az eo
Kglme reszeket az Haz Esztimatioia uolt <> fr <1500 den> 1500.

Annak utanna az nagi romlasbol saiat penzemen megh Epittettem
Palotayt, kamarayt, Uyologh gerendastattam, Uy Ajtokat, kemen-
czeket beleiek czinaltattam. Az also Hazakra Hasonlokepen Uy
Ajtokat, Uj Kemenczeket, Uy Ablakokat czinaltattam es az Uduarat
Egissen megh padimentomostattam, az kuttiat ujologh restauraltattam,
Uy Istalot, szynt es boriw olat magam czinaltattam az Hatulso Haznak
heazattia az nagi ho alat le romoluan Uyolog fel Epitettem. Zarokat,
reteseket mindenecket Uyologh czinaltattam miuel mindenek el egtek
uolt.

Ittem Vagion Hid Uczaban egi Hazam Seoreos Andras es Hajdu
Georgi Szomszedsagokban az meli Hazat Hagiot uolt az Atiam Ezer
forintban ennekem, melj Hazbol Fizettem ez szerent kj az Nenemet
Peter Deaknet es az Hugomat Kekesj Benedeknet az melj Hazat az
Atiam czerelt uolt az Monostor Uczaban leueo Kapusj Antal haza felen,
az melj hazat az Atiam Kesz penzen Veott uolt Niolcz Szas forinton.

Birodalmomban leuen ez Hazis az utan czinaltattam az oda Hatra leueo Fa Epwleteket es az Kapukozitis en Boltostattam megh.

Ittem Vagion Ugian Hid Uczaban Kozma Andras Linczigh Daniel Szomszedsagokban, melj Haz uolt Kekesj Benedekneie, az melj Hazat czerelt uolt az Hugommal egigiut Kekesj Benedek az Job Aniank Hazan az Magiar Uczaj Hazan. Megh Haluan Kekesj Benedek Nagi Perlekedessel Juthattam az Hazhoz Ezer forintban Melj Hazbol az Verner Familianak es az Szekj Atiafiaknak kelletet magam saiat penzemet Hatt szas es Hatuan hatt forintot es hatuan hat penzt adnom sok munkam utan ugi teottem magameua.

Ittem Vagion egi Pusztá Hasz heliem Sappanj Uczaban az melj Hasz heliet hagiót(uolt) nekem Acz Palne Niomorek Assonj miuel Hazamhoz ueottem uolt Eleteygh tartottam tysztessegesen elys temettetem Czim-balmos Janos es Varga Janos szomszedsagokban.

Ittem Vagion Hazongartban Harom fertalj szeoleom Suteo Marton Hadnagi szomszedsagaban az melj Szeoleo az Job Aniname Volt Linczigh Borbelj Janosneie. Veottem megh az Attiafiaktol Diuiziokor negiuen forinton. Ittem ueottem hozzaia egi fertalt Igi Immar egi eges hold.

Ittem Vagion Ugian hazongardban Egi hold szeoleom Szappanj Uczaj Varga Janosne szomszedsagaban az felseo labbal rea niulnak. Veottem uolt az Jo wdeoben fr 90 den ()

Ittem Vagion Keomalban az czikos Tonal Fel holdnal nagio b szeoleom melliet szaiat penzemen Veottem.

Ittem Vagion Hoyaban egi hold szeoleom Flistik Leorinczne es Nekkel Imre Szomszedsagokban az melj Jutot Hossu Tamas Uramtol.

Ittem Vagion Twzok Malban Masfel hold szeoleom ez is Jutot Hossu Tamas Uramtol.

Ittem Vagion Bredfeoben Harom fertalj szeoleom fel holdgiat es fel fertalliat Veottem Kesz penzemen Szent Martonj Szabo Istuantol az fel fertalliahoz nagi perlekedessel Jutottam Miuel Seoreos Janos Uram megh ueotte uolt az Iffiu Familiatol mellettem leueo Darab szeoleot az Felesegemnekis ollian Versege uolt ahoz az darab szeoleoheoz mint az eo kglme Felesegenek. Mellettem leuen Seoreos Janos Uramnak masfel fertalj azertis aduan fel hold io szeoleot bredfeoben. Igi Immar uagion ott eott fertalj szeoleom. Igassagh szerent minket Illetet uolna fele de eo kglme Ereouel maganak akaruan mind Occupalnj teoruenj nelkul nem akaruan Engednj Vegtere sok Beczwilletes Emberek Intercessiora Engedte eo kglme ide az fel fertalj szeoleot melj szeoleoczke miat az Velem

ualo regj szeretettbeol ualo Confederatioiatis Kesz uolt fel bontany, hagi sem az pusta szeoleoczket engednj az teoruenis nekem adiudicalta uolna miuel Keomalbannis ugian akkor eucl az Bredfeoy szeoleouel ueott eo kglme harom fertalj szeoleot az mellic az Hossw Familiaie Voltanak miuel eo kglme nem Atiafiuy szeretetbeol atta ide ez fel fertalj pusta szeoleoczket eo kglme ez napsagtol fogua peres szeoleonek ez Bredfeoy szeoleom hiuattatik.

Ittem Vagion Bredfeoben Egi hold szeoleom Ladner Gieorgi es Keresturj Mihalj szomsedsagokban ennek egi fertalliat czereltem Diosj Gaspartol attam <> erette Szent Georgi hegien egi hold szeoleot az teobbit penzen ueottem fr 125 Idest szas huszon eott forinton.

Ittem Vagion Bredfeoben fel hold szeoleom Zoller Marton szomszed-sagaban mas feleol az szabad mezzie. Ezen szeoleot Attam Seoreos Janos Uramnak az felseo masfel fertalj szeoleoert.

Ittem Vagion Hendeljben negi hold szeoleom az egigyk holdgia az Atiamtol maradot az meljne az alliat magam pustabol Epitettem fel czak harom fertalj uolt az teobbit szaiat penzemen ueottem es pustabol Epitettem.

Ittem Vagion Fenesen az kontban Ket hold szeoleom az melj szeoleonek masfel holdgiat ueottem fr 185 az fel holdgiat az felseo felet pustabol epitettem ez szeoleom alat sajtotis epitettem.

Ittem Vagion Ugian Fenesen Seoreos Janos uram szomsedsagokban masfel hold szeoleom Hossu Tamas Uramtol Jutot.

Ittem Vagion Ugian Fenesen fel hold szeoleom ezis Seoreos Janos Uram szomszedsagaban az melj szeoleot uettem fr 25 Harastosj Miklos-tol Kouacz Janos szeoleoie fele uolt.

Ittem Vagion egi ket keobleos szanto feoldem az Borsofeoldeknel az hatulso fa hidnal az Arok mellett niul fel.

Ittem Vagion az Tulso oldalon az Macskasj Eosueny mellet niolcz keobleos feoldem az nagi hegi az egigyk feleol ualo szomsedgia roka liuk az Varos feleol ualo uegiben.

Ittem Vagion Szent georgi hegi felet egi feoldem Tonay(!) Janos Uramtol Jutot Dalnokj Mihalnenakis resze uagion benne az Varos feleol ualo resze Jutot nekem.

Ittem Ugian Szent georgi hegi felet az szena hordo uttaltal megien rajta az Teteoheoz Talam masodik feold fog lennj Hatt keobleos Hossu Tamas Uramtol Jutot.

Ittem Vagion az Varos touara niul Veggel egi feoldem melj uagion harom keobleos Vagi harmatfel <> Attam ez feoldemet az kantornak

az hasongartj szeoleom mellet ualo pusztá fel hold szeoleofeoldert melj pusztá feold exprimaltatot fr 3 Jo Akaratombol czelekettem.

⟨Item Vagion oda hatra az Eperies terin az Szamosfaluj Hatarszelben Hossu Tamas Uram feolde fele Cub 12⟩

Item Vagion oda hatra az gieorgifaluj utt mellet az patakna az Szeoczeok feolde mellet Smelczer Istuan szomsedsagaban 10 tisz ⟨hatt⟩ keobleos feoldem negi keoblet ueottem kesz penzen Fylep Martontol fr 27(?) Jutot Tonaj(!) Uramtol az teobbj(?) ugi mint hatt keobleo.

Item Vagion az keoues Padon egi negi keobleos feoldem Egi feleol Szwber Peter az szomsedgia.

Item Vagion egi Hatt keobleos Feoldem Bekas patakon feliliul(!) Nap kelet feleol szomszedgia Adam Janos Nap Niugot feleol Lakatos Georgi feolde. Most Nagi Andras Veotte megh az Lakatos Georgi feoldet.

⟨Item Vagion Bekas Patakon feliul egi Feoldem az melj feold hatt Keobleos Tolnaj Uram feolde fele ⟨⟩ Attam az eo kglme reszeirett attam az Varos toua Vegire niulo harom keobleos feoldemet Egessen magame mind az hatt keobleos.⟩

Item Vagion egi feoldem az Tuzokmalj palonal Hossu Tamas Uramtol Jutot niolcz keobleos labbal niul labbal az Flistik Leorinczne feoldere. Felseo szomszedgia Fenesj Mihalj Uram feolde Alol az Nadas.

Item Vagion Tuzokmal felet az lombj Erdeo alat az Arokna harom uagi negi keobleos feoldem Timar Andrasis birta.

Item Vagion az Nadas mellet Innet az Nadason Stenczel Ferencz Uram Bacz feleol ualo szomsedom Cub 4 Hossu Tamas Uramtol Jutot

Item Vagion egi Maiorom Junk Andras kertj egi feleol mas feleol az Kouacz Gaszpar tos kertire meneo szoros kesz penzemen ueottem uolt.

Item Vagion mas Maior kertem ellenben altal Kejner Marton szomszedzagaban es Beke Istuaneban.

Item Vagion egi kertem Timar Benedek egi feleol szomsedom mas feleol az orszagh utti ⟨⟩ Czurt, hazat, paitat Epiteitem reaia

⟨Item Vagion Hideluen az Szabo Gaspar Uram Maiora mellet egi kerteczkem szegelet kert⟩

Item Vagion Bodogh Ucza felet egi kertem az melj giwmeolczeos Kert uolt Veottem mas kertetis ehez Salamontol az hideluj Emberteol az meljben benne uagion az szept forras alaol meg azon az hatara az teobbitt ueottem Bartosnak az leaniatol egigijkteol fr 12 az masiktol fr 8. Az Salamon Haza feoldeys az Kerthez ualo mert leteottem az saczat fr 8.

(Ifjabb Linczigh János kezével id. Linczigh János javításaival)

Item Vagyon egy szanto föld az mely hossu Tamas Uramtol jutot az mely vagyon szent georghegi felet lotspatsanal(!) Nap Niugat feleol ualo szomszedgia Diosj Mihalj Nap kelet feleol az utyg tuul Farkas Demeter feolde. Az uton tuul Nemburj(?) Antalne feolde.

Item Vagyon egy szanto föld az nadas mellet negy keoblos az mely jutot hossu Tamas Uramtol nap nyugot felöl valo szomszeggya

⟨Stenczel Ferencz⟩ Laboshazj Marton Deak feolde Nap Kelet feleol az Plebania feolde.

Item ugyan vagyon az nadas mellett egy ⟨ket köblös⟩ tysz uekas az jutot hossu Tamas Uramtol, eszak felöl valo szomszeggya az nadas Az Nadas az szomszegia Mas feleol az Magam niolcz keobleos feoldem.

(Ismét id. Linczigh János kezével)

Item Ugian Hossu Tamas Uramtol Jutot Egi Szanto Feold Cub 4, Idest negi Keobleos feold, az mely Vagion az Assw Patakj Szeoleok felett az mely niwl az Papfaluj Utra felliul ualo szomszedgia Redelt Marton Feolde alol Acz Ferencznek szomszedsagaban mely feoldet Veott uolt Hossu Tamas Uram Telman Balint Uramtol leuel Extal rolla.

Anno 1671 Die 16 Aprillis ueottem eoreok Aron Szarog Alias Halas Martontol egi Kert feodet mely uagion Uy Ucza Vegiben Zeyffner Matias Maior Helie uolt. Jeouendeoben Kender Feoldnek Akaruan tartanj Hegzel Asztalos Istuan szomszedsagokban labbal niul az Hengzel(!) Istuan Uram feoldere. Nekkel Imre Uram Eszak feleol ualo szomszedgia Del feleol az Varos sikatora szeker utt.

⟨Item Vagion Egi ket Vekas Kender feoldem Farkas Ucza Vegiben Keoues padra niul Veggel Czirr(?) Tamas es Kalmar Janos szomszedsagokban⟩

(Linczigh Ferenc kezével)

Ezt el attuk Linczigh Janosne es en Linczigh Ferencz

(Ifjabb Linczigh János kezével)

Item Vagion egy szanto földem Kajanto Völgyeben melly Vagyon Szigiarto Kandert Marton szomszedcsagaban az mely föld tizenket köblös föld fele idest hat köblösse enyem hat köblöse penigh Szigyarto Kandert Martone mivel ⟨peni⟩ ugian nyolcz köblöse Volna enyem de attyafisagos keppen kere Szigiarto Marton hogy osztassek ket fele enis

reaja hajlek attyafiasagbol valo szeretetemből mely nyolcz köblös földet
ada Gabor deakne aszszonyom.

(Ismét id. Linczigh János kezével)

⟨Anno 1667 Die (secun)da Februarj Szegeotte megh az Boltomat
Tobias Deak Uram Esztendeygh fr 15 den() Idest tyzeneot forintban. .

Item 1668 Esztendeore Ismet az Boltott megh Tartuan eo Kglnek
Vyszont az Berre fr 15 Vasaroltam eo Kigielmekteol Janczinak egi
Nadragnak három singh Igen rossz kisniczert singit megh Alkuan per
den 60 teszen fr 1 den 80.⟩

Memoriale

Anno 1666 Die 20 May

Gabor Deakne Hugom Assonj Kezehez Attam eo kglnek Bizonios
szamw Marhakat hofi eo kglme el Adgia

Velenczey seliem premet Attam egi fontot es negi lottott.

Item Attam Beczj seliem premet egi fontot es nioicz lottot.

Item Attam Kett font Bakw(?) seljmet negi lott hean.

Item Bakaczin Arabol es egiebbeol ueott fel eo Kglme maga kezehez
fr 9 Idest kilencz forintot.

Item Attam eo kglme kezehez egi kys czismat.

(Ifjabb Linczigh János kezével)

Anno 1693 die 8 Decembris az Felesegem csinalt tiz Asztal kesz-
kenöket el ne vesszen.

(Ismét id. Linczigh János kezével)

Anno 1667 Esztendeoben Die 12 Feb. Az Beczwlletes szeocz Czehnek
Czeh apiok es Czeh Mesterj eleot Ugi mint Verner Mihalj es Fekete
Istuan, Makay Imre es Beel Janos Urajmek eleot Szabaditottam fel az
en Fiamat az Szeocz legenjssegre Janczitt, melj szeocz legensegnek
hiuatalliban az Ur eo Felsege Aldgia megh es segillie, hofi tysztesseges
eletett elhessen.

Anno 1670 Die 28 Januarj Irrattam be az Czeh Keonjueben az Kisseb-
bik Fiamat Ferkeot, Ha az szeocz myuet megh Akaria tanulnj.

Anno 1666 Die 12 (Novem)bris Fyzettem megh Almos Georginenek
Sacz Adaiat fr 17 den 50, Idest tyzen hett forintot es eotuen penzt. Szol-
galt le rolla fr 4 Idest negi forintot szeoleo mwunkaiaual.

⟨Ittem Attam nekj Szeoleo Mwnkara fr 1 den(?) Hattuk fen ezt az egi forintot az sepreo kiadasaygh. Ittem Attam nekj den 24⟩

Ittem Szallitotta le Ismet szeoleo Munkaiual fr 4 den 75 Idest negi forintot hettuen eot penzt.

(Ifjabb Linczigh János kezével)

Ittem Sallitott le fr 2 den(?) idest ket forintot

(Id. Linczigh János kezével)

Ittem Anno 1670 Esztendeoben Hajtotta ki az keomalj fel hold szeoleomet szallitot le uelle fr 1 den(?)

Ittem az tuzokmalj szeoleomet megh mecsette fr 3 den(?)

Anno 166(.) Die 13 (Novem)bris Fyzettem megh Stapay(?) Janosnak Satcz Adaiat fr 10 Idest tysz forintot.

Anno 1669 Die 15 Junj Szallitot le mieuelseuel ez Adossagban fr 2 den 90.

Ittem Attam nekj Keolczeon den 24.

⟨Anno 1667 Die 14 Februarj Szamot uettuen Feierdj Miklossal. Igas szamuetes szerent Marada Adossa Jeouendeo megh fyzetesre fr 9 den 55 Idest kilencz forintat Eotuen eott penzel⟩

Anno 1670 Die 25 Septembris Attam Almos Georginenek az Hid Uczay Hatulso kys hazamat esztendeygh berben Hatt forintert Idest fr 6.

(Oldalt más kéz írásával)

Veni Deus absquae mora In tremerida mortis hora Cum me jubes emigrare Deus bone tunc appare Sors mea prima Deus Altera Fidus amicus.

⟨Anno 1665 Die Decima (Decem)bris Kertem az Eclasiabol fr 100 Idest szas forintot melj Summaert Attam be zallagot. Egi bokos Kuul beleol Aranios Kupakat az mellick niomnak M 7 Idest hett Girat P 31 Idest harmincz egi pezetat.

Ittem Attam egi Eoregh Partha Eouet.

Anno 1667 Die 25 July Ismet az Takarodasra nagi Suksegem leuen Kertem ugian az Ecleziabol fr 60 Idest hatuan forintot. Attam be az Ecleziaban Illien Zallagokat: Eott bokor Eoregh palastra ualo Kapczok. Egi Tarka Iskatuliaban be peczetelue Egi Eoregh bokor Twrkeses Geongieos az teteljeben mindeniknek egi egi Gamaho az Bak kapczan

Eoregh czittsin(?). Item az Masik kapocz is Eoregh twrkeses giongios Swrw turkesek rajta az teteien ket Eoregh turkes az Bak kapczan Veres keo.

Harmadik az twrkeses Eoregh kapocz az teteyn es az kerwletin twrkeszek az Bak kapczon eleol egi Veres keo.

Az Negiedik azis Eoregh kapocz Dupletok es gieongieok rajta. Az Eoteodik azis Eoregh kapocz az teteieken Twrkesek Vadnak. Dupletis uagion rajta>

Ezeket mind megh Fyzettem.

(Ifjabb Linczigh János kezével)

Memoriale

Anno 1668 Dei Decima octobris

Most Ismeruen ez mostani üdőben ez vilagi embereknek csalard voltokat jövendo busulasnak el tavasztatasaert az dolgoknak bizonyos voltat akarom fel jegeztetni.

Ennek eleotte valo üdőben az Nemetek Kolosvarban valo be sallasok eleott ket esztendővel szegődven megh töllem Vajda Istvanne aszszonyom hid utsaban az eszaki szeren leveo hazamat esztendönként negyen forintban az mely hazam vagyon Kozma Andras szomsedsagaban az utan valo esztendonként harmincz hat forintokert <az i> es igy az eo Kigyelme birodalmaban leven hazam eo Kigyelme egytet masaval megh rakvan hazamat ez alat az Nemetek be szalvan kolosvarra veszelelem jöven ez hazara lakvan maga eo Kigyelme besterczen nem merven az Nemetek mia Kolosvara jöni, de egytet masa benne leven hazamban Szellertis tartvan eo Kigyelme hazamban hazamnak kolczais eo Kigyelme kezenel leven tudositvannis eo Kigyelmet besterczen leven hogy ha hazamon kezet eo Kigyelme tartya berit eo Kigyelmetöl megh kivanom, ha peniglen eo Kigyelme kezet rajta nem tartya kolczait külgye megh hogy viselhessek Gondot hazamra, de eo Kigyelme megh irvan megh izeven(!) mindenekben eo Kigyelme Contental Söt keretven azon hogy az hazhoz Gondot visellyek emberet is tartvant eo Kigyelme az haznal leven eo Kigyelmenek egy keves buzaja az boltban mely boltot megh nitvan ot laka maga embere cselekedtere eo Kigyelmenek vagy Kicsoda avagy az Nemetek en azt nem tudom <hir tev> az botot megh nitvat az buzaban el vittek hir teven nekem az eo Kigyelme lakoja masod nap hogy az buzaban el vittek abban az üdőben peniglen az nemetek erőszakkalis el viven az idegen ember buzajat eo Kigyelmenek valo jo indulatombol, hogy eo Kigyelme kart ne vallyon ugyan ez maga

lakojával felmeretven az buzat mely volt ket hordotskaban ugy mint negyven egy veka melyet hozatvan hazamhoz az vegre hogy eo Kigyelmetöl az idegen <> nemzet által elne veszszen hanem megh advan el Kigyelmenek az arat a szerent az mint abban az üdőben jart az vekaja azert jo itelettel iratom, hogy az abban az üdőben negyven öt penznek es ötvennel vekaja fellyeb nem jart az nemetek allapottya megh valtozvan eo Kigyelmeis Kolosvara be jöven ugy mint fogadot hazahoz szamot vetven eo Kigyelmevel az buzanak aratis eotven penzre tudvan vekajat <megis> mindenecket be tudvan megis ados marada eo Kigyelm(e) harmincz negy forintal noha eo Kigyelme nem akarvan oda valo leteben mivel itt nem lakhatuan haz bert fizetni de eo Kigyelme kezenel leven az hazaknak kolczai sok egyet masaiá leven az hazban söt nagy Gond<omis> viselesemis leven mind az hazra mind peniglen az hazban levő egyet masra nem akarvan eo Kigyelme haz bert fizetni tagadvan eo Kigyelme az haz bertis ez alat az nemetek megh szunven idejöven Kolosvara be szalva az hazban mint fogadottyaban eo Kigyelme fel rakvan alattomban egyet masat mind el vitette nem tudvan semmit benne mivel az ajtot be szegezven kolczait is el vitte fertaly esztendővel az utan be küldven szolgajat, jobbagyat, hogy az aminemu dib dabot üres ladat, hitvan altalagokat es kadakat, az miket ot hagyot, azok elvinnek eszemben veven a dolgot akkori biro Uram erejevel az Varosnak törvénye szerent nem engedven el vinni azokat az egyet masakat megh izenven eo Kigyelmenek be jöven eo Kigyelme megh advan az haznak beret mindenet el vitetheti, de eo Kigyelme be nem jöven kolczatis az hazamnak oda tartvan fel egész esztendőnel tova leben az hazam bizontalan alapotban. Kolosvarat eo Kigyelme mas hazatis fogadvan berben armati actorma megh nittatvan az hazamat emberseges emberek előtt az hazamat akkor vettem eszemben hogy mindenet el hordotta maradvan az hazamnal edgy nagy hivan fejer lada melyben leven valami hitvan karpit rongyos szakadozot fek vas beko hitvan(!) kalan dib dab hitvan es rosz az is mellyet jo itelettel iratok ket forintot nem ert volna a mellet valami appro kötetlen feneketlen altalagok es az pinczeben valami kaposztas kadak <meke>, mellyeket eo Kigyelme keretven <eo K> entolem <igerveren eo Kigyelme hogy az ladaban etv> magais be jöven eo Kigyelme kerte söt akkar Birak eleibenn is nivatot.eo Kigyelme tagadvan az haznak berit hutire hattam eo Kigyelmenek megh esküven hogy nem ados nekem haz berrel mindenet semmi nélkül<sen> kesz vagyok kiadni, de nem akarvan megh eskünni az olta az dolog abban vagyon kerteven az utannis töllem

az egyet masokat illyen valaszt tettem eo Kigyelmenek en senkinek egyet masat megh nem tartottam hanem az mit eo Kigyelme el nem vihetet ot is hagyot mint azokat az hitvan fa szersamokat azokat hozattam hazamhoz mostannis ő Kigyelme eskudgyek megh azon hogy eo Kigyelme az miben velem az haz berben megh alkut a szerent mindenekről megh fizette az hazbert megeskuven hogy nem ados mindenek megh adattanak eo Kigyelmenek ha penig ados eo Kigyelme fizessen.

Ez eo Kigyelmevel valo dolgom in rei veritate ez szerent vagyon.

Memoriale

Pelda leven elöttem hogy az csiganyok nem külömbek leven mint az testesult ördög sok becsületes embereknek halalok utan az successo-rokat hamis hütöket le teven habörgattyak hogy tudva legyen minde-neknel enekemis feldeli csigannyal minemü dolgom <legyen> letten. Anno 1672 1672 csigany egy veres Scarlat dolmanyomat megh veven ezüst Gombokkal egyyüt negyven <egy> ött forinton az gombja(!) nekül penig harmincz öt forinton megh tudvan feldeli csigany ram erven az csigant el vetven rolla kerven hogy neki aggyam inkab hogy sem annak az csigannak meg gözven sok sovaival <eo> annak az csigan-nak nem attam neki mingyart meglatta volna az arat hanem neki megh tartottam <eois> feldeli csiganis szent Miclos penzeben nekem advan ket tallert es egy forintot igriven Arra magat hogy egy vagy ket hetre eppen megh hozza az arat <eröl> kenszeritven sokszor hogy ne tartassa velem ay dolmant hanem adna megh az arat, de rajtam hadvan az dol-mant annyi sok esztendőktől fogva Sz(ent) Michlos penzetis ide hatta az törvennek igassagais azt muttattya ha valakinek marhajat valaki megh veszi annal inkab mikor mas vetel rolla avagy az marhat el kel venni megh advan az arat avagy oda adot Sz(ent) Michlos penzet amittalya külömben az velle valo dolgom ninczen se tobbet nekem nem adot akar menyit mongyon eo az eo csalardsagaval.

Memoriale

Alia Res

Az hid utsai hazamnal Bel Marton Uram somsedsagaban levő hazamnal leven illen dolgom oda hatra az udvaron leven egy rend fa hazam tűz tamadvan Linczig Daniel hazatol megh egven az Templom-mal es az Scholával hazam kenszeritetven közt csinaltatnom noha annak elotte az első resze biraltatot az en hazamhoz de akkori keresekkel az kik

az hazat birtak ugy mint Linczigh Daniel es Linczigh Balas megh alkuvan eo Kigyelmekkel Varga Laszlo Uram elöt Linczig Balas Feleseges attya elöt nem leven erejek az köz csinaltatasra enettek ennekem az hatulso reszt imperpetuum eok is az első reszt el romolvan megh epittetik segitseggel is leven ugyan akkor egy darab söven közzel mostani uj gazda Bel Marton Uram <> akarna Contendalni az köznek helye felöl holot hol lakot ö Kigyelme akkor avagy miközi vol(t) ahhoz az hazhoz az mikor en azt az kozt csinaltattam es az kinek hatalmaban volt az haz azokkal egyenleo ertelemböl megh csinaltattam mikor eo Kigyelme oda szallot az miben eo Kigyelme az hazat talalta abban vette abbannis tarthattya az köznek helye feleol igy concludaltunk az hol most az karok fel vannak verve Jovendőben ha el rohadna es talfat(!) vonnanak helylere az talpfanak az kozepi legyen ot az hol most az karo fel verve vagyon ez köznek dolga ez szerent vagyon.

Memoriale

Hogy jövendőben az Successorim tudhassak es nyilván lehessen nalok hogy miuton es modon Birom ez Piaci Hazamat mely vagyon az Diosi Gaspar haza somsedsagaban hossu Tamasne aszszonyomat isten e vilagbol ki solitvan hossu Tamas uram eo Kigyelme ki mutatvan az anyai tertiumot leven eo Kigyelmenek ket haza egyik ez melyben maga lakot Torda utsa segeleten az masi(k) az Disoi Gaspar somsedsagaban levő akkori divisiokor megh estimalvan akkori divisiokert az Beczületes tanacz <megh> mindenik hazat az Torda utsa segeleten levő hazat fr 1300 idest tizen három szasz forintban idest ezer három szaz forintban ez Közep utsa segeleten levő hazat peniglen estimaltatot ezer öt szaz forintban ides(t) fr 1500 mely estimatiot mi is attyafiakal approbaltunk ez ket <> haznak estimatioja töt együt fr 2800 idest huson nolcz szaz forintot conjungalvan ez ket hazat ekkori divisiokor mivel az en feleségem Hossu Kata kisseb leven az ket haznak arat <el> ugy mint huson nolcz szaz forintot el dividalvan harmadra jutot kilencz szaz harmincz három forint harmincz három penz mely harmadra attak eo Kigyelmek ez meg nevezet hazat ug mint tizen ot szaz forintban mivel peniglen ez huson nolcz szaz forintnak harmada <jutvan> illetve minket attya fiakat harman hossu Margitot es hossu Katat kezunkben bocsatvan peniglen az hazat miis contentaltuk <hossu Margit> az ket nenemet Ladrer Györgynet es Sörös Janosne nenemeket arany ezust marhaval es kesz penzel ugy mint hatszaz huszon ket forintrol es hatvan hat penzrol harmincz három penz az Uram <ket> hossu Tamas Uram ket reszre

peniglen maradvan tizen nolcz szaz es hatvan hat forint es <hatvan hat penz> hatvan hat penz eo Kigyelme az eo Kigyelme ket reszeröl egy contentmalodot az maga hazat tartotta megh tizen három szaz forintba ez megh nevezet hazban peniglen maradvan eo Kigyelmenek öt szaz hatvan hat forinttya isten ez vilagbol eo Kigyelmetis ki szolítvan divisio leven közöttunk ugy mint sörös Linczigh Janos sörös Janos Nekkel Imbre(!) <> között feleséginek kepeben kenseritven eo Kigyelmeket arra hogy az mivel ő Kigyelmekre nezve ez Uram hazanak tulajdonsaga hogy az előbbi beczu szerent tartanak megh eo Kigyelmek az hazat mivel az szerentis contentaltuk eo Kigyelmeket az huson nolcz szaz forintnak harmadarol conjungaltatvan az ket haz akkori divisiokor es ez mi hazunkban levő Uramnak reszeis az szerent <> haznak huson nolcz szaz forintra valo estimatioja serent leven Uramnak hossu tamasnak ez minket illető hazban öt szaz hatvan hat forinttya is ha eo Kigyelmek alab kivannyak megh tartani az igazsag szerent ez hazban valo reseis Uramnak ugy öt szaz hatvan hat forint resze meltan ahöz kepest sallani kel <avagy hogy> avagy hogy ha eo Kigyelmek entöllem kivannyak hogy eppen megh fizessem hazunkban valo reszet Uramnak, ugy mint az öt szaz hatvan hat forintot tehát eo Kigyelmeki(s) tartoznak el venni az hazat az előbbi beczüben tizen három szaz forintban mivel aszerent az beczü serentis contentaltam en eo Kigyelmeket mikor az hat szaz huszon ket forintot harmincz három penzt eo Kigyelmeknek megh attam de eo Kigyelmek semmi uton modon nem akarvan <az haz> az regi beczüben el venni az hazat Isten az Igassagos verseg ellen mint egy eroszakkal megh tarvan(!) az hazat az minket illető hazbol valo reszünket megh tartvan <> Uramnak hazunkban valo eot szaz hatvan hatt forinttal hazunkban valo reszevel contentusoknak kellett lennünk noha az hazbeli resznekis az mostani udohoz kepest sallani kellett volna eo Kigyelmek peniglen ez megh nevezet attyai hazat ugy Sörös Janos nekkely Imre Uramek sem az segensegh sem semminemű ok nem kenseritven az jovendőbeli successoroknak nyilván valo karokra idegennek nemes embernek tiszta kez penzen tizen egy szaz forinton el attak azert mint hogy eo Kigyelmeknek szabad volt az idegennek el adni az attyai hazat az vereknek karokra tehát az en successorimnakis szabad lehet ez anyai hazat idegennek el adni ha <> suksegh az Kivannya hogy peniglen mindenek elot nyilván legyen hogy en ez hazat tizen eot szaz forintban tartottam megh eggiik(!) resze reszüben jutot masik <az töb resze> az töb reszeröl contentaltuk az attya fiakat <ez>. Ez haz peniglen oly allapottal jutot kezünkben megh egven

mind also mind felső része sobaiban se padok, se karpitok nem leven felső palotainak ajtaít mind koböl, fabol ujakat csinaltatvan ablakoknak ramait, palota pitvaranak es kamarajanak pablasat, Gerendait ujolag csinaltattam fel menő gradicsat, also hazakban minden sobakban <kem> ajtokat koböl es fabol ujakat csinaltattam, Kemencseket, tűszszelyeket, ablakokat uj ramakkal es üvegekkel, fogasokkal mind ujolag csinaltattam, udvarat ujolag merőn megh padimontoztam, uj közöket csinaltattam, istalot, sint es diszno olat ujakat csinaltattam, pincsekre ajtot azonkül, konyhaban sütő kemenczet summa sok Zaro-kat azonkül sok aprolekokat ezeket mind az saját kölcséggemmel csinaltattam az egy heazattyán kul azt Uram eo Kigyelme <csina> Hossu tamas Uram csinaltatta megh annakis az hatulso rend haznak heazattyat nagy ho leven egezzsen le fordítottat melyet ujolag kellett fel allattatnom es megh heazattatnom mellyet jo itilettel iratok hogy közel tizen nolcz szaz forintomban al ez az haz reszemmel egyyüt.

(Id. Linczigh János kezével)

<Anno 1669 Die 16 Febru.>

(Ifjabb Linczigh János kezével)

<Szamot uetuen Kadar Gergely Urammal minden eddig valo miuelesereol Contentaltam megis maradot eo Kigyelme jövődő adossa szaz tizen három penzel idest fr 1 den 13.>

(Id. Linczigh János kezével)

Item Adot az Gaszdassonj eo Kegielmeknek den 40.

Item Adot egi ejtel bort den 8.

Item Vitetet el teollem mas fel ejtel bort teszen den 12.

Item Vitetet egi ejtel bort den 8.

Item Attam Keolczeon nekj fr 1 den 50 egi tysz Vedres Altalagot igirt hogi csinal. Item attam negi ejtel bort korczomam leuen az Fenesj borom tesze(n) den 48 Idest negiuen niolcz penst. Item Vitetet kett uttal egi egi ejtel bort teszen den 20. Item attam deszka Vasarlasara den 50.

Item attam apronkent Hat uagi niolcz ejtel bort ejteli per den 8 teszen fr 56.

Item Attam den 30 tysz poturat.

Item Attam ket uttal ket ejtel bort teszen den 16.

Anno 1670 Die (ter)tia May

Attam Kadar Gergelj Uramnak den 35.

Ittem Attam egi Harmincz Hatt penzest.

Ittem Attam sokodolomkor mas fel ejtel bort den 18.

Ittem Attam zallagara eo Kglnek fr 1 den 12 megh fizettem eo Kegielmenek mind az eoregh hordo keoteszeteol az kiben ket feneket meczet mind az uy legelteol es Eddigh ualo keoteszeteol ez fen specificalt penzekkel Ados eo Kglme melj teszen fr 2 den 1. Ez Igazitas uolt Die 18 Septembris.

Die 20 (Decem)bris Ismet szamot Vetettem Kadar Gergelj Urammal mindeneket el Igazitottam Marad megh eo Kigielme Adossa fr 1 den 50.

Ittem Die 12 January Attam Ismet den 33.

Ittem attam neki Ket ejtel bort teszen den 32.

Ittem Attam eo Kglnek Szent Gergelj papa napian fr 1 den(?)

Ittem attam eo Kigyelmenek fr(?) den 24 idest huszon negy penzt.

Ittem Attam Szent Antal napiara Harom ejtel bort teszen den 48.

Ittem Kert Buza hordasra den 36.

Ittem Attam eo Kglnek niolz poturat den 24.

Ittem Attam szwretkor den 36.)

<Anno 1669 Die 6 Febr.

Grwsz Leorincz Uramnak Attam Hatt ueder Fenesj bort ejtelet per den 12 teszen Az ara fr 5 den 76 Idest Eott forintot hetuen hatt penszt.)

Anno 1669 Die 14 Mensis Martj

Hid Kapw eleot az Szamos mellet Timar Benedek es <Posgay Marton> Uram szomszedsagaban leueo kertemet Ultettem be, az szeouenj mellet Keoreos keorwl Sylua czemetekkel es kerty Egres faual az keozepin az Kertemnek Szeoleo teouel lwgosnak ez okon Irtam pedig ezeket megh Miuel nemellieknek az eo Velekedesek ez hogi Martisuban <hogi> Ultettem Valakj abban az Holnapban Ultett ha megh fogonosikis de soha nem terem hanem csak megh zeoldul es neuikedik de teremest nem hoz. Azert rea uigiaszuan erre az en Successorim ha igazsleszen azoknak uelekedesek hanem terem wdeouel leouendeoben magokat ahoz Tarczak es abban az Holnabban ne wltenessenek masoknakis Tanaczwl azt adgigiak az Experimentiabol megh Tanuluan hogi ha pedig az eo Termiseket megh Hozzak mint egieb fak Hagigiak azoknak az eo Velekedeseket az kik talaltak mwnkalkodgianak eok Hagigiak Istenre az Aldast. Meg probalhattiak az en Mwnkaymon mert Rejner Marton Uram mellet leueo kertemet Eossil Ultettem be szilua fakkal Egres fakkal Szeoleo teokkal ez Szamos mellet leueo kertemet pedighen

Tauassal 14 napian Martiusnak. Ezt pedig Irtam megh hagi Jeouen-deoben Tanullianak rolla es ahoz tarczak Magokat. Ezeknek az Plantaknak pediglen Engedgiel Isten eo Felsege hagi Eoremethathassak es Vehessek az Istent eo Felseget Dwczeoythezzek Amen.

(Ifjabb Linczigh János kezével)

En ifju Linczigh Janos az en Beczülletes Attyamnak az Eorögh Linczigh Janos Uramnak mind az ket kertbeli s mind öszszel es tavaszszal ültetet szilva fainak es szölőinek giümolcseben eleget öttem mely persuasio fallit homines dat Deus cui Vult quantus Vult tempore quo Vult. Anno 1680 Memoriae apposui.

(Id. Linczigh János kezével)

Anno 1669 Die 28 Martj leon elszeoben az Mendeorges az Nap megh wte Monostor Uczaban az Harastosj Miklos hazat Szeoreos Janos Uram feleol ualo reszet.

Anno 1669 Die 20 Julj Kwldeottem az szena fwben negi Jo szekelj legenieket tysz rwd fwuemet hatt egesz nap uaguan Fyzettem nekik rwdgiato(!) den 85 Idest nioluan(!) eott penszt. Gwttettem fel negiuen három napszamosokkal hat hat poturat aduan napszamra, az Buglia rakonak den 23 egigijknek.

Memoriale

Az Hazaymnak Allapottioikrol Czatorna Birasa feleol Jo lelkem Ismeretj szerent Akarok Emlekezetet tennj Az melj Hazban mostan lakunk az Piaczon Diosj Gaspar <Uram> Eoczem Uram es Bernard Deak Urajmek szomsedsagokban. Az Egesz Utan mikor az Heazattiat Hossz Tamas Uram az ket fel szomszednal eleob megh epittetuen ez hazat megh czinaltatta uolna Valamj Szekelj feoldreol ieott Aczokkal, szabad leuen Akkor az Idegen Aczonakis az Varosban dolgoznj, az Kerest Gerendakat az kitt Hwzo Gerendaknak hinak reouiden talaltak uagni nem tehettek mind ket feleol az keofalra az kosorwfat mert nem ert az Hwzo Gerenda reiaia melj mya csak az fal mellet kellet az Koszorw fanak lennj nagi Karara leuen ez haznak ez Aczok czelekedetj. Tanaczul megh latatua eo Kigielmekkel hagi fyuk szarwfakat el Ereszuen az Heazatra megh Itiltetet hagi az Kosorw fat az keo fal keozepire tetessem melj Tanacz Deliberatioiarol leuelem Vagion az kalmaris ladamban Diosj Gaspar Uram feleollis az czatorna keozeos seot mind az ket feleol ualo Keofal ez Haszhoz ualo Volna inkab az Boltokrol es

falban ualo gerendakrol Vak Ablakokrol megh laczik de az Bolond Aczoknak czelekedetj miat nagi kara uagion ez Haznak az Vysz mia gonduisseles kel rea.

Az Hyd Uczay Hazamnak czatornaiais az melj uagion Seoreos Andras <Ur> es Hajdu Georgi Urajmek szomsedsagokban Vagion Seoresos Andrassal teoruenjkezuen az czatorna feleol Alkuazban menuen egi massal az czatorna tartas feleol ugi, hogi az Ucza feleol az elseo resere az modo inposterum et imperpetuum az en hazam Gaszdaia tartozzek czatornat fel uonatnj es tartanj az Hatuolso reszere pedig Seoreos Andras auagi az kj az Hasz Gaszdaia leszen. Ugian ez Hasz Dereken leueo czatornanak az Vegyben az Uduar feleol az Jegh uermem felett Egieses Gebelre leuen az Seoreos Uram Heazattia kerest Heazatra czinaltatuan teoruenjben hittam eo Kigielmet nem engeduen az Vizet az en Uduaromra boczatanj megh Itiltetet az Tanacztol hogi auagi az regj rend szerent Egieses Gebelre czinaltassa Heazattiat auagi az Derek czatornahoz az Heazattia mellet czatornat czinaltasson es imperpetuum tarczoz melj Darab czatorna ueget Engettetet eo Kigielenek az Hatulso resze az czatornanak hogi egigiut aual tarcz meljreol leuelemis Vagion az Tanacz Deliberatioja Hajdw Georgi Uram feleol pedig keozeos az czatorna Hogi Ablaka ninczen eo Kigielenek az czatornara az Kart akartuk el tauoztatnaj hogi altal Jaras ne legien. Az Eszak szerent leueo Hazam az melj uagion Kosma Andras Linczigh Daniel haza szomsedsagaban az czatornat minden feleol Keozeonsegesen Tartottuk el czereluen az Hazat az Linczigh Daniel Fia Linczigh Balas az keozeok Dolgat egi Massal az Egesz utan egi mas keozeot oda hatra az kys Keo Haszhoz ragasztott szeouenj keoszt az zindelj hezat leueot en czinaltattam az en reszemre ualo keosz az keofalak egienleok. Beel Marton odaszaluan az myben czerelte az hazat es az minemw Igassaggal Attak nekj az hazat abban birhatta nem praescribolhatt ennekem megh uolt az czereslesnek Ideiekor mondua az en szeouenj keozeomheoz nem epithet szemmit az en Akaratom ellen az kwttia keozeos minden epwletj.

Anno 1669 Die 10 Januarj

Szappanj Uczaban lako Minerker Takacz Georgi Fogatta fel minden Miueuel Bredfeoben leueo egi Hold szeoleomet Szegeodsege fr 20 idest hwsz forint. Maganak egi niarj szwueghet Felesegenek egi feoreo Valot Veot fel mingiart az szegeodsegeben fr 7 den 50 Idest hett forintot Eottuen penzt.

Item attam neki Fr 1 Idest egi forintot.

Ittem attam az Felesegenek den 12. Ittem az Gasdassonj az Felese-
genek den <15> 24.

Ittem attam nekj az Felesegenek az Innepre fr(?) den 64.

Ittem Kapalasra fr 2 Idest kett forintot.

Ittem Attam ugian Kapalasra fr 1 den(?)

Ittem Attam nekj Szent Antal Napian fr 4 den(?)

Ittem Attam az Felesegenek den 24.

Ittem Attam ugian az ?Felesegenek den 30.

Ittem Attam nekj fr 1 den 95.

Anno 1669 Die 26 Nouembris szamot uetettem Takacz Minerker
Georgigiel mindenekreol megh Fyzettem. Maradot Adossa az kett szeo-
leonek homlitasabol Hett napj homlitassal. Ittem az Hendelj fel hold
szeoleonekis tartozik alliat fel asnij Azon kuul az Ados leuele leuen tar-
tozik az Ados leuelenek Continentiaia szeren megh miuelnj az szeoleot.

Az Ados leuelnek continentiai szerent az mint az Hazat nekj attam
szolgalt le tysz forintot fr 10 az teobbj Restol Magam kapaltattam megh
az szeoleot.

Attam az Annioknak <> az szeoleore fr 1 den(?)

Ittem Attam nekik den 30.

Ittem Anno 1670 nem erkezeuen az Bredfeoy szeoleot megh leueleznj
maga Akarattiabol Kultem tysz miuest leulezeot az szeoleoben Fyzet-
tem azoknak fr 1 den 20. Etket feozettem az huszt uettem den 9 az
kapostat magam attam. Vetettem Harom font sajtot 9 Hagimat eleget
magamet attam. Ittem az elseo keueuereser(?) ey Kultem niolcz Kapa-
sokat mellicnek Attam nap szamra den 18 Idest tyzen niolcz pensz
teszen fr 1 den 40 Idest szas Negiuen pensz. Ittem Kenieret attam den 35
idest Harmincz eot penzarat. Ittem sajtot szalonnat melj teszen den 12.
Ittem Estuere egi fazek feott Etket melj felteolt hozza ualoual den 15
Idest tyzen (öt) penzben.

Ittem estue kenieret uettem nekik teszen azis den 12.

Anno 1670 Esztendeoben Die 15 (Decem)bris

Szamot uettuen Minerker Takacz(?) Georgy Felesege Jelen leuen
Szallitott le szeoleo mwkaiaual az Ados leuelben specifikalt Ados-
sagbol fr 15 den 13 penzt az teob Adossagok az Ados leuelnek Contin-
entiaia szerent fen marattanak mellicket tartozik megh Fyzetnj auagi
Erette szolgálnj.

Item Anno 1671 Esztendeoben Die (secun)da Januarj Attam Ismet nekj nagi szwksegeben fr 3 Idest harom forintot. Ismet Attam Buzara az Felesegenek fr 1 den 50 Idest egi forintot es eotuen penzt.

Item Adot az Gaszdaszonj az Felesegenek den 40.

Item Attam magam az Felesegenek fr(?) den 60.

Anno 1671 Die 6 July Attam az leuelezezre den 99.

Item Kultem eott leuelezeeket az szeoleoben maganak, mellicnek attam napszamokra den 60. Kenieret, szajtot az piaczon uetettem az szeoleoben uittek kenieret den 20 szajt 3. Estuereys uetettem kenieret den 18, az feozelek estuere teszen den 6.

Item Anno 1672 Esztendeoben szamot uetettem Minerker Takacz Georgiel miuel Anno 1671 Esztendeoben szolgalt fr 12 den 41 Idest tyzen ket forintot negiuen egi penszt teszen. In genere Edegh ualo le szolgalattia Harmincz hatt forint negiuen egi penszt az <teob> Adossaga az Ados leueleken fen uagion az hatra maradot reszeuel Adossok.

**A szövegben előforduló idegen, illetve az
elavult magyar szavak magyarázata**

általag — kis hordófajta
ároseMBER — kalmár, kereskedő
assessor — bírótárs
bakkapocs — arany mellkapocs-fajta
bokor — pár
bódulás (bwdulás) — felbolydulás, kavarodás
bojér (bwier) — havaselvi vagy moldvai fő vagy köznemes
cafrag (czaprag) — rojt, sallang
centumpater — a száz tagból álló, évenként választott városi nagytanács tagja
divizor (divizorság) — osztoztató bíró
duplet — drágakőutánczat
ejtél — kupa, űrmértéktartalma kb 1 1/2 l
fajlandis — finom angolposztó
fertály — területmértékegység, a hold negyed része
gallon (galon) — arannyal vagy ezüsttel átszőtt szalag vagy rojt
gamahó — kámea (vésett drágakő)
gazdálkodás — (meg)vendéglés
geber (gebel) — az oromzat, a házfedél deszkából való vége
gira — súlyegység
hagyott bíró — városbíró helyettes
henteller — disznóölő, nem hivatásos hentes
homlítás — szőlő dugványozás
hosdat (hostat) — elő—, külváros kertés házakkal
kamuka — nehéz, virágos selyemkelme
kisznyicsér — közepes minőségű külföldi posztóanyag
kőből — űrmérték változó értékkel
kurtány — havasalföldi és moldvai sorkatona
lott — hosszúság mértékegység
murza — tatár előkelő címe
ortálymondóság tisztje — tanácsi határozat, ítélet meghozásának tisztje
pezeta — pénzegység
riesz mester (ricz mester) — fegyvermester
sacol (szacol) — adózik
sacoltatás — fosztogatás
skófium (sczhófium) — himzésre használt arany vagy ezüst szál

sing (szingh) — hosszúság mértékegység, kb. 0,6 m

számvevőség — városi pénzügyi hivatal, a kiadások és bevételek nyilvántartója

szemény (szemien) — a havasalföldi vajda zsoldosa, testőre

szilisztriai pasa (szinistryay, szinistraj, sinistryay Passa) — *itt*: Köprülü mehmed nagyvezír

tiha (tyha) — segéd, kíséret. A fővezér tihája a belügyek irányítója a törököknél

véka — űrmérték, a köből 1/4-e

vonásigazítás — adószedői tisztség

Zusammenfassung

Hedvig GÁCSI: Die Chronik und Hausnotizen von János Linczigh in den Jahren 1663—1675

Obwohl die Aufzeichnungen des Stadtrichters von Kolozsvár (Klausenburg, Cluj Napoca) János Linczigh der Geschichtsschreibung schon lange zur Verfügung stehen, der vollständige Text wurde noch nicht veröffentlicht. Diesmal wird zunächst der Sammelband dargelegt und anschliessend die aus geschichtlicher Sicht bedeutenden Notizen von Linczigh publiziert.

Der Sammelband wird heute in der Handschriftensammlung der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften aufbewahrt. Es hatte drei verschiedene Aufzeichnungen: die erste (Diarium von János Ádám) fehlt, die zweite (Diarium von dem Schwiegersohn Ádáms, dem unitarischen Lehrer in Kolozsvár Tamás Ozdi Borsos) ist schon veröffentlicht und die dritte, die Aufzeichnung von Linczigh wird hier veröffentlicht.

Das Diarium enthält die Beschreibung der bedeutenden Geschehnisse und des Privatlebens. Vor diesen Notizen ist eine Sammlung von Urkunden und Schriften aus Kolozsvár zu finden. Dieses Material wird diesmal nicht veröffentlicht.

Die Chronik von Linczigh unterscheidet sich wesentlich von übrigen Geschichtsschreibungen der Zeit: hier werden im Spiegel verschiedener Ämter und Dienste des Stadtrichters (zB. Gesandter, Abgeordneter usw.) die geschichtlichen Ereignisse vorgestellt. Das Diarium, das schon als historische aber auch als literarische Quelle gewertet wurde, ist von grosser Bedeutung.

TANKA ENDRE—OSTILARIUS MIHÁLY

Bethlen János *Innocentia Transsylvaniae* című röpiratának magyar változata

A XVIII. század közepének latin és magyar nyelvű politikai publicisztikájában téma szerint két vonulat különböztethető meg. Az egyikbe a jövőbe tekintő, harcra, ellenállásra buzdító röpiratok tartoznak, a másikba tartozó írások viszont a közelmúltat elemzik, s egy politikai személyiség vagy csoportosulás öngazolásának céljával keletkeztek. Ez utóbbiba tartozik Bethlen János kancellár *Innocentia Transsylvaniae* című, 1659-ben nyomtatásban is megjelent, de kéziratos formában is elterjedt emlékirata, amelynek eddig csak latin változata volt ismertes. Újabban előkerült az emlékirat egykorúnak tekinthető magyar szövege is XVIII. század második feléből származó másolatokban. Ennek közlésére vállalkozunk az alábbiakban.

Bethlen János röpirata 1658 őszén íródott, amikor a szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárat következményeképpen a Porta halani sem akart II. Rákóczi György további uralkodásáról, és a szabad választás mellőzésével Barcsay Ákost erőhatalommal a fejedelmi székbe ültette. *Rákóczi nem nyugodott bele a fejedelemség elvesztésébe, s a bécsi udvarra támaszkodva vagy a Német Birodalom felé orientálódva, újból szerencsét próbált Erdélyben. Barcsay védekezett, mégpedig publicisztikai eszközökkel is, és Bethlennel emlékiratot készíttetett a bécsi udvar és az európai fejedelmek — elsősorban német birodalmiak — tájékoztatására. Így született meg az Innocentia Transsylvaniae című ismert röpirat. E propagandairatban Bethlen azt igyekszik bebizonyítani, hogy Rákóczinak a Porta parancsára le kell mondania az erdélyi fejedelemségről, s ha ezt nem teszi, Erdélyre a teljes megsemmisülés vár. Kéri tehát a keresztyén fejedelmeket, bírák rá Rákóczit a lemondásra.¹ Az emlékiratot I. Lipót császárhoz Barcsay követe, Haller János juttatta el, aki 1658. október 19-én indult Bécsbe.²*

¹ BARTONIEK Emma, Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Bp, 1975. 461-462.

² LUKINICH Imre, A bethleni Bethlen-család története. Bp 1927. 206.; Georg KRAUSS, Cronica Transilvaniei 1608-1665. Ford. G. Duzinchevici — E. Reus-Mirza).

Bethlen János, belátva a propaganda fontosságát, az *Innocentia Transsylvaniae*-t ki is nyomtatta Kolozsvárott, feltehetően 1659 elején. A névtelenül, negyedréti alakban, 13 számozatlan levélen megjelent művecske³ valóságos sajtóvitát indított el, amely alaposan felkavarta a kortárs közvéleményt és sokakban visszatetszést szült.⁴ Rákóczi bizalmas tanácsadóját, Isaac Basire-t bízta meg a válaszadással, aki 1659-ben el is készítette *Vindiciae honoris Hungarici, sive manifestum G. Rákóczi ad universos imperatorem, reges, principes christianos* című terjedelmes latin nyelvű vitairatát.⁵ Szalárdi János őrizte meg Rákóczi György másik röpiratát Barcsay arra adott feleleteivel együtt.⁶ A vita még 1659 nyarán is tartott. Rákóczi augusztus 15-én levelet írt Erdély rendjeihez, jelezve, hogy a lengyel hadjáratall kapcsolatban sok költeményekkel idegenítették s hitegették Kegyelmetek szívét tőlünk, az melyeknek fundamentuma az, hogy mi csak magunktól, tanács hire és javallása nélkül elegyítettük volna magunkat a háborúba. A pejoratív költemények szóval bizonyára az Bethlen röpiratára céloz, és a továbbiakban élesen cáfolja annak állításait.⁷

E polémiában résztvevő szerzők két nyelvet használtak: latinul írtak, ha a nyugati közvéleményt kívánták befolyásolni, a hazai olvasókhoz viszont magyar nyelven fordultak. Bethlen emlékirata az egyetlen, amely — bár elsődleges célja a Nyugat tájékoztatása — a nyomtatott és kéziratos latin példányok mellett feltehetőleg egykorú magyar fordításban is terjedt.

Az *Innocentia Transsylvaniae* magyar szövege három példányban maradt reánk, mindhárom Bethlen János *Historia rerum Transylvanicarum ab anno 1663 ad annum 1673 gestarum* című munkája kéziratos másolatainak függelékeként. Az egyik *Historia*-példányt a marosvásár-

Bucuresti, 1965. 277.; SZILÁGYI Sándor (szerk.), Erdélyi országgyűlési emlékek. (A továbbiakban: EOE) XII. Bp. 1887. 6-7, 83.

³ SZABÓ Károly, Régi Magyar Könyvtár. II. Bp. 1885. 255. (RMK II. 929.)

⁴ ENYEDI István, *Occasio suscepti itineris et belli Principis G. Rákóczi in Poloniam* című, a XVII. század végén keletkezett művében írja, hogy a fejedelmek egymás között irások által oly mocskos colloquiumot indítanak hogy a mi vétek és erőtlenség egyikben is, másikban is vala, világ szeme előtt egymásnak szemére felhányják vala. Mely colloquiumot én sok mocskért és semmi haszonért ide inseralni szánt-szándékkal elhallgattam. Erdélyi történelmi adatok. (SZABÓ Károly szerk.) IV. Kolozsvár, 1862. 281.

⁵ KROPF Lajos, Basire védirta. Válasz az *Innocentia Transsylvaniae* című röpiratra. Történelmi Tár 1888. 509-565, 667-706.

⁶ SZALÁRDI János Siralmas magyar krónikája. Sajtó alá rendezte SZAKÁLY Ferenc. Bp. 1980. 461-475.

⁷ EOE XII. 325-335.

helyi Teleki-téka őrzi (MS 78. Folio 1070.), a másik a kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratárában található (MS 150)⁸, a harmadik pedig magántulajdonban van; szövegkiadásunk mindhárom példány összevetésével készült.

A magántulajdonban levő *Historia rerum* kötet ívrét alakú, a XVIII. század második felében keletkezett másolat.⁹ A kötet elejétől végig egyetlen kéz írása, az írásképp egyértelműen az említett időszakra utal. A másoló személye sajnos ismeretlen; a megrendelő az a zabolai Finta Sámuel ügyvéd (1733-1806) lehetett, akinek Bethlen János *Rerum Transylvanicarum libri quatuor* című munkájáról készült sajátkezű másolata ugyanebben a magángyűjteményben maradt fenn.

Az Egyetemi Könyvtár *Historia*-példánya szintén ívrét alakú, 1740-1769 között keletkezett másolat, elejétől végig ugyanazon kéz írása. Címlapján más kéztől származó tulajdonos-bejegyzés olvasható: *P. N. Bor. 1769. Donum Cl(?) Parentis*.

A Teleki-tékában őrzött *Historia*-kötet ugyancsak ívrét alakú, 1740 után másolt kézirat. Kötéstábláján ma csak a Teleki Sámuel exlibrise található, a korábbi tulajdonos-bejegyzést olvashatatlanul kivakarták.

Mindhárom kéziratkötet ugyanazt az *Innocentia*-szöveget reprodukálja, apró helyesírási eltérésekkel, kihagyásokkal. Némelyik másolási hiba mindhárom példányban azonos,¹⁰ a leírók előtt tehát ugyanazon magyar szöveg állhatott. Ámde ez a közös magyar alapszöveg sem tekinthető a latin eredetiről készült közvetlen fordításnak, hanem

⁸ CRACIUN, I. — ILIES, A., Repertoriul manuscriselor de cronici interne. Bucuresti, 1963. 302.

⁹ Amint a vízjel alapján megállapítható, a kéziratkötet papírja a szebeni papírmalomból származik, amely 1754-ben kezdett termelni (Vö. BOGDÁN István, A magyarországi papírpár története. Bp, 1963. 196-198.)

¹⁰ Példaként: "a Lengyelek ellen való szerencsétlen, boldogtalan (*most* igazságtalan) háborúságra kényszerítte" — itt a *most* szó helyett az eredetiben *mert* állott, amint a latin szöveg bizonyítja: "infausto (*quia* iniusto) Marte aggredi cogit". Vagy: "megmaradott Atyáinkfiainak keserves rabságra való vitettetéseknél *újítani* szegény Nemzetem szívének bánatját" — itt az *újítani* szó elől kimaradt az eredetiben még ott álló *leírásával*, minthogy a latin szövegben is ez olvasható: "in dirissimam captivitatem abductorum *descriptione renovandum*". Vagy: "Micsoda indulatokat, mely nagy *üdvösséget* nemzett a Fejedelemlnek illy nagy megváltozása és minden megtalálás nélkül megígért kegyelmességének *megvárása* mindeneknek szívében, mi szükség sok szóval megírnom?" — itt az értelmetlen *üdvösség*, illetőleg *megvárás* szó helyett az eredetiben *idegenség*, illetőleg *megvonás* állott, amint a latin szöveg bizonyítja: "Quantus motus, quantam animorum *abalienationem* haec subita Principis mutatio, et jam ante utro a se ad redimendum subditorum favorum *denegatio* in cunctis extaverit, describere cur pluribus coner?"

annak csupán másolata, mivel a *mert-most* vagy *idegenség-üdvösség* szótévesztés csak magyar szöveg másolásakor fordulhatott elő. Bizonyos tehát, hogy Bethlen János röpiratának magyar nyelvű változata többszöri másoláson ment keresztül, amíg a máig fennmaradt kéziratkötetekbe került.

Irodalomtörténeti szempontból a legfontosabb kérdés az, hogy mikor készülhetett az *Innocentia* fordítása, a későbbi másolatok alapszövege. E kérdésre a latin és a magyar szöveg összevetése ad feleletet. Az *Erdélynek ártatlanságát* olvasva szembetűnik, hogy a Barcsay Ákos neve után szerepel egy magyarázó betoldás (*ki mostan a Hazának Fejedelme*), amely a latin változatból hiányzik. E betoldásnak csak akkor van értelme, ha feltételezzük, hogy a röpirat fordítása Barcsay fejedelemségének idején (1658. szeptember 14.—1660. december 31.) keletkezett, mégpedig uralkodásának elején, amikor az erdélyi közvéleménnyel el kellett fogadtatni a töröktől pártfogolt új fejedelmet. Ez a megállapítás egybevág az 1658-59-es polémiáról már elmondottakkal; a Rákóczi- és Barcsay-párt nemcsak karddal, de tollal is folytatott csatározásaiban alkalmas fegyverül kínálkozott az *Innocentia* magyar változata, amely szélesebb olvasóközönséget befolyásolhatott.

Ugyancsak korjelzőül tekinthető egy másik eltérés a latin és magyar szöveg között. Az emlékirat végefelé, amikor Bethlen az olvasóhoz fordulva felsorolja Erdély nemrég elszenvedett *szabadságtalanságait*, a latin eredetiben egy mellékmondat az erőszakos fejedelmválasztásra is utal: *adde vi impositum Principem*.¹¹ Ez a mondatrész a magyar változatból hiányzik. Ha nem a fordító véletlen elnézéséről, hanem szándékos kihagyásról van szó, akkor ennek alapján is a Barcsay fejedelemsége elejére tehetjük az *Erdélynek ártatlansága* keletkezését, amikor a hazai közönség előtt nem volt tanácsos túlságosan hangsúlyozni, hogy az új fejedelmet a török erőszakkal helyezte az uralkodói székbe.

Bethlen röpiratának latin és magyar szövegét összehasonlítva megválaszolhatjuk azt a kérdést is, hogy az *Erdélynek ártatlansága* szó szerinti fordítása-e az *Innocentia Transsylvaniae*-nak, vagy pedig attól eltérő változatnak tekinthető. A magyar röpirat két, a kormeghatározás szempontjából szóba jöhető kihagyásáról, illetőleg bővítéséről már szóltunk. Más bővítések is találhatók a magyar szövegben. Így például Rákóczi portai követének működéséről a latinban ez olvasható: *Et ut mandatis*

¹¹ Az első kiadás C3 levelének versoján. Az *Innocentia* újabb kiadásában: Josephus TRAUSCH: Cronicon Fuchsio-Lupino Oltardinum. Coronae, 1848. II. 93.

imperialibus cederet obtemperaretque, precibus et rationibus frustra erant obtestati; [sc. legati] trahebat enim jam suum fatum Principem, matura-betque. (A követek könyörgésekkel és érvekkel hiába esedeztek, hogy engedjen a császári parancsoknak és azokhoz alkalmazkodjék, csábította és siettette már a fejedelmet saját sorsa.) A magyar szöveg részletezőbb és ünnepélyesebb hangvételű: A követek sok helyes ratiókkal írták meg könyörgő levelekben, a Fényes Porta parancsolatinak legyen engedelmes, térjen vissza országába, de mindazok is haszontalanok lőnek, mivel elközelített vala már Fejedelmünkre és Nemzetünkre e világi boldogtalanságnak elkerülhetetlen sorsa.

Szigeti Péter másodszori küldetéséről ezt olvassuk az *Innocentiában*: *iterum ab eodem domino Johanne Kemény, jam ardente patria remissus, A magyar szöveg néhány szóval bővebb: immár a szegény Haza lángot vet-vén a Tatár tüze mián, ujjabban visszaérkezvén urától*

Más, hasonlóan apró bővítések is találhatók az *Erdélynek ártatlansága* szövegében, némely helyen viszont a latin változat bizonyul részletezőbbnek. Mindezen eltérések azonban nem érintik a mondanivaló lényegét, s ennek alapján az *Erdélynek ártatlanságát* nem tekinthetjük önálló, a hazai közönségre való tekintettel átdolgozott változatnak, hanem olyan, értelem szerint pontos fordításnak, amely a kor szokása szerint nem követi szó szerint az eredetit.

Noha az *Innocentia* magyar fordításának nyelvészeti vizsgálatát nem tartjuk feladatunknak, nyelvezetéről annyit mégis el kell mondanunk, hogy mondatai teljesen a latin mondatszerkesztés mintáját követik, s a túlzott latinosság miatt a szöveg néhol nehezen érthető.

Az *Innocentia Transsylvaniae*-t, akárcsak a kor más, hasonló műfajú irodalmi termékeit, a korabeli történetírók forrásul használták. Bethlen János *Rerum Transylvanicarum libri quatuor* című, 1663-ban írt történeti munkájában az 1657-58-as esztendőik eseményeiről szólva saját korábbi röpiratának gondolatmenetét követi, gyakran változtatás nélkül, vagy apróbb simítással véve át mondatokat-bekezdéseket az *Innocentia* szövegéből.¹²

Izgalmasabb kérdés az, hogy az emlékirat magyar fordítása szolgált-e forrásul az egykorú magyar nyelvű történetírás számára? E műfaj egyetlen képviselője a XVII. század közepén Szalárdi János 1662-ben írt *Síralmas magyar krónikája*, ezt foghatjuk vizsgálat alá. Bethlen röpirata a tárgyhoz tartozó történelmi események bemutatását a szamosújvári

¹² A bécsi kiadás (1779) I. kötetének 46-65. lapjain.

országgyűléssel (1657. szeptember 3.) kezdi. Szalárdi krónikájának ötödik és hatodik könyve tárgyalja az 1657-58-as évek eseményeit, és szövege világosan mutatja a kancellár emlékiratának hatását.¹³ Mivel az *Erdélynek ártatlansága* és a *Siralmas magyar krónika* között szó szerinti egyezéseket alig találunk, arra kell gondolnunk, hogy Szalárdi a röpiratot eredeti latin változatában ismerte, abból fordított történeti munkája számára. Az sincs kizárva, hogy Bethlen röpiratának magyar fordítása is járt a kezében, s azt a maga szájaíze szerint átformálva vette be krónikájába. Annyi bizonyos, hogy a *Siralmas magyar krónika* forrásai között ezután Bethlen János emlékiratát is számon kell tartanunk, mégha mai ismereteink szerint nem is dönthetjük el, hogy Szalárdi a latin eredetit, vagy pedig a — feltételezésünk szerint azzal egykorú — magyar fordítást használta.

Szólnunk kell végül az *Erdélynek ártatlansága* kiadásának módjáról. Bethlen röpiratának alább következő magyar szövegét mindhárom, már említett XVIII. századi másolat figyelembevételével adjuk. Az egyikben-másikban előforduló szövegromlásokat, kihagyásokat azon példány alapján javítottuk, amelyik a helyes változatot őrizte meg. A mindhárom példányban egyformán előforduló, a 10. jegyzetben felsorolt hibákat a latin eredeti alapján igazítottuk. A helyesírási sajátosságok közül azokat tartottuk meg, amelyek mindhárom példányban azonosak. A központosítás és a bekezdésekre való tagolás tekintetében nem követtük szorosan a másolatokat, hanem a szöveg logikáját vettük irányadónak.

¹³ SZALÁRDY idézett kiadása: 389-393, 399, 401-409, 427, 437-438, 454-455, 459-460.

Nem kételkedünk benne, lehetnek mostan is jövendőben is nem kevesen, kiváltképpen a Királyi és Fejedelmi Méltóságos állapotban lévő rendek között (a kiknek állapottyók is mint edgy azt kívánván) másoknak a dologgal ellenkező informatiójával elfoglaltatván, vagy ugyan el hitettetvén (noha fel peresnek törvényt tenni a közönséges mondás szerint talán nem volna méltó) állapotunkat és cselekedetünket nem annak valósága szerint értik, és dolgaink felől úgy a mint informáltattnak tesznek ítéletet, melly hogy meg előztessék, és sem mi, ártatlanok lévén, méltán ne vádoltassunk, sem mások, helytelen informatiók miatt, balul ne ítéltessenek, ártatlanságunkat az egész világ eleibe akarjuk terjeszteni e szerint:

Minden keresztény országoknak és nemzeteknek ellenünk való idegen ítéleteket melly szívesen igyekeztünk elkerülni (ha a jó Istennek úgy tetszett volna), bizonyságul lehetnek sok rendbéli országul mindnyájunknak közönséges öszve Gyűlésünk, mellyekben forgott és tractáltatott nem egyéb, hanem Hazánknek a Fejedelmek által sokképpen megbántódott szabadsági csendes utakon módokon helyre állítása és a M[éltóságos] Fejedelem Rákóczi György uram ő N[agysá]ga ellen felgerjedt hatalmas Török Császár haragja meg engeszteltetvén, mint maradhason meg ő N[agysá]ga Fejedelmi m[élt]óságos állapottyában, és ez a szegény Haza miképpen kerülhesse el a Fényes Portának (melynek birtoka alá vetett Isten, ama mindeneknek legfelsőbb Birája bennünket az ő igaz ítéletéből) kemény büntetését, sok rendbéli fenyegetésekkel tellyes levelekkel meg lévén intetve hatalmas Török Császártól, Tatár Chámtól és a vezérektől. Keserves intő példa lévén előttünk tavalyi esztendőben el raboltatott és mostan rabságot Krímben szenvedő szerelmes Atyánkfiainak súlyos fogságok is. De mivel Istennek különben tetzett volt, légyen bizonyság Hazánknek nagyobb és jobb részének rettenetes romlása, légyenek bizonyságok faluinknak, városoknak, kastélyoknak hamvai, mellyeknek elébbeni állapottyók szerint való megépíthetések felől alig lehet reménységünk, légyenek bizonyságok ennyi sok ezer Férfiakból, Asszonyi állatokból, Vénekből, Iffiakból álló keresztény lelkeknek rabságra való esése, akiket a tavalyi esztendőben elraboltatott egész Hazánknek úri, nemessi, vitézi rendből álló rab Atyánkfiái mellé vittenek fogságra, egyedül Istennek titkában lévén valaha lehet-e szabadulásuk.

Ennyi veszedelemnek, Hazánk romlásának, pusztulásának mi lehessen oka, eredeti fundamentoma, mélyebben vizsgáljuk meg. Valaki Erdély országának és Magyar országhoz incorporáltatott részeinek állapotját tudgya, annak csendességét és békességét a Fényes Portához való engedelmességben lenni helyeztetve és fundáltatva nem tagadhattyá; és a mi fejedelmink (noha megvallani szégyellik) nem különben, hanem az ottomán Nemzetségnek engedelmeiből és confirmálásából kezdhetik és meg tarthattyák is Fejedelemségeket, melyet magok is jól tudnak, avagy inkább tudni kényszerítetnek, és az országnak lakossi is (Isten után) a Fényes Portától ismériük függeni megmaradásokat. Im így vagy, hogy valamikor a Hazának igazgatására új fejedelmek választatnak és hittel köteleztetnek, legelső megváltozhatatlan és minden meghatározás nélkül való Conditio a Fényes Portától való függés, és az Országnak is abban való meg tartása iratik eleiben a mi Hazánk állapotjának, melly fundamentuma a M[éltóságos] Fejedeleme Rákóczi György eleiben is a szerént irattatott volt, és erős hittel köteleztetett. Melly hogy világosabb legyen mindeneknél, szóról szóra magyar nyelvre fordítván, e szerint következnek: Hogy a Fényes Portától soha el nem szakad, az országot is el szakasztani nem engedi, nem igyekezi, hanem mindenekben kedvét keresi és illendő obsequiumát praestállja, Erdély országnak Török Császárral való régi frigyét szentül megtartva, és a Portára küldendő követeket az elébbeni dicséretes Fejedelmeknek példáját követvén expediállja.

Vadnak más conditiok is, mellyre a Fejedelmek szoktak hittel köteleztetni, tudni illik a szomszédcságokkal és Fejedelmekkel mindenképen tarcsák meg szentül a mi Fejedelmink, mellyben a mi eleink és mi is a mennyire lehetett ideje koránt tselekedtünk, arra kötelezvé erős hittel reá fejedelemségeknek kezdetiben az Erdélyi Fejedelmeket, egy keresztény ország ellen is nem különben inditassanak hadat, hanem ha igen nagy méltó ok kényszeríttené reá. Ezzel azt akarom megjelenteni, a Fényes Portához való engedelmességre minden meghatározás és Conditio nélkül, a szomszéd országokkal való békességnek megtartására pedig olly bizonyos Conditiokkal köteleztetnek az Erdélyi Fejedelmek, mellynek felbontására avagy megtartására mind a két fél tartozik.

Ezek világosan így lévén, minekutána a M[éltóságos] Fejedeleme Rákóczi György ő N[agysá]ga üdvözült Attya holta után Hazánk Fejedelemségét és Méltóságát közönséges békességünknek idején kezéhez vette volna (nem számlálván országunk adójának a Fényes Porta parancsolattyából való öregbítését mostani közönséges megrom-

lásunknak alkalmatosságai közé), előtte lévő Fejedelmeknek Méltóságát és Tekintetét meg kezdvén haladni, hamar időn csak nem minden keresztyén Királyok, Fejedelmek és Respublicák követi sűrűen jöven hozzája, végre a mi Országunknak és Nemzetünknek gyenge állapotját meghaladó, erőnkkel fel nem érhető dolgokat kezdé elméjében forgatni, és végtére a Portának engedelme nélkül Hazánk Statussinak arról való megegyezését nem várván, újjabb újjabb haszontalan hadakozásokba és végtére ama boldogtalan, maradékinknak is szomorú siralmat méltán indított Lengyel Országi hadakozásba elegyitté magát, ellene rugódozni nem merő Erdély országát. És noha nem javallaná senki Hazánknek Fő Rendei és Tanácsi közül a Fényes Porta akarattya nélkül e dologhoz nyúlást, mind az által maga elméjétől és eltökélt szándékától viseltetvén, Méltóságának is megkissebbedésére lenni gondolván, ha minden dologban a Portától függene, annak híre s akarattya nélkül, egyedül maga szabad akarattjától viseltetvén, a mi Nemzetiségünket a Lengyelek ellen való szerencsétlen, boldogtalan (most igazságtalan [*így! helyesen: mert igazságtalan*]) hadakozásra kényszerítte, melly nemzet soha a mi eleinknek nem vétvén, nem sokára az igazságtalan hadakozásnak méltó büntetése szálla reánk, mellynek csak emlékeztető is irtózik elmém. E dolog (mivel a Fejedelem eltitkolta vala) másoknak megjelenése által a Fényes Portának fülébe érkezett volna, mindgyárt Posta követ érkezék Tatár Chámtól és a Fő Vezértől levelekkel, mellyekben kemény fenyegetések alatt parancsoltatik vala a fejedelemnek elkezdett hadakozásának félben hagyása és országába vissza való térése, azok után újjabban is hasonló parancsolatok s több fenyegetődzések érkezének, mellyeknek semmi foganattyok nem volt.

A Porta nehézségének hathatóságát kezdék érezni legelsőben a Portára küldött és ott rabságra vetett Fejedelem ő N[agysá]ga követi, ott lévő előbbi zálogjával együtt, akik sok helyes ratiokkal irák meg könyörgő levelekben, a Fényes Porta parancsolatinak legyen engedelmes, térjen vissza Országába, de mind azok is haszontalanok lőnek, mivel el közelített vala már Fejedelmünkre és Nemzetünkre e világi boldogtalanságnak elkerülhetetlen sorsa. Micsoda kimenetellel lett vége a hadakozásnak, akarom inkább könnyhullatással enyhíteni szomorúságomat, hogy sem nyomorúságomnak Nemzetünkbeli odaveszett Vitézeknek előszámálásával, attól megmaradott Atyánkfiainak keserves rabságra való vitettetéseknél ujgittani [*így! helyesen: leírásával ujgittani*] szegény Nemzetem szívének bánattyát. Egy szóval a Fejedelem csak nem egyedül egy néhányad magával marada, meg is tére vissza, és

a Krakkónak oltalmazására hagyott Praesidiummal (mellyet mindazáltal nem különben, mint nagyobb veszedelemre ott maradtakat és immár elveszteket elsirattunk vala) de miképpen mondtam meg maradottnak lett megmaradása és megtérése, nem egyébért, hanem hogy nagyobb romlást hozna Hazánkra, több veszedelemben ejtené magát s minket is. Megtért vala a Fejedelem Hazánkba, megtértenek vala a megmaradott kevés Személyek is, és noha a rabságra vettett keresztény Atyánkfiainak romlása nem kicsiny szomorúságot szerzett vala szívünkbe, mind az által nem tudván meggondolni, hogy az Isten nagyobb boldogtalanságra tartaná hátrább Nemzetünknek kicsiny megmaradott részét, Szamosújvárra Országunknak közönséges Gyűlésére egybegyülekezvén, a rabságra esett sok ezer Atyánkfiainak kiszabadításoknak módgyok felől szorgalmatoskodtunk inkább, hogy sem magunk felől, mellyben hogy jobb móddal elő mehetnénk, a Fejedelem ő N[agysá]ga egyező tétzéséből Balog Máté nevű Atyánkfiát rendelők Tatár Chámhoz ő Felsőségéhez követtségbe. Azon közbe mivel mindnyájunknak elméjében szomorúan forog vala a Fényes Portának sok kemény fenyegetése, a Fejedelmet ő N[agysá]gát, ki akkor súlyos betegségben fekszik vala, az Országunk mind a három Nemzetből való Státussi alázatosan megtalálák, könyörögvén magának és egész Országunknak végső veszedelmét igyekeznék megelőzni, megcsendesítvén a Fényes Portát, ne is szánná arra, és az ő N[agysá]ga ok nélkül való hadakozásának alkalmatosságával rabságra esett szegény Atyánkfiainak kiváltására kincset elkölteni. De ez könyörgésünket könnyen füle mellett bocsátá el ő N[agysá]ga, és mind a két rendbéli szükségre, melyekben Országunknak egész megmaradása foglaltatik vala, esküvéssel mondom, hogy nincsen 30 vagy 40 ezer Talléránál több. Hasonló foganattya lőn az Ország szabadsági helyre állatása felől való könyörgésének is, noha minden megtalálás nélkül azon gyűlés alatt arról ígéretet tett vala a Fejedelem ő N[agysá]ga, mert midőn a betegsége valami kicsint tárgult volna, valami kívánsági a Státusoknak a Fiscusnak addig való jövedelmét megkiszebbíteni láttattanak, a Fejedelmi Méltóság ellen és az Országunk romlására valóknak állatván lenni, semmire azok közül nem méne, mintha abban állana az országunk megmaradása, hogy a Fejedelmeknek jövedelme soha meg ne kiszebbedgyék. Micsoda indulatokat, melly nagy üdvösséget [így! helyesen: idegenséget] nemzett a fejedelemnek illy nagy megváltozása, és minden megtalálás nélkül megígért kegyelmességének megvárása [így! helyesen: megvonása] mindeneknek szívében, holott akkor kellett volna legkiváltképpen a boldogtalan hadakozásból szár-

mazott közönséges romlásért megbántódott szíveket új kegyelmességgel megcsendesíteni, mi szükség sok szóval megírnom, holott a Fejedelemlnek kedve nélkül eloszolván a gyűlésből, mingyárt minden Rendek a szokatlan cselekedettel eléggé megbizonyították.

Illy karban a dolog sokáig nem maradhata, ottan elérkezének a Budai Vezér követei, hozván a császárnak maga keze írása alatt költ levelét, Tatár Chám, Fő és Budai vezérek levelével együtt, mellyeknek mind egyező értelme vala az: Mivel a M[éltóságos] Fejedelem Rákóczi György ő N[agysá]ga a Portához való engedetlenségéért, pártütéséért és a Porta jóakarója, úgymint a lengyelekre ok nélkül való támadásért megszentíáztatott, hazánkknak szokása szerint helyette válaszszunk mást, kit kész lészen a Porta confirmálni, nem vetett akkor semmi egyéb terhet reánk. De ellenben ha szót nem fogadunk, mind levelekkel, mind izenettyek által kemény büntetéssel fenyegetnek vala.

Illyen októl kényszerítvén az Ország ismét Fejérvárra gyüle, elolvastának a levelek, és mind két részről midőn Hazánkra következhető romlást ítéltük volna az engedetlenségben, megmaradást pedig a szófogadásban, végtére a Fejedelemmel egyező akaratból végezteték: tegye le a fejedelem ő N[agysá]ga a fejedelemséget, választassék más Fejedelem, azon közben a Fényes Portán törekedjenek Rákoczi György ő N[agysá]ga mellett, és ha kegyelem adatik, az Ország szabadságát helyyre állatván elsőbben ő N[agysá]ga a fejedelemségre befogadtassék az Országtól, és a választott Fejedelem Rhédei Ferencz elébbi úri állapottya szerint való karba vissza állíttassék, míglen pedig a meg lészen engedve, Rákoczi György Fejedelem ő N[agysá]ga a maga külön való javaiban éllyen, az országot ne igazgassa, annak semminemű jövedelméhez ne nyúljon, Rhédei Ferencznek lévén engedve és transferálva a Fejedelmi Méltóságnak minden gyakorlása. Mindazoknak megállására az Orzágnak Státussi és Rákóczi György ő N[agysá]ga keresztény hitek alatt kötelezzék magokat, hozzá tévén a Fejedelem azt is, hogy Fejedelmi szavára meg állya, és így elbomolván a gyűlés, a Fejedelem azokba az Erdélyi jószágokba méne, mellyek az ekkori végezés által adattatnak vala ő N[agysá]g[á]nak. Akkor úgy tetik vala, hogy a Haza kozonséges megmaradására illendőképpen viseltünk gondot, és a fejedelem Rákoczi György a maga dolgainak előmozdításokra a Fényes Portára követcségre küldé Keresztési Ferencz uramot, a hova ugyan annak előtte, annak akarattyából Sebesi Ferencz is elküldetett vala, küldé a Budai Vezérhez is Bánffi Sigmond uramot, akik noha, amint megtérvén az Ország Statussinak megjelenték, igen szorgalmatossan igyekeztek a

fejedelem ő N[agysá]ga dolgát előmozdítani, de minden haszon nélkül, mivel még csak nevét hallani sem szenvedték, oly nagy gyűlötségben volt az ő N[agysá]ga személlye. Az Ország dolgairól való beszédeket engedelmesebb füllel meghallgatták volna.

A választott Fejedelemeire lévén biztatva az Orzágnak egész igazgatása, a minapi végzés által akarván az Ország közönséges dolgait jó karba állatni, parancsola a Fiscalis Várakban és a vég Házakban levő Vitézlő Rendeeknek, hogy a maga és Ország hűségére megesküdjyenek; akik mindazáltal a Rákoczi György Fejedeleme igazgatásából [így! helyesen: igazgatásából] a hitet letenni nem akarák, állatván azt ő N[agysá]ga, mintha az Orzággal való ő N[agysá]ga végezésének ellene volna. Legelső fő eszköze lévén ennek az Ország ellen való cselekedetnek Gyulai Ferencz a Váradí vice kapitány, aki az orzágnak törvénye ellen sem születése szerint Erdélyi, sem az Ország Articulusi szerint incorporáltatott lévén, minden Státussoknak kedve és javallása nélkül helyheztetett vala abban a Tisztben. Annak példáját követé a Boros Jené kapitány is, csak maga elméjétől viseltetvén-é vagy amannak javallásából, egyiket sem állatom, az utolsót sokak biztonnal hiszik, aki minemű ember lett légyen, adta volna Isten Jenőnek elveszéséről bár ne volna oly nevezetes. Egy kevésé hogy mintegy a dolgokról kitérjek és a jení állapotról bővebben szólljak, a szükség kívánnya, mivel a mostani állapotunknak a volt egyik kiváltképpen való alkalmaztossága, mert midőn a fejedelem megváltoztatása felől a Porta parancsolattyának hogy már engedünk, és annak engedvén Rhédei Ferenczet választjuk Fejedelemmé, ellenben más felől a fellyebb megírt követek által a M[éltóságos] Fejedeleme Rákoczi György állapottyát sollicitállyuk, imé mindeneknek reménsége kívül elsőben a Budai, annakutána a Fő Vezér is Jenő várát tartozó falukkal együtt kezdi kérni. Melly alkalmaztosságot kapván Rákoczi György Fejedeleme ő N[agysá]ga a Jenőieket biztatni kezdi, a török erő ellen elég segítséget ígérni és erős hittel magát elkötelezni kezdé arra, csak az ő N[agysá]ga hűségében megmaradgyanak, kész leszen életét letévén megoltalmazni őket. A Jenőiek ennyi sok biztatásától a Fejedeleme elhitettvén, de amint a dolognak vége megmutatá megcsalattatván, készek lőnek a Fejedeleme tanácsát követni, és olyan reménségtől viseltetvén, hogy a török erő ellen megoltalmaztatnának, a Fejedeleme és az Ország közt lett végezés-től elszakadásra utat nyitának.

Hasonlóképpen a Szamos Újvári kapitány is azon helyben lévő Praesidiummal edgyütt tétovázni kezdé, okot adván az Országban levő

szakadásra, állatván azt, hogy Rákoczi György Fejedelemnek hites lévén, a választott Fejedelemnek és az országnak megesküdni nem tartoznak, nem gondolván jól meg, hogy Rákoczi György Fejedelem és az ország közt lett végzések ezeket a dolgokat meghatározták volna. A megnevezett Fejedelem is állatni kezdé azt, hogy a várakban lévő Praesidiumoknak megesküvésekről semmi nevezet szerint nem lévén végeztetve, mivel azt véghez akarták vinni, azzal az egész végezést az ország és a választott Fejedelem felbontották, nem is esmérí magát kötelesnek lenni annak a végzésnek megállására, melyet keresztényi hiti és Fejedelmi szava alatt fogadott volt, sőt a Fejedelmi Titulussal is leveleiben azonnal kezdé élni. Ellenben az Ország Státussi azt állatták, hogy sem ők, sem a választott Fejedelem, hanem Rákoczi György Fejedelem bontotta volna fel a végzést, mert noha világossan abban meg volt írva, hogy az ő N[agysá]gának engedtetett jószágokon kívül minden Fiscalis Várat kezétől kibocsásson, de azt soha nem cselekedte, sőt maga birtokában megtartotta, nékiek írogatott és az ország hűségére való megesküvéstől eltiltotta. Továbbá az Országnek minden igazgatását Rákoczi György Fejedelem a választott Fejedelemnek engedvén, egyszer is magának nem egyebet, hanem a Fényes Porta által való reménséget tartván fenn, semmiképpen méltán az Ország igazgatásában magát nem elegyithette volna, és ha továbbá azt is állatná, hogy a mi formán a Praesidiumbélieket meg akarták esküdtetni, abba a többi közt belé volt írva, hogy ha szintén a Porta ő N[agysá]gának megengedné is, ne légyen szabad a Praesidiumbélieknek csak magánossan az ő N[agysá]ga hűségére redéálni, hanem az egész országgal együtt, és így a végzés ellen lett volna a kívánság, de azt csak csekély elmével is akárki felérheti, a mely végzést egész ország csinált, darabonként egy néhány személy-é? avagy egész Ország a mely végezte tartozik magtartója lenni? Mert különben az egész országtól választatott Fejedelem egy néhány személytől kivettethetnék, és az országnak végzésit egy két személy felbonthatná, melyből mely sok alkalmatlanságok, országoknak, tartományoknak romlási és egyéb illetlenségek következnének, vak aki által nem látta.

Illyen felháborodva lévén az Ország állapottya, és a végzés immár füstbe menvén, Rákoczi György fejedelem minden Rendeknek, Nemes-ségnek, Székelységnek, Szászságnak, Városoknak mint Fejedelem úgy ír, intvén őket, hogy magával egy értelemből fegyverhez nyúllyanak, mutogatván ő N[agysá]ga nem másnak, hanem néki lenni Istentől adva elégséges eszközöket a megoltalmazásra, csak az ország is hivatalyában

járjon el, és így mindeneket a Porta engedelmességétől elvonni igyekezék. A dolog ilyen karban vala, és akárki előtt nyilván vala, hogy a fellyebb megírt végezést valamelyik fél felbontotta, midőn a választott Fejedelem Rhédei Ferencz tanács tétzéséből ország gyűlését hirdete Medgyesre e jelenvaló esztendőben ad 9num(!) Januarii, mellyet noha Hazájok szabadságának valakik szeretői voltanak eléggé által láthat-tak, nem fogna csendes állapottal végbemenni, és intették is a Fő Rendeiket, viselnének gondot az országról, mennének elégséges fegyverrel megerősítette a gyűlésre; azok mind azáltal jó lelki ismeretekhez bizván és Istentől várván az egész dolognak kimenetelét, hogy ne vádoltathatnának méltán a végezésnek felbontásával, szokás szerint menének bé a választott Fejedelemmel. Immár szakadásokkal tellyes vala az Ország, az országnak Fő Rendei ki egy, ki más felé vonódott vala, és akik nyilván Rákoczi György követői valának, szokás felett való felesed magokkal bé jöttek vala. A hajdúk is, kiknek az ország gyűlésében vok-sok soha nem volt, nem csak Bihar vármegyéből, amelly Erdély országgal régi végezések által egygyé tétetett, de Magyarországnak olly részeiből is, mellyhez Erdély országának közi nem vala, jelen valának, és a gyűlés kezdetinek napján elfoglalván az első székeket, minden dolgo-kat illetlen kiáltással felháborítani kezdenek, hihető is a végre, hogy a bévett szokás szerint az Ország ne is köszönhetné a választott fejedelmet, mellyet mindazáltal véghez nem vihetének, mert a Bihar vármegyei hajdúk régi illendő fenyítéssel megintetének, ha mi bántódásuk volna, alázatos könyörgések által annak idején nyújtanák bé, ne is igyekez-nének olly dolgot e változás alatt megpróbálni, amelly békességes idő-ben nékiek megengedve soha nem volt. A Szabolcs vármegyeiek is megintetének, ha követek adgyák elő Credentionális leveleket, és a követcségeket annak idejében és módjával vigyék véghez, vagy külön-ben mint idegen emberek üllyenek vesztég és hallgassanak, mert azt nem cselekedvén, ha mi büntetés talállya őket, ne vessenek senkire.

Immár Rákoczi György ő N[agysá]g[án]ak az egész ország Status-sihoz írt levelét megadták vala, mellyben nem azt kívánnya, hogy befogadtassék a fejedelemségre, hanem annak igazgatásához való nyúlást világosan megjelenti. A dolognak szokatlan új voltán elrémülvén minden Rendeik, nem is lévén megorvoslásának módjok, mindazáltal közönségesen concludállyák a végezés ellen lenni az ő N[agysá]ga cselekedetit, nem is ismeri magát tovább kötelesnek lenni hittel annak megál-lására az Ország, mellyről leveleket írván a Fejedelem ő N[agysá]gá-[na]k, megmutogattyák a fogyatkozásokat, a legkiváltképpen hogy feje-

delemségének béállásakor letett hitinek ellene cselekedett volna, és azt a levelet Bánfi Diénes úrnak adták kezébe Gyalu várába való vitelre, mind abban, mind szóval intvén a Fejedelmet ő N[agysá]gát fejedelemségének letételére. Követünknek ott való fáradsága kívánságunk szerint való haszon nélkül lőn, nem egyebet, hanem hogy ha a Fejedelemségbe ő N[agysá]gát bévennök holmi ígéreteket, hogy ha nem, végső elromlással való fenyegetést hozván válaszul. A Fejedelemnek ő N[agysá]g[á]nk akkori több ígéretei között jelenté Bánfi Diénes uram azt is, semminemű romlástól ne féljen az Ország az ő N[agysá]ga befogadtatása miatt, sőt hogy ha azért valami veszedelem találná a hazát, kész leszen az ország közé jövőn térdre állani és ott akár mi halálnak nemét szenvedni, melyet hallván az Ország Státussi, rajta eliszonyodának. De íme béeérkezvén annak utánna az ellenség, nem halált szenvedni, hanem az országot veszedelemben ide hadni készebb lőn. Megvallom igazán, mindennyi ígéretnek sem adhatnak vala tellyes hitelt, de mindeneknek szívében lévén a félelem, mivel az első követcségnek nem lőn foganattya, méltóságosbb követet, úgy mint ki akkoron ország gyűlésünknek feje, mostan Országunknak Fejedelme, választánk követcségre, de boldogtalanabb kimenetellel, mivel megtartván a követeket, és az alatt sietséggel hadát öszvehozván jöve felé ellenünk, éjjel érkezvén a város körül e végre hihető, hogy a fegyver nélkül való gyűlésben akiknek szabad voxa nem lehetett, fegyver által légyen szabadcságok a voxolásra. Minden rendeknek szeme előtt a halálnak félelme forogván, mivel egyebet nem cselekedhetének, mint szabad akarattyokból követeket küldvén a mezőbe a fejedelemhez, fejedelmi méltóságába befogadák, megjelentvén mindazáltal, nem fognának semmi időben a Fényes Porta ellen fegyverhez nyúlui. Akkor minden addig lett dolgokról amnestia adaték, és a nemessi szabadság helyre állításának ígéretivel mindeneknek szíve megnyihődni láttaték. Eképpen a fejedelem és az Ország között való dolog láttathatik vala valamennyire megcsendesedettnek lenni, ha az ország akadályi közé számlálni nem akarod a sok reversalisokat, melyek a nemessi szabadságnak nyilván való sérelmével sokaktól kedvek ellen vétetének, és a két oláh Vajdának hozzá tartozókkal edgyütt Országunkba befogadását, akiknek segítséget adván, a fejedelem ő N[agysá]ga e cselekedetivel a Fényes Porta ellen fegyverkezni láttatik vala, és azoknak példája reánk is következhető hasonló büntetésnek elég bizonyysága lévén. Hírével esvén e dolog a Fényes Portának, nem megcsendesedést, hanem az elébbi harag helylén tellyességgel végső romlásunkra való gerjedežést szerze szivekben, és még noha eddig az Országot ártatlannak

ítélte e dologban lenni a Porta, immár arra is kezdte derekason kiterjedni a nehézség, mindazáltal még sem sietének büntetésünkre. Újabb levelek és követések érkezének a Tömösvári és Budai Basáktól, azokban intik az Országot, hogy a Porta kedve ellen bevett Fejedelem mellől álljon el, mellyet ha nem cselekeszik, tulajdonítsa a maga álhatatlanságának és vakmerőségének minden romlását.

Arra indították ez levelek az fejedelmet, újabb gyűlést hirdete Fejérvára Sz[ent] havában, mellyben midazáltal semmi egyéb nem végezteték, hanem a Fejedelem arra ígéré magát, hogy ha a Fényes Porta Athnámét ad az Országnak, a fejedelem választást meg nem háborította, Erdélynek és Magyarország ahhoz tartozó részeinek határát nem kívánja, adóját nem neveli, hanem a Szultán Szolimán Athnaméjához tartja magát, kész leszen a fejedelemséget letenni, hogy ha pedig minderre nem kötelezi magát, akárki által láthatná az Országnak ártalmára, romlására és veszedelmére czélozni minden dolgokat, azért szükség volna az országnak maga szabadsága és megmaradása mellett fegyverhez nyúlni, ő N[agysá]ga is a fejedelemséget különben letenni nem akarná. Látván az ország ezekkel a kívánságokkal meg nem engeszteltetni, sőt inkább búsítani a Fényes Portát, lehetetlennek is ítélvén ilyen alaton Országocska szabhatna rendet olyan hatalmas nemzetnek, nem szinte javallhatta vala az dolgot, de egyebet cselekedni nem lévén hatalmában, javallani kényszerítették, és a Fényes Portára a szerint küldé leveleket. A Fejedelem azon közben titkos követséggel a maga cancellariusát Mikes Mihály uramot küldé a Magyar király ő felségéhez, aki kívána az ország Statussitól is credentionalis levelet, hogy azzal ország követének is esmértetnék, de nem adaték néki.

Ezen gyűlésre érkezék Krimi fogságból maga kezességére kiszabadított és az országhoz küldetett tiszteles Séllyei István uram és Szigeti Péter nevű szolgálja Kemény Jánostól az országnak írt levéllel edgyütt, mellyben a maga és fogoly társai szabadítások, a Tatár Nemzetnek nagy készületi és fenyegetődzési felől ír vala, egyéb titkosabb dolgokat szóval való izenetre hagyván, intvén azok által a Fejedelmet, fejedelemségének a Porta kedve ellen való viselésével országát végképpen elrontani ne igyekezné. Megjelentették mindezeket a Fejedelemnek, de mivel az országnak s nem ő N[agysá]gának láttatott a dolog megmaradása lenni, kemény fenyték alatt megparancsoltatott, hogy hallgassanak, amint Szigeti Péter, immár a szegény Haza lángot vetvén a Tatár tüze mián, újjabban visszaérkezvén Urától, nékem s másoknak sokaknak megmondotta. És így a nyomorult Haza az honnét reá közelítő veszedelmet

nem értette s el sem kerülhette. Mindezek után sem szűnénk a Török nemzet minket meginteni veszedelmünkről, noha magunk szabad akarattyaából? vagy igazabban a Fejedelemlen kényszerítéséből lévő vakmerőségünket látná. Azon közben Hazánkna rontására és veszedelmére kezdenek öszve gyűjteni Európának és Asiának nagyobb résziből a hadak, de ennek a rettenetes nagy erőnek megmozdulása sem indíthatá arra, hogy fejedelmi méltóságában szenvedne kisebbsélt inkább, hogy sem az egész ország romlana el tellyességgel, holott egyéb aránt való, fogyatkozásától semmiképpen nem félhetett volna, az országnak nagyobb jövedelmű helyei lévén megígértetve és köttettetve a Statusoktól ő N[agysá]gának. De sőt, amit akárki csudálhat, az a nagy ellenünk való készület némcsak a Statusoktól, de még nagy részént a Tanácsoktól is eltitkoltatik vala a Fejedelemlen által.

E mostani nagy romlásunkat nem sokkal előzé meg Pünkösöd havára rendeltetett Fejérvári ország gyűlése, de immár közelítnék vala a török hadak, szintén elérkeznek vala Karánsebes és Lugos felé, az ország is a Fejedelemlen parancsolattyaából fegyverben vala. E gyűlésnek lön oka a Tatár Chám és Budai Vezér követeknek érkezése, akik mintegy kötelességek felett nekünk a magunk veszedelmére megátalkodtanak ha engedelmesek akarnánk lenni, kegyelmet, ha mégis tovább engedelmetlenkednénk, végső veszedelmet ígertenek sok fenyegetődzésekkel. A Fejedelemlen is hol járna az ország elméje bizonyoson érteni akarja vala, javalván a Haza szabadságáért és Jenő oltalmazásáért nyúlánk fegyverhez. De minden Rendek 29dik napján Pünkösöd havának egyenlő akarattból megjelenték elégtelennek lenni esmervén magokat a Fényes Porta ellen való hadakozásra (és a mindenható Istennek e lévén rendelése) súllyos terehviselést készebbek volnának felvenni, hogysem olly hadakozáshoz nyúlai, amellyre elégtelenek. Az országnak végső akarattya láttatik vala a lenni, mellyen a Fejedelemlen igen búsul vala, úgy mind ki a maga fejedelmi méltósága mellett hogy fegyverhez nyúljon magában elrendelte volt, azért utánna következő napon új kívánságokkal bocsáttá bizonyos Tanácsit az ország rendei közé, kérdei által, hogy ha bizonyosan eszekbe vészik a portának szándékát nem egyébre czélozni, hanem hogy az országnak minden szabadcságát elrontsa, irgalmasság nélkül minden Rendeket levágasson, és az országnak állapottya tellyességgel megváltoztassa, és annak megmaradásáról semminémű Privilegiumot ne adjon, ezekben és hasonló dolgokban nyúlunk-e fegyverhez? Megfelelének ugyan akkor úgy mint 30dik napján Pünkösöd havának, ha ollyan nagy utolsó szükség kényszeríti, amit lehet csele-

kedni kell, és így a gyűlés eloszlá. A Fejedelem ő N[agysá]ga az országnak sem híre, sem megtalálása soha ebben nem lévén amint szentül állatni merjük, némellyeknek tanácsából az Országnak más résziben, melyek a Török Nemzethez közelebb, menni igyekszik, de haddal és fegyverrel, arról való tanácsadóknak feltett célja és javallása kívül maga elvonásának állottván a cselekedetet, és azután következő közelebbik hónapban Fejérvárról megindulván Jenőhöz, és onnan a Budai Vezér felé menvén, amellyek ott annak utánna lettenek, mivel e mostani feltett célra nemtartóznak, tudva hallgatom el.

Immár megmozdította vala Asiának és Európának erejét a Portai Fő Vezér, más felől a Tatár Chám a szlisztrei Basával, két oláh vajdával, egynehány ezer kozákkal, ennyi számtalan közelít vala kitsiny Hazánk-nak elrontására. A Fejedelem minden hadait magával az országból kivívén, Jenőnek oltalmazására való vigyázásban vala foglalatos, mi fő nélkül, igazgató nélkül, pásztor nélkül, erő nélkül, had nélkül lévén hagyattatva, az ellenségnek közelítettését és Hazánkban bé is érkezését egyszersmind kezdők hallani. Hazánkban rettenetes romlását, faluknak, városoknak, kastélyoknak földig lerontását, iffiaknak, véneknek levágattatását vagy keserves rabságra való esését, egész Tartományoknak egyszersmind való tűzben lángolását, havasoknak, kőszikláknak rejtekeiből kivonattatott sok ezer lelkeknek elvesztését, és egyéb emberi elmét feljül haladó boldogtalanságunkat és minden oltalmazás nélkül való elveszésünket sirással kell inkább, hogysem pennával leírnom. Elég az, hogy egy szóval megmondhatom, édes hazánk nagyobb és jobb része tellyességgel elrontatott olly rettenetességgel, hogy a rajtunk uralkodó hatalmas ellenség, aki minden nemzeteknek elrontásokra láttatott születetni, végtére maga is láttatott megelégedni és unalommal elhagyni pusztításunkat.

Ezen romlás borított el a szegény Jeneieket, akiket a Fényes Vezér számos és erős hadakkal megszállván, minden vér nélkül béhódolásra kényszeríté azokat, tudni illik akinek erős hittel kötelezte vala magát a fejedelem, sok ízben megsegítené a Török erő ellen és a maga vérével is kész volna megfesteni a Jenői mezőt oltalmok mellett. De azoknak hamar béhódolása-é, avagy az ellenségnek nagy ereje gátolván meg, segítséggel nékiek nem lehete. Karánsebes és Lugos is (kik a Török fenyegetését annakelőtte semminek állítyák vala) megérzik annak erejét, elfoglaltatván a Töröktől, megérzik Magyarországnak is edgynehány részei, a Fejedelem maga szemével nézván sok helyeknek lángját. Midőn annakokáért szegény Hazánk tűzben és lángban volna,

midőn megmaradásunknak semminemű reménsége e földön nem láttatnék, hanem végső romlásunkban keservesen gyötrődnénk, Barsai Ákos uram (ki mostan a Hazának Fejedelme) az országtól még annak előtte arra rendeltetett követeket vévén melléje, Jenőnél lévő Fő Vezér táborába méne nyomorult Hazánknek kegyelem kérésére, melyet nem különben nyere meg, hanem hallatlan és értékünk felett való summa esztendőnként való adónknak nagyobbra való nevelése, és országunk szokása kívül szabad választásunk nélkül való fejedelemnek uralása vettetének reánk, az után hivattaték ki a Tatár Chám az országból és megtiltaték nemzetünknek rontása. Amelly egyéb dolgok a Fő Vezér előtt forgottak, mivel az ország Statussinak mentségére nem tartoznak, hallgatással mulatom el.

Szerelmes Hazánknek a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György ő N[agysá]ga és a Fényes Portával való dolgát eképpen akarám minden színezés nélkül, szeretet és gyűlölséget félretévén, igazságosan megjelenteni mindeneknek, tudván azt, hogy az igazság színezés nélkül való tökéletességét, a hazugság pedig színes tündető árnyékozást kíván, mindazonáltal nem tellyességgel félelem nélkül cselekedvén, mivel az igazság gyakran gyűlölséget nemz.

Mindezekből akármelly igazságszerető keresztyán ember jó lelki esmérettel tegyen ítéletet, mennyi bántódást, mennyi romlást és csak [nem] tellyességgel utolsó elpusztulást szenvedve ez a szegény Haza, amíg a Portához való engedelmességre kelle hajlani. Ide teheted a mostani kissebb fenyegetéseket, hazánk határi széllyiben feles hadaknak készen létét; akik a mi újabb engedetlenségünket egész Nemzetünknek eltörlésével büntethetik meg. Járul ide a Fő Vezérnek Kaputsi basa által való parancsolattya, a fa igának vas igává való változása, és minden egyéb szabadságtalanság, melyet szabadságban született ember nehezen szenved, de szenvedni kényszerítetik. Ehhez járulhat annak méltó félelme, ha valami engedetlenség taláztatik bennünk, a Fejedelem helyett Basát, Magyar keresztyének helyett Török nemzetet remélhet Erdélyben lakosoknak. Mindezeket aki jó lelki esmérettel meggondollya, a Portához való mi engedelmisségünket nem csudálhattya. Béveltük azért a Portától adott Fejedelmet, nem választottuk, nem uralhattuk tovább Rákoczi György Fejedelmet, akitől noha rész szerint bántódásokat szenvedtünk, mindazáltal inkább akartunk volna szabadságunknak megbántódásával is birodalma alá lenni, hogy sem illy nagy igával, és Hazánknek rettenetes igájával s romlásával újabb Fejedelemséget érünk. Melly dolog hogy igazságosan irattassék töllünk, légyen

bizonyosság a hitnek formája, mellyel a Fejedelemnek Barcsai Ákosnak köteleztük magunkat, mellynek ehhez tartozó czikkelye e szerint következik: Ezt is fenn tartván, hogy ha a M[éltóságos] Fejedelemnek Rákoczi Györgynek a Fényes Porta megkegyelmez, szabad légyen ő N[agysá]ga hűségére redéálnom a Porta engedelmeiből, ha addig ő N[agysá]ga semmi ellenséges dolgot az ország ellen nem mutat, és nem igyekszik meggátolni semmi úton módon, hogy a Fényes Portának engedelmesek lehessünk, és akkor a mi szabadságtalanságinkat megörvösöllyá az országnak kívánsága szerint.

Ami azért hátra vagyon. Az egész keresztyén világnak minden Fő Rendeit, Királyait, Fejedelmeit, Respublicáit kérjük alázatos engedelmességgel, tudhatyák, semminémű nagyobb és erősebb kényszerítés nincsen a halandó emberek között az elkerülhetetlen kántelenségnél, melly ellen nem egyéb rugódozni, mintha valaki törött hajóval reménylené az ellene felindult és csak nem az égig felnevekedett habokon való általmenését. Gondolják meg a mi állapotunkat is, mellyben a fejedelmi méltóság nem születés, hanem olly bizonyos hittel való köteleességek által szokott végbemenni, mellyre a Fejedelem és Ország egyaránt lévén köteles, ha valamellyik féltől felbontatik, a más félt is arra nem kötelezheti. Gondolják meg a Fényes Portának is nagy hatalmát, mellytől való függésre magunkot köteleseknek ismérjük lenni, és annak megtartására az új fejedelmeket is kötelezzük. Gondolják meg e világi állapotnak változó sorsát, akik e világi boldogtalan romlásban nálunknál elébb estenek, és amíg e világ fennáll félő legutolsóbbak is ne légyünk, és a mi rettenetes romlásunkat keresztyéni szánakozással nézvé, ha valakik taláztatnának, akik őket veszedelmünkre indítani igyekeznének, azoknak hitelt ne adjanak, annál inkább Hazánknak romlására maguk birodalmában segítséget adni ellenünk ne igyekezzenek. Meg akarjuk és méltán vallhatyuk is az Isten Szent Színe előtt, hogy ha az ő Szent igazsága szerint ítéli meg dolgainkat, és irgalmasságának félretevésével fontollyá meg cselekedeteinket, nagyobb büntetéseket érdemlünk a mostani nyomorúságinknál is. De kicsoda a halandó emberek között olly, aki méltán mondhatya? Tiszták az én kezeim. Minket az igaz Isten méltán és igen helyesen büntet, sőt ennél súlyosabb és több ostorit is érdemlenők ő Felségének. De ha a mi nyomorúságainknak alkalmatosságait és romlásunknak való eszközeit meg kelleitk vallanunk, nem tagadhatyuk, a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György ő N[agysá]ga szolgáltatott alkalmatosságot a mi rettenetes romlásunkra, melly a feljebb való írásokból mindneknél nyilván lehet.

Sőt félek, annak a hatalmas Nemzetnek erejétől mostan is, melly (hogy ha meg nem szűnik a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György ő N[agysá]ga) újjabban megbúsítván a kereszténység ellen felindul, nem csak a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György és mi romlunk el, de az egész kereszténységnek veszedelmére következik. Mindezeket szükség a keresztény Fejedelmeknek jól megvizsgálni, nevezet szerint a magyarországi Úri és Fő rendek a mi boldogtalan példánkból tanúságot vévén, újjabb és nagyobb veszedelembe a kereszténységet ejteni távoztassák. Sőt inkább minket (kik sok felől romlásra ítélték) jó akarattypokból megsegíteni, és a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György urunkat csendességben lételre inteni méltóztassanak, mellyel az egész kereszténységnek nagy hasznót, nekünk is szüntelen háládatosságra való dolgot fognak cselekedni.

Zusammenfassung

Die ungarische Fassung des Flugblattes *Innocentia Transsylvaniae* von János Bethlen

Die politische Publizistik des 17. Jahrhunderts in lateinischer und ungarischer Sprache weist zwei charakteristische Gattungen auf: erstens diejenigen Schriften, die die Zukunft betreffen und zum Kampf und Widerstand ermutigen, zweitens jene Schriften, die die jüngste Vergangenheit behandeln und der Berechtigung etlicher politischen Personen oder Gruppen dienen. Das Flugblatt *Innocentia Transsylvaniae* von János Bethlen (gedruckt 1659 aber auch in Handschriften weit verbreitet) gehört der zweiten Gruppe an. Bis jetzt standen bloss die lateinische Druckschrift und die lateinischen Abschriften der Forschung zur Verfügung, neulich tauchte aber auch die ungarische Fassung in weiteren Kopien aus dem 18. Jahrhundert auf. Der ungarische Text des Flugblattes wird diesmal veröffentlicht.

In der Erläuterung der Textausgabe werden zunächst die Umstände, besonders der politische Hintergrund und die erzielte Wirkung des Flugblattes genau ausgelegt. Nach dem verunglückten polnischen Feldzug des Fürsten György Rákóczi II. wurde Ákos Barcsay von der Hohen Pforte zum Fürsten von Siebenbürgen gewählt. Im Herbst 1658 war also György Rákóczi II. auf die Hilfe des Wiener Hofes und des Deutsch-Römischen Reiches angewiesen, Barcsay verteidigte sich damit, dass er von Bethlen eine Denkschrift für die Informierung der europäischen Öffentlichkeit bestellte. In dieser Schrift wurde betont, dass György Rákóczi II. auf Befehl der Hohen Pforte vom Throne abdanken sollte, anderenfalls wäre das Fürstentum Siebenbürgen vernichtet worden. Der Wunsch von Barcsay wird im Flugblatt geäußert: die christlichen Fürsten Europas sollten dazu beitragen, dass György Rákóczi II. von seinem Throne endgültig abdanke. Diese Schrift wurde dann von dem Gesandten von Barcsay, von János Haller in den Wiener Hof mitgebracht.

Das Flugblatt erschien im Druck in Klausenburg (Kolozsvár, Cluj Napoca) im Frühjahr 1659 ohne Verfasser. Es wurde von der Rákóczi-Partei bald beantwortet und damit begann eine lange und heftige Diskussion zwischen den beiden Parteien. Diese Diskussion wurde in zwei Sprachen geführt: lateinisch für die Öffentlichkeit des Abendlandes bzw.

ungarisch für die heimischen Leser. Das Flugblatt von Bethlen bildet aber gleichfalls eine Ausnahme: es wurde zwar für das Abendland gerichtet aber nebst dem lateinischen Druck und den lateinischen Abschriften auch ungarisch verbreitet. Die ungarische Fassung wurde in drei Abschriften aufbewahrt, alle drei als Appendix der handschriftlichen Kopien des Werkes *Historia rerum Transylvanicarum ab anno 1663 ad annum 1673 gestarum* von János Bethlen. (Die erste Schrift ist im Bestand der *Teleki-téka* in Marosvásárhely (Tirgu Mures), die zweiten in dem der Universitätsbibliothek in Kolozsvár (Klausenburg, Cluj Napoca) und die dritte im Privatbesitz.) Die Textausgabe wurde mit der Kollation der drei Abschriften verfertigt.

Im weiteren werden diese drei Texte genau charakterisiert. Alle drei sind Abschriften aus dem 18. Jahrhundert und auf einen gemeinsamen Urtext zurückzuführen. Dieser Urtext ist aber nicht die erste Übersetzung der lateinischen Veröffentlichung sondern kann für weitere Abschrift gehalten werden. Auf die weitere Frage — wann der lateinische Text ins Ungarische übersetzt wurde — kann mit Hilfe der Kollation der lateinischen und ungarischen Fassungen antworten: laut zeitbestimmender Ergänzung und Weglassung kann festgestellt werden, dass der Text Anfang der Regierungszeit des Fürsten Barcsay übersetzt wurde. Die ungarische Variante ist keine Paraphrase sondern eine durch Latinismen stark beeinflusste Übersetzung. Zuletzt wird die Frage gestellt, ob die ungarische Übersetzung der Geschichtsschreibung in Ungarn als Quelle dienen konnte? Aus Mangel an weiteren Dokumenten kann diese Frage nicht beantwortet werden, es steht aber fest, dass das historische Werk von János Szalárdi *Síralmas magyar krónika* (1662) den starken Einfluss des Flugblattes aufweist.

TANKA ENDRE

Rudabányai A. Mátyás levele Tuniszból 1678. december 1.

A magyar diákok külföldi egyetemjárásának örvendetesen föllendülő kutatásához járulnak hozzá az alábbi sorok, egy szokatlan körülmények közt kelt levél közlésével. Írója, Rudabányai A. Mátyás a sárospataki református kollégiumban 1641-ben subscribált,¹ majd tanulmányai végeztével s a szükséges költségek összegyűjtése után külföldi akadémiákra indult. Célját azonban nem érte el, legalábbis a holland és a német egyetemek anyakönyveiben nem szerepel a neve s a kutatások jelenlegi állása szerint angliai tanulása sem bizonyítható. Sorsáról annyit tudunk, amennyit levelében maga közöl: angol hajón utazva arab kalózok fogságába esett valamikor az 1650-es évek közepén, és még 1678-ban is Tuniszban raboskodott. December elsején a *barbariai* kikötővárosban kelt segélykérő levelének címzettje ismeretlen; Rudabányai nyilván külön borítékba helyezte hosszú útra indított levelét s a boríték a címzett nevével azóta elkallódott.

Előbb a levél szövegét adjuk betűhív átírásban, majd megkíséreljük a címzett személyének azonosítását és a Rudabányai életútjának felvázolását.

Istentől minden Iduősseges jokat, jo Egessseges hoszszu elettel edgyütt sziuem szerent kevanok kegyelmednek megh adatni.

Tisztelendő uram, ez a mostani alkalmatossággal, hogy ebben a Tartományban valo Poganysagnak rabsagabol megh szabadult egy Calliai² Fiu, s Mihaly nevű Legeny, a ki Magyarorszagban menni igyekszik, kit Isten elő Felsege kesertessen el Tobias Angialual,³ s uigye bekeuel regi el nagyot hazayaban, ez alkalmatossággal mondom, illendőnek iteltem ez leuelem által kegyelmedet megh talalni. legyen tudtara annakokaert

¹ GULYÁS József, A sárospataki főiskola diákjai. Egyháztörténet, 1943. 238.

² Szöbajóhet elsősorban a Szabolcs vármegyei két Kálló (Nagy és Kis), de a Nógrád vm-i Kálló és a Borsod vm-i Szuhakálló is.

³ Az ószövetségi apokrif Tóbiás könyvének 5. részében Rafael angyal kíséri az utazó Tóbiást. Tób. 5, 22: *Jó angyal vagyon véle és boldog uta lészen, egésségben megjő mi hozzánk.*

kegyelmednek, hogy en még, hala istennek elek s egessegebenis vagyok, mind enny nyomorusagos rabsagombanis, ezenkiuól aztis ertesre akarom kegyelmednek adni, hogy 1662 esztendőben vettem volt egy Angliában, Londinumban írot Leuelet kegyelmednek; más egy Jász-Bereny Pal⁴ Leuevel[!] edgiüt, a mely Leueleben azt írta volt kegyelmed ennekem, hogy az en Magyarorszagban valo, jo akaro uraim, ighen igyekeznek az en Saczczomnak megh szerzesere, legh kiuallkeppen Tofaeus Mihaly⁵ uram, az Szatthmari Praedikator, mar sok helyeken volt Collecta erettem, magais latot kegyelmed Patachon Baczony Menyhart⁶ urammal en szamomra valo penzt Eőtuen Tallerokat, ma azonban el jöt a Török és Tatar s el rablotta Erdely orszagat, és Magyar orszagnakis edgyk reszet, s ennek okaert nem mehettek elől az jo akarom az én Saczczomnak egeszlen valo megh szerzeseben: Mind azon által, a mikor osztan Jász-Bereny Pal uram megh tert Magyarorszagban, raya kerte volt, ot Londinumban, nemly jo akaro Anglus barattyt, hogy engemet ki valtának ebbeől a Barbariai rabsagombol, így osztan az Anglusok, onnet Londinombol, irtanak Olaszorszagban, egy Legorna⁷ nevü varosban akkoron lakozo Anglus kalmarnak, az a Legornai Anglus kalmar ismét irt ide Tunisban,⁸ akkoron it lakozo Guilielmus neuü kalmarnak, hogy tudni illik engemet ki valczon, ha az en uram engemet el bocziat azon az Arron, a mint ennek előtte az Anglusokat ki ualtottak uolt, ugymint 100 Tallerokon, kit kit feyenkent, mivel hogy enis Anglus hayon estem rabba, de az en uram annak helyt nem adot, hogy en Anglus hayon estem rabba, és így ez itt ualo Anglus kalmar mingyarast ki ualtot uolna engemet, ha 180 Tallerokert el bochiatot uolna az en uram, de akkor az en uram ha 600 Tallert fizettek uolna is erettem el nem boczatot uolna, mert nem uolt egyeb Scriba akkoron a mi urunk rabyai között én nalamnal, idő jartaban osztan mint egy eőt uagy hat esztendőuel ennek előtte, találkozanak ebben a mi Tömlöczönkben Eöten akik olaszul tudtanak írni, azonban három

⁴ Jászberényi Pál (?-1678) Gyulafehérvárott tanult, 1656-59 között hollandiai egyetemeken járt. 1659-ben Londonban nyilvános iskolát alapított.

⁵ Tofeus Mihály (1624-1684) holland egyetemeken tanult 1646-49 között, 1651-53-ban pedig Sárospatakon volt tanár. 1658 áprilisától 1665 tavaszáig lelkészkedett Szatmáron, majd Apafi Mihály udvari papja és erdélyi református püspök lett.

⁶ Bacsoni Baló Menyhért (?-1662) külföldi tanulmányai (1646-47) után Sárospatakon tanított 1653-tól kezdve.

⁷ Livorno

⁸ Tunisz 1574 óta török fennhatóság alatt állt, a Földközi-tengeri arab kalózok egyik jelentős központja volt.

esztendővel ennek előtte, eljöve a Pestis s mind az eöten megh halanak, mas 70 rabokkal edgiütt, ismét csak magam maradék mint ennek előtte, 16 esztendővelis ennek előtte uolt egy Pestis ebben a városban s akkoris 85 rabok holtanak megh csak ebben a mi tömlőczönkbenis, méghis Isten eö Felsege engemet mind eddigh megh tartot az eö kegyelmeből, az Ur mint egy oraculumnak tart, latuan hogy enny Rabok s enny Scribak holtanak megh mellőlem, en méghis Isten akarattyabol eletben s egesseben vagyok, e minapis a nagyobbik Szereczeny Eörző el irata 32 rabot velem, affele mester rabokat, a kik az urral egy mas közel valo városban mentenek az urral az o Gallyat el rontani, s egy uyhayot czinalni, s kerdem a masodik Szereczen Eörzőt, a ki azokkal a rabokkal el ment, mit mondot az ur én felőlem, s azt monda hogy én kerdettem az urat, ha a Magiart el uigyük-e velőnk, auagy nem, s az ur arra azt felelte, nem egyem, mert a Magyar sok Scribakanak ette megh a feyeket, fel te tőled az Ur, Ezeket az szokot mondotta ennek az Szerechien Eörző, igazan mondotta Szent Daid a Christus hiuej felől. Super Aspydem, et basiliscum ambulabis, et conculcabis Leonem et Dragonem:⁹ Azonban megh hadta az ur a Tihhayanak, hogy ha egy rabot talál, a ki tud olaszul írni, vegyen megh en helyettem és így osztan mi helyen mas scriba találkozik én helyettem, akkoron osztan bizonyos leszek felőle, hogy 180 Tallerokert az en uram engemet el boczat, a mely summa penzt, ha az itt ualo Anglus kalmarok megh fizetik erettem, a mint 18 esztendővel ennek előtte megh uolt Angliabol paranczolua, jo a jo, hanem hat bizony Magyar országban ualo jo akaro uraimhoz kelletik folyamodnom, de a mint Jász-Berenyi Pal uramnak egy masodik Angliabol Londinomban ennekem irt Leueleből ertettem, az en Patatch tayan lakojo jo akaro uraim mind megh holtanak, ugy mint Batzony Menyhart uram, Belteki Mihaly uram, Veretzi Ferencz¹⁰ uram, Simandi Istuan uram, és az Szendrej nemes jo akaro uraim mind ki Költőztenek e világból, csak Szendrej Georgy¹¹ uram el mégh, es Nogradi Matyas¹² a ki Colicas, és

⁹ *Oroszlánon és áspiskígyón jársz, megtaposod az oroszlánkölyköt és a sárkányt.* Zsolt. 91, 13.

¹⁰ Veréczi S. Ferenc (1607-1660) a pataki főiskolában tanult, majd hollandiai tanulmányok (1633-35) után ugyanoda került vissza tanárnak 1636-ban. Kétévi tanárkodás után lelkészi állást vállalt, előbb Tállyán, majd 1644-től Sárospatakon.

¹¹ GULYÁS i. m. szerint *Gregorius O. Szendrei* 1641 januárjában írta alá a pataki kollégium törvényeit, 1643-ban rektor lett Göncön.

¹² Nógrádi Mátyás (1617-1681) Sárospatakon tanult, külföldi peregrinációja (1644-47) után ugyanoda tért vissza tanárnak. 1649-től Debrecenben, 1661-től Biharnagybajomban lelkész. 1665-ben a tiszántúli egyházkerület püspökévé választották.

nem szolgálhat az Ecclesiában, csak azon fay az szüem, hogy eő kegyelme ennekem megh nem irta, Szendrej György uram houaualo Praedikator, auagy miczoda állapotban uagyon, a mely Szendrej Georgvelén edgiüt talultam[!] mind ay Syendrej s mind a Geőnczi s mind a Patachi Scolaban, akkoron eő kegyelme Secundarius Collaborator uolt Patachon s a Varadi püspök¹³ Fiainak Praeceptor, a mikor én a Patachi Scolanak valedicaltam, én penighlen Uyhely Janos uramnak, Ugocza varmegyenek Espannyanak¹⁴ Fiainak Praeceptorok uoltam: Irya megh annakokaert kegyelmed ennekem, Istenert kerem kegyelmedet, Szendrej György uram houalo[!] Praedicator avagy miczoda állapotban uagyon, hasonlokeppen irta megh kegyelmed, Jász-Bereny Pál uram ha Erdelyben lakike uagy Magyarorszában, hogy énis tudhassak eő kegyelmeknek irni, ez nyomorusagos rabsagombol ualo megh szabadulasomnak okaert, és egyszersmind aztis irja megh kegyelmed ennékem, ha masodszor kenszeritetem kegyelmednek irni, houa irtak Szathmarra auagy masuua s hasonlokeppen irta megh ennekem, hol lakik mostan az az én Banyai Janos nevü Eőczém,¹⁵ a mely felől irt uolt ennekem Jászbereny Pal uram, hogy a Patachi Scolaban hatta, a mikor eő kegyelme fel jöt Belgiomban, ismét irta megh kegyelmed ennékem (ha tudasara esik kegyelmednek) ha az én szegeny Atyamfiai elneke még, ugymint Aszszu Istuan kouacz, Aszszu Mihály és Aszszu Gergely, az én szegeny vén Apamot, ugymint Az Eőreg Aszszu Janost, mind az edes Anyammal edgiüt, el hittem hogy Isten eő Felsege eddigh ki szolitotta ez vilagbol, a kiknek Testeket Isten eő Felsege nyugosza a Földnek gyomraban, Lelkeket viszontagh vigye be a Menyei Paradichiomban: Mondgya szolgálatomat kegyelmed Tofaeus Mihaly uramnak, Sellyei Pál¹⁶ uramnak, és egyeb jo akaro uraimnak, a kik en felölem emleketet tesznek, Regen nem hosztanak ide Constancinapolybol Magiar

¹³ Nem azonosítható pontosan. Talán Diószegi Vég Mihály váradi, majd bihari lelkészről van szó, aki 1633-49 között a bihari református egyházmegye esperese, 1646-49 között pedig a tiszántúli egyházkerület püspöke volt. ZOVÁNYI Jenő: Egyháztörténeti lexikon. Bp. 1977.

¹⁴ Ugocsa megye alispánjainak névsorában kétszer szerepel Ujhelyi János: 1629-1634, illetőleg 1652-53 között. Rudabányai magántanítói működése az Ujhelyi-fiúk mellett minden bizonnyal az utóbbi időszakhoz köthető. Vö. Történelmi Tár, 1878. 696-697.

¹⁵ Banyai János 1657. július 11-én írta alá a pataki kollégium törvényeit. Neve után ennyi olvasható: *Præbitor creatus A. 1659. 6. Decembris.* GULYÁS i. m., Egyháztörténet, 1944. 135.

¹⁶ Sellyei Pál nagybányai lelkész egy 1659-ben Franekerben kiadott értekezés ajánlásában szerepel (RMK III. 2054).

rabokat, neis adgya Isten, hogy hoszsanak, mint eleinten szoktanak hozni, a kiktől én a Magyarországi változások felől értekezhettem volna, hanem hat esztendővel ennek előtte hozanak egy Magyaros ola fiat, a ki ennekem ugy beszelle, hogy a Nemet Cziasar, a Rakoci Josagat[!] mind maganak foglalta, csak Munkachiot adta Rakoczi Ferentznek, a Patachi Templomban ismet Giesuitakot vetet, s a kössegh közzül a ki Papistaua nem akart lenni ki üzte: a honnét én Itellem, hogy a mi Patachi Scholank el pusztult,¹⁷ mert három esztendeje mostan hogy irtam Angliában az Atyafiaknak, s semmi valaszom nem jött eő kegyelmektől, Taualy ismét hozanak ide egy nemet Barbélyt, a ki ennekem azt mondotta, hogy a nemet Chiasar[!] 36 ezer népet küldött Magyar országban, a kik sok ezer Calvinistakot le uagtanak, párt ütésnek színe alatt, az előttők jarokat a Calvinistaknak Peryeskeinek mongya, a kit én Perenynek ítelem hogy kel lenni.¹⁸ Ezeknek utanna Istennek kegyes Prouidenciaja ala ayanlom kegyelmedet, mind a kegyelmed hosza tartozokkal edgiüt, s adgyon Isten eő Felsege bekeseget, és cziendesseget, es szegeny megh romlot edes hazankat epichie megh, s az eő Szent Euangelio-manak igazan valo hirdetesere adgyon erőtt és világossagott, ennékem penigh Bekeseget türest, és lelki szabadsagott:

Data Tuneti, in Barbaria, in Carcere Sanctissimae Trinitatis.

Anno Domini 1678 die primo Decembri.

Kegyelmed Attyafia a Christusban.

Ruda-Banyai Matyas manu propria

A mikor ir annakokaert kegyelmed ennekem a Superscriptioja[!] Így legyen:

A Mattia Ruda-Banyai ungaro,

Schiauo di Sta Murat, et Scribano

della Posta, al Bagnio di Santissima Trinita in Tunis.

Tunesi in Barbaria

¹⁷ A Rudabányaihoz eljutott információk helyesek; román fogolytársa, akivel 1672-ben találkozott, az 1670-71-es esztendők eseményeiről tájékoztatta. (1670 júniustól I. Rákóczi Ferenc kezén csak Munkács vára maradt, Sárospatakot császári őrség szállta meg. A pataki főiskola 1671. október 20-án került a jezsuita rend tulajdonába.)

¹⁸ Az 1677-ben Tuniszba került *német borbély* hírei már nem olyan pontosak. A *sok ezer levágott kálvinista* valóságmagva bizonyára a protestáns prédikátorok ellen 1674 áprilisában hozott halálos ítéletben keresendő. *Perjeszki* kálvinista vezért nem tudjuk azonosítani; Rudabányai Perényire gondolt, de a család akkor élő tagjai nem játszhattak ilyen szerepet, márcsak katolikus vallásuk miatt sem.

Az ennékem irot Leuelemet küldgye Angliában kegyelmed, s Angliából ennekem el hozzak az Angliáj hayok, ide Barbariában.

Kettőbehajtott ív papír három oldalán, a negyedik oldalon XVIII. századi feljegyzések:

Litterae cuiusdam Captivi apud Turcas Tunetanos de Anno 1678
Más kézzel: Banyai Ruda Mátyásé L. T. Nrus 22.

A szinte három évtizede Tuniszban raboskodó egykori sárospataki diák segélykérő levele az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának levéltárában maradt fenn. Szádeczky Kardoss Béla az első világháború előtt végzett kolozsvári kutatásai során lemásolta a levelet. Másolata mellé fotokópia is került a Herepei János jóvoltából. Ezek nyomán adhattuk a betűhív szöveget.¹⁹ Szádeczkynek a másolathoz fűzött jegyzetéből kiderül, hogy az eredetit *Az erdélyi egyházkerület történetére vonatkozó iratok* című gyűjtemény I. kötegében találta, több más L. T. Nrus ... jelzetű irat társaságában, amelyek láthatólag a Szilágyi Egyházmegye levéltárából kerültek az Igazgatótanács őrzetébe. Joggal feltételezhető tehát, hogy eredetileg a Rudabányai levelét is a szilágyi tractus ládájában őrizték, s ott kapta valamikor a XVIII. század végén az L. T. Nrus 22° jelzetet.

A levél címzettjének kérdésében ugyancsak feltételezésekre vagyunk utalva. Szövegéből annyit megállapíthatunk, hogy a címzett lelkész, 1662-ben Angliában, pontosabban Londonban élt, 1653-tól kezdve Sárospatakon tartózkodott (Baczoni Baló Menyhért, akinél az 50 tallérnyi Válságdíjat látta a címzett, 1653-ban került Patakra tanárnak, Tofeus Mihály, Rudabányai másik pártfogója pedig 1652-53-ban tanított ugyanott.)²⁰ Azt is valószínűnek tarthatjuk a Rudabányai feltételezése alapján, hogy a levél címzettje Szatmáron volt lelkész, vagy legalábbis volt valami köze a városhoz.

Trócsányi Berta, Kathona Géza és Gömöri György kutatásai révén²¹ elég sok Angliában megfordult peregrinus neve vált ismertté. Közülük

¹⁹ Szádeczky-Kardoss Béla hagyatékát a szegedi JATE Központi Könyvtára őrzi (Kézirattár MS 52/II szám alatt található a levélmásolatot).

²⁰ ZOVÁNYI i. m.

²¹ TRÓCSÁNYI Berta, Református teológusok Angliában a XVI. és XVII. században. Angol Filológiai Tanulmányok. V-VI /Yolland Emlékkönyv/ Bp. 1944. 115-146.; KATHONA Géza, Pótlások az 1711-ig Angliában tanult magyar diákok névsorához. ItK, 1976. 92-97.; GÖMÖRI György, Magyar peregrinusok a XVII. századi Cambridgeben. ItK, 1985. 194-199.

tizenegyről tudjuk, hogy a kérdéses 1662. esztendőben tartózkodott Angliában. Figyelembe véve azt, hogy e tizenegy diák közül hány tanult előzőleg Sárospatakon, a kör tovább szűkíthető öt személyre. Kereszturi G. Bálint 1653-ban, Kisvárdai Lázár János, Körmendi B. Péter és Tolnai F. István 1655-ben, Köpeczi Bálint pedig 1656-ban írta alá a pataki schola törvényeit. Kollégiumi tanulmányaikat természetesen már a subscriptio előtt megkezdték. Közülük négyen a seniori tisztséget viselték (Kereszturi és Tolnai 1656-ban, Körmendi 1658-ban, Kisvárdai pedig 1659-ben), tehát az általunk vizsgált időszakban hosszabb ideig tartózkodtak a pataki főiskola falai között.

Ha ennek az öt, Sárospatakon tanult és Angliában is megfordult akadémának itthoni pályáját tekintjük át, csak egyet találunk közülük, aki Szatmárhoz kötődik: Körmendi B. Péter e városban született 1635-ben, külföldi tanulmányai után a szatmári iskola rektora lett, majd nagyecsed i és erdödi lelkészkedése után 1689-ben papjának választotta a szatmári eklézsia. Az azonosítás szempontjából még fontosabb adat az, hogy Körmendi már peregrinációja előtt is tanított a szatmári iskolában 1658. augusztus 20. és 1660 között.²² Ha tehát valóban Körmendi B. Péter volna a Rudabányai Mátyás levelének címzettje — amint nyomozásunk eredménye sejteti — szatmári illetőségéről és ottani rektorkodásáról említést tehetett 1662-ben Tuniszba írott levelében. Mondanunk sem kell talán, hogy a fent közölt levél címzettjének Körmendi B. Péterrel való azonosítása csak hipotézis, ami a további kutatások fényében kap majd megerősítést vagy cáfolatot.

A címzetről a levél írójára fordítva figyelmünket megpróbáljuk fölvezetni a Rudabányai életútját a rendelkezésünkre álló, igen hézagoss adatok alapján. Születési évét 1619—1623 közé tehetjük, figyelembe véve azt, hogy a XVII. században a kollégiumi törvényeket általában 18-22 éves korukban írták alá a diákok. Szülőhelye, a Borsod megyei Rudabánya a töröknek nemrégiben meghódolt területen feküdt. Vasbányái révén már a középkorban mezővárosi rangja volt, a felsőmagyarországi hét bányaváros közé tartozott. Rudabányai A. Mátyás módosabb jobbágycsaládból származhatott, levelében felsorolt Asszu nevű rokonai között egy kovácsot is említ. Ugyancsak ebből az Asszu családból való lehetett az az Asszu András nevű jobbágy, aki 1641. november 11-én a töröknek hódoltatott Borsod megyei falvak helyzetét vizsgáló bizottság előtt Rudabányán elsőként tett tanúvallomást. Az inquisitio

²² ZOVÁNYI i. m. 346.

jegyzője az Asszu András személyi adatai (életkor, kinek a jobbágya) között azt is említi, hogy *török bíró*.²³ Tehát Rudabányán Asszu András volt a török birtokos megbízottja s mint ilyen nyilván a tekintélyesebb jobbágyok közé tartozott.

Rudabányai A. Mátyás öccse, János szintén a társadalmi emelkedés e korban legkönnyebben járható útját választotta: a pataki főiskola diákja lett. Döntésében bátyja példája, családjá igényei és mezővárosi rangú szülőhelyének nyitottabb légköre egyaránt befolyásolhatták. Sorsának későbbi alakulását, akárcsak barbariai fogságban sínylődő bátyja, mi sem ismerjük.

Rudabányai Mátyás a szendrői és a gönci iskolában tanult, majd a sárospataki kollégiumban folytatta tanulmányait. 1641-ben írta alá a pataki főiskola törvényeit; életútjának további állomásairól annyit jegyeztek föl diáktársai az anyakönyvbe, hogy külföldi egyetemekre ment a saját költségén.²⁴ Peregrinációjának kezdetét az 1650-es évek elejére tehetjük, tekintve hogy pataki tartózkodásának utolsó időszakában Ujhelyi János ugocsai alispán fiainak praeceptora volt, Ujhelyi pedig 1652-53-ban viselte e tisztséget. E korban a külföldi egyetemekre készülő református ifjak a subscribálás után általában 5-9, sőt néha 10-11 évet még itthon töltöttek, ezalatt fejezték be tanulmányaikat és gyűjtötték össze az utazáshoz szükséges pénzt. Nem szokatlan eset tehát, hogy a maga erejére utalt Rudabányai csak az iskolai törvények aláírásától számított 11-12 év elteltével indulhatott el rég óhajtott academia peregrinációjára.

Külföldi tanulmányútjának részleteire vonatkozóan — mint már említettük — csupán feltételezésekre vagyunk utalva. *Anglus hajón esett rabba* és megszabadulása végett többször is az angliai magyar peregrinusokoz fordult. Mindez arra utal, hogy az angol egyetemeket akarta fölkeresni. Az sincs kizárva, hogy már balul végződött tengeri utazása előtt folytatott tanulmányokat valamelyik angol egyetemen, ugyanis a szigetország akadémiáin a hallgatókról nem vezettek anyakönyvet, s a diákok hosszabb időt is tölthettek egy-egy egyetemen anélkül, hogy ennek írásos nyoma maradt volna.

Rudabányai fogságba esésének időpontját és körülményeit sem ismerjük. Valószínűleg az Atlanti-óceánra is kimerészkedő arab kalózhajók egyike fogta el azt az *anglus hajót*, amelyiken Rudabányai

²³ HEGYI Klára: Török közigazgatás és jogszolgáltatás — magyar városi autonómia. Történelmi Szemle, 1985. 232. 16. jegyzet.

²⁴ Matthias Ruda Bányai. *Salut. Acad. suis sumptibus*. Lásd az 1. jegyzetet.

Mátyás is utazott. A magyar peregrinus sorsát végzetesen megfordító esemény az 1650-es évek közepén történhetett, hiszen 1660 előtt már gyűjtés indult Sárospatak környékén a kiszabadítására.

Ez a kísérlet sajnos meghiúsult, akárcsak néhány évvel később a Jászberényi Pál kezdeményezésére Angliából indult akció. Rudabányai Mátyás jó két évtizedig írkokoskodott tuniszi rabtartója mellett, míg 1678-ban, kiszabadulásának utolsó kísérleteként hazaküldte segélykérő levelét. A hozzá eljutott szórványos és pontatlan magyarországi hírek alapján maga is úgy vélte, hogy a református egyház nehéz helyzetbe került, de mégis reménykedett hitsorsosai szolidaritásában. A gyászévtized eseményeit ismerve azonban szinte bizonyosnak mondhatjuk, hogy a feltételezett címzett, Körmendi B. Péter és lelkésztársai nem tudták összegyűjteni a kért váltságdíjat. Így az is valószínű, hogy Rudabányai Mátyás, mint oly sok más rabtársa, idegen földön fejezte be életét.

A sárospataki kollégium hányatott sorsú diákja a tuniszi rabság évtizedeiben is hű maradt egykori iskolájához. Féltő szeretettel gondolt az üldözések fenyegette alma materre, tanulótársainak alakja híven élt emlékezetében. Otthoni jóakaróinak sorsát az alig áthidalható távolság s a kapcsolattartás nehézségei ellenére is igyekezett figyelemmel kísérni, hiszen szabadulását csak tőlük remélhette. Anyanyelvét romlatlanul megőrizte az idegen környezetben eltöltött jó húsz év során, csupán helyesírásán érződik az írnyi munkájában folyamatosan használt olasz nyelv hatása. Ennyi adatott meg neki: az őt fölnevelő közösség aktív szolgálata helyett egy szép reményekkel induló értelmiségi életpálya fájón eleven emlékével békességesen túrni a rabsors megpróbáltatásait, és a tuniszi bagnoban is, már csak a lelki szabadságban reménykedve hűségesen őrizni ifjúkora lelkierőt adó eszményeit, az édes haza emlékét.

Endre Tanka:

Brief von Mátyás A. von Rudabánya aus Tunis den 1. Dezember 1678.

Diese Textveröffentlichung kann als ein wesentlicher Beitrag zu der Geschichte des Auslandsstudiums ungarischer Studenten betrachtet werden. Der interessante und aus bildungsgeschichtlicher Sicht äusserst bedeutende Brief wurde von einem ungarischen Gefangenen als Hilfeflehen an einen Priester nach Ungarn geschrieben. Nach der wortgetreuen Textveröffentlichung werden der Absender und Adressat sowie die Umstände und Inhalt des Briefes behandelt.

Der Brief wurde im Archiv des Presbyteriums der Reformierten Superintendentur in Siebenbürgen aufbewahrt. Vermutlich stammte er aus dem Archiv der Superintendentur von Szilágy. Als Grundlage der Veröffentlichung dienten eine handschriftliche Abschrift von dem Professor Béla Szádeczky-Kardoss (Handschriftensammlung der Universitätsbibliothek Szeged MS 52/II/ und eine Mikrofilmaufnahme.

Von dem Absender kann festgestellt werden, dass er aus einer Bergbaustadt Rudabánya stammend 1641 in die Matrikel des reformierten Kollegiums in Sárospatak aufgenommen wurde. Nach seinen Studien wollte er ins Ausland fahren, um seine Kenntnisse weiter zu vermehren. Es ist noch nicht geklärt, an welchen Universitäten und wie lange er in Ausland studierte, Anfang der 1650-er Jahre wurde er aber am Bord eines englischen Schiffes von arabischen Seeräubern gefangen genommen. Er versuchte vergebens, sich mit Hilfe ungarischer Gönner oder durch Lösegeld loszumachen und musste bis zu seinem Tode in Gefangenschaft vermutlich als Scriptor seines Herrn tätig sein.

Nach den Angaben des Briefes ist der Adressat ein Prediger in Ungarn, der 1662 in England (wahrscheinlich in London) lebte dann in Sárospatak (1653) und später in Szatmár als Prediger arbeitete. Laut Forschungen der Auslandsstudien kann angegeben werden, dass unter denjenigen, die zur Zeit auch in England studierten, allein Péter B. von Körmend in Szatmár arbeitete, der Brief wurde also vermutlich an ihn geschrieben.

Könyvismertetések, bírálatok

János Sávai: La partecipazione dei laici al lavoro pastorale in Ungheria nei secoli XVI—XVII. Theses ad Doctoratum in S. Theologia. Pontificia Universitas Lateranensis, Facultas S. Theologiae. Roma, 1982. 141 [3] p.

Alicenciátusok szerepéről és a hódoltság korabeli Magyarországon részletesen — a hazai források alapján — Juhász Kálmán írt, a dél-alföldi, Szeged-környéki népéletben oly nagy szerepet játszott utódaikról, a *szentembékekről* Bálint Sándor. A csanád-szegedi egyházmegyéből Rómába küldött Sávai János könyvének első fejezeteiben összefoglalja az egyetemes pasztorizáció-történet számára a témakört, majd a Titkos Vatikáni Levéltár, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának Történeti Levéltára és a Zsinati Szent Kongregáció Levéltára által őrzött anyagokat hasznosítja, sok — eddig teljesen ismeretlen — dokumentum közlésével.

A középkori Magyarország széthullása a mohácsi csata után s vele az egyházszervezet felbomlása: ez az I. fejezet témája. Külföld számára készült, de úgy is kissé elnagyolt. A *Boemia* nyilván elírás *Bosnia* helyett (20. p.). Sajnálatos módon a szerző nem hasznosította Mályusz Elemér könyvét az egyházi társadalom jellemzésében. Valami félreértés miatt emlegeti több helyen is a csak Mária Terézia korában alakított szombat-helyi egyházmegyét (28., 48., 86-87. p.). A II. fejezet a katolikus megújulás magyarországi kezdeteit foglalja össze. A III. fejezet a eddigi szakirodalom alapos összefoglalásával ismerteti a *félpapok*, vagyis a pasztorizációba a paphiány miatt bevont laikusok, a licenciátusok intézményének kialakulását, ebben Pázmány szerepét és a licenciátusok működését (az elárvult egyházközségek vezetése, temetések, hallottvirasztás, zarándoklat-, illetve búcsúvezetés, ének és a *szublíturgikusnak* nevezhető imák és ráolvasások. Hallatlanul érdekes, ahogyan az Erdélyi Zsuzsa-féle népi imádságok összefüggéseit tárgyalja a marchei ferencesek hasonló imáival (77. p.) A IV. fejezet a licenciátusok prédikációinak és hitoktatásának forrásait tárgyalja. Az V. fejezet tartalmazza a római levéltárakból feltárt, teljesen új anyagot.

1622-től kezdve a *De propaganda fide* kongregációja missziós területnek tekintette a török hódoltságba tartozó magyar részeket, Erdélyt, Oláhországot és Moldvát, együtt Szerbiával és a Szerémséggel. A Belgrádban székelő — többnyire olasz ferences — püspök irányította az egész hatalmas terület pasztorizációját. Többnyire bosnyák ferences kiküldöttektől maradtak fenn azok a jelentések, amelyek a licenciátusokra vonatkozó adatokat is tartalmazzák. A ferencesek (elsősorban a szegediek és a gyöngyösiek) mellett még a jezsuiták vállaltak szerepet a hódoltságbeli katolicizmus fenntartásában: Mohácson egy ideig még iskolát is tartottak fenn a licenciátusok kiképzésére és — ha tehették — licenciátussal helyettesítették a nem megfelelőnek tartott ferenceseket is; ebből több vizsály is támadt. A Rákóczi-szabadságharc után sorvad el — mert a püspökök visszatérésével és a papnevelés kiépülésével feleslegessé vált — a laikusokat a pasztorizációba bevont licenciátusi intézmény; folklorisztikus formái a tanyavilágban csak a legutóbbi évtizedekben tűntek el. A római központi szervek inkább csak tűrték ezt a rendkívüli kivételt a Tridentinum előírásai alól; a legújabban az egyházban átértékelt laikus-szerepnek is érdekes előjátéka volt.

A nagyobbbrészt olasz, kisebb részben latin nyelvű jelentések rengeteg művelődéstörténeti érdekességet őriztek meg a hódoltság-kori Magyarország életéből. Mivel a Kongregáció mindenre kiterjedő figyelemmel gyűjtötte az adatokat, a történettudomány érdeklődésére is számot tartana, ha a szerző — mint ahogyan értesülésünk szerint tervezi is — kiadná a gyűjtött forrásokat, amelyeket könyvében természetesen csak egy adott szempontból tudott kiaknázni. Kelet-Középeurópa egy meghatározott, igen kiterjedt zónájának egész kultúráját segítene ez jobban megismerni; nem utolsó sorban az illegálításban élő *iskolaügyet*.

Szörényi László

Adattárak a XVI—XVII. századi magyarországi könyvtárakról (Bibliográfiai szemle)

Könyv-, könyvtár- és művelődéstörténészek érdeklődésére számot tartó bibliográfiai sorozatot indított útjára az évtized elején a szegedi tudományegyetem könyvtártörténeti kutatócsoportja:

Könyvtártörténeti füzetek: Könyvjegyzékek bibliográfiája /kiadja a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke. — Szeged : JATE, 1981— . 6-8 db.; 15x21 cm. ISBN 963 481 233 3 fűzött : ár nélkül

1. Magángyűjtemények Magyarországon, 1551—1721 / [Összeállította ... Font Zsuzsanna, Herner János, Kokas Károly, Monok István]; [szerkesztette Monok István.] — 1981. — XXIX, 219 p. Példányszám: 500. — ISBN számot nem közöl.

Ismertette:

Hiller István = Könyvtáros. 32. évf. 12. sz. (1982. dec.) p. 755.

The Library. 4. ser. no. 2. (1983). p. 200-201.

Walther, Karl Klaus = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 97. Jg. Nr. 4. (1983.) p. 185-186.

János István = Hungarológiai Értesítő. 5. évf. 3/4. sz. (1983). p. 109.

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 40-41.

2. Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon, 1555—1721 / [összeállította ... Bariska István, Kovács József László, Ötvös Péter, Tirnitz József]; [szerkesztette Monok István]. — 1982. — XVIII, 161 p. Példányszám: 500. ISBN 963 481 231 7

Ismertette:

Hiller István = Könyvtáros. 32. évf. 12. sz. (1982. dec.) p. 755.

The Library. 4. ser. no. 2. (1983). p. 200-201.

Walther, Karl Klaus = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 97. Jg. Nr. 4. (1983). p. 185-186.

János István = Hungarológiai Értesítő. 6. évf. 3/4. sz. (1984). p. 96.

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 40-41.

3. Magángyűjtemények Magyarországon, 1545—1721 / [összeállította Herner János, Monok István]; [szerkesztette Herner János]. — 1983. — XX, 172 p. Példányszám: 600. ISBN számot nem közöl.

Ismertette:

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 40-41.

János István = Hungarológiai Értesítő. 7. évf. 3/4. sz. (1985). p. 101.

4. Magángyűjtemények a királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben, 1533—1721 / [összeállította Font Zsuzsanna, Herner János, Katona Tünde, Keveházi Katalin, Kiss Éva, Kokas Károly, Latzkovits Miklós, Monok István, Rideg László, Varga András]; [szerkesztette Herner János, Monok István]. — 1985. — XVIII, 190 p. Példányszám: 600. ISBN 963 481 267 7

E nemzetközileg is számontartott sorozat célja a levéltárakban föllelhető könyvjegyzékek — legalább öt könyvet fölsoroló listák — bibliográfiai nyilvántartása és közzététele, hogy a szakkutatók kiegészítéseivel minél teljesebb föltárást lehessen biztosítani.

A füzetek egymásutániségát nem elvi megfontolás, hanem a földolgozás gyakorlati szempontjai adják. Külön füzet készül az intézményi könyvtárak jegyzékeiről, s a magánkönyvtári kötetek közül is csak a 2. válik ki. Sopronban ugyanis olyan jelentős könyvlisták kerültek elő a városi jegyzőkönyvek 1616 és 1721 közötti anyagából, hogy egyéb helyi, valamint kőszegi és modori (ma a csehszlovákiai Modra) adatokkal kiegészítve Nyugat-Magyarországot reprezentáló kötet készülhetett. A többi magánkönyvtári füzet a kutatás adott fázisában rendelkezésre álló könyvjegyzékeket rögzíti az iratok létrejöttének időrendjében.

Az összeállítók megadják a keletkezés évén kívül az irat jellegét (adomány, hagyatkozás, árverési katalógus stb.), a könyvjegyzék tételszámát, a könyvekről közölt adatok típusát, főbb tartalmi jellemzőit, az esetleges közlés bibliográfiai adatait, az irat lelőhelyét, s a könyvek tulajdonosának nevét és a jegyzetekben bármi egyéb e témába vágó adatot, tudnivalót. Mindegyik füzet kiegészül a személy- és helyneveket tartalmazó mutatóval.

Ezzel kapcsolatban megemlítem, hogy a helynévmutató szerkesztési elveivel nem értek egyet. Ez ugyanis a bibliográfiai tételekben bárhol előforduló helynevet rögzíti. Ez pl. Budapest estében úgy fest, hogy a fölsorolt 17 tételszám közül négy vonatkozik a könyvtár tulajdonosának illetőségére (3 budai, egy pedig pesti polgár — ezt sem szerencsés

Budapest alatt egyesíteni); két tételszám vonatkozik az irat lelőhelyére, mert az adott intézmény nevében szerepel a Budapest szó; egy esetben a jegyzetben előforduló hasonló intézménynévre és tíz[!] tételszám csak a szövegben közölt bibliográfiai hivatkozásként szereplő könyv *megjelentési helyét* mutatózza. Ez utóbbi véleményem szerint teljesen fölösleges, hisz senkinek semmilyen információval nem szolgál, viszont terheli a mutatót, kényelmetlenné teszi a visszakeresést a sok ballaszt miatt.

De az intézményneveknél is esetlegesség mutatkozik. A Szegedi Egyetemi Könyvtár bekerült *Szeged* alatt a mutatóba, de a József Attila Tudományegyetem már nem, mivel nem szerepel elnevezésében a hely-név. Mivel a lelőhelyeknek külön mutatójuk van, az intézménynevek ilyen indexelését fölöslegesnek tartom. És máris csak három tételszámot kellett volna föltüntetni *Buda* és egyet *Pest* alatt.

Mint az a kiadványok sokszorosított jellegéből is kitűnik, a kutatócsoport ezeket *kézirat gyanánt* adja közre. Mind az 1. kötet előszavát író Keserű Bálint, mind a bevezetést író Monok István hangsúlyozzák, hogy a kiadványsorozat csak melléktermék. Igazi céljuk az itt föltérképezett könyvjegyzékek teljeskörű földolgozása, s ezért kéri az olvasóktól a hibák korrekcióját és az anyag kiegészítését.

Ilyen előzmények, előmunkálatok után került sor egy már élő sorozat fölhasználására a főnti cél érdekében. A József Attila Tudományegyetem I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke gondozásában jelent meg 1965 óta az *Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat Keserű Bálint szerkesztésében. Ennek második tíz kötetét ajánlotta föl a sorozatszerkesztő az összegyűjtött könyvtártörténeti adatok, anyagok publikálására. Ezirányú elképzelését a 11. kötet kiadói jegyzetében és a 13. kötet utószavában fogalmazta meg Keserű Bálint.

A sorozat természetesen ezúttal is csak a keretet jelenthette, a kiadás költségeit, akárcsak az addig megjelent köteteknél, most is darabonként kellett előteremteni. Könyvkiadói alap, könyvkereskedelmi kapcsolat nélkül merész elképzelés volt, de az eddig napvilágot látott négy könyv a vállalkozókészséget dicséri.

Elsőként egy többé-kevésbbé szerzői gyűjteménynek tekinthető kötet jelent meg:

A magyar könyvkultúra múltjából : Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése / [sajtó alá rendezte és a függelékét összeállította Herner János, Monok István]; [közvetteszi a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és az I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke]. Szeged : JATE, 1983. 645 p. 25 cm. — (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, ISSN 0230-8495; 11.) Példányszámot nem közöl. ISBN 963 481 236 8 fűzött : 168,- Ft.

Ismertette:

D. B. = Vjesnik Bibliotekara Hrvatska. — God 26. br. 6. (1982). p. 247. — Szerző: Budisa, Drazen

Kovács Sándor Iván = Népszabadság. 42. évf. 37.sz. (1984. febr. 14.) p. 7.

American Notes and Queries. Vol. 22. no. 9/10. (May/June 1984). p. 147—148.

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 41-42.

Alexa Károly = Hungarológiai Értesítő. 7. évf. 3/4. sz. (1985). p. 117—118.

Borsa Gedeon = Magyar Könyvszemle. 102.évf. 1. sz. (1986). p. 82—84.

Ötvös Péter = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tom. 21. (1985). p. 324-325.

S. Varga Katalin = Irodalomtörténet. 69/70. évf. 2. sz. (1987/1988). p. 366—368.

Ez lényegében Iványi Béla korábban már megjelent írásait gyűjti egybe, kiegészítve a *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon* második részének kéziratban maradt töredékével. Ezekhez csatlakozik függelékként három magánkönyvtár és egy jezsuita rendház könyvgyűjteményének jegyzéke, valamint a Batthyányak 16—17. századi levelezése könyvekre vonatkozó részleteinek közlése. Végül Iványi Béla munkásságának bibliográfiája, lelőhely- valamint személy- és névmutató zárja a kötetet.

A lelőhelymutató nem eléggé áttekinthető, értelmezhető, az alárendelés helyenként nem észlelhető, az iratok tétel-, illetve oldalszámai nem különböztethetők meg. A személy- és helynévmutató gazdaságosan, jól szerkesztett, a tájékozódáshoz nélkülözhetetlen térképét adja a

kötetnek. Kár, hogy nem a könyvtári, nemzetközi betűrendet használja, így a c és cs, valamint a z és zs fölöslegesen különválnak. Egy nemzetközi anyagot közlő, nemzetközi érdeklődésre számot tartó kötet esetében nem helyénvaló a magyar betűrend.

Másodikként a 16—17. századból a Zsámboki- és Zrínyi-könyvtár mellett harmadikként fennmaradt nagy magánkönyvtár jegyzéke jelent meg:

A Dernschwam-könyvtár : Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke / [kísérőtanulmánnyal közreadja Berlász Jenő]; [sajtó alá rendezte és a mutatót készítette Keveházi Katalin, Monok István]; [munkatárs Varga András]; [készült a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában és az I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tan-székén]. Szeged : JATE, 1984. 343 p., ill. 25 cm. — (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, ISSN 0230—8495; 12.) Példányszám: 1000. ISBN 963 481 187 6 fűzött: 115,- Ft.

Ennek német nyelvű kísérőszöveggel és címnegyeddel közölt változata:

Die Bibliothek Dernschwam : Bücherinventar eines Humanisten in Ungarn / [Hrsg. von Jenő Berlász]; [Redigiert und das Register zusammengestellt von Katalin Keveházi, István Monok]; [Mitarbeiter András Varga]; [Eine Veröffentlichung der Zentralbibliothek und des Lehrstuls für Ungarische Literaturgeschichte der Attila-József-Universität]; Szeged : JATE, 1984. 304 p., ill. 25 cm. Példányszám: 500. ISBN 963 481 187 6 kötött ár nélkül

Ismertette:

American Notes and Queries. Vol. 22. No. 9/10. (May/June 1984). p. 184.

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 42.

Gebauer, Hans Dieter = The Library. 6. ser. no. 7. (1985). p. 371—372.

S. Varga Katalin = Irodalomtörténet. 69/70. évf. 2. sz. (1987/1988). p. 366—368.

E kötetben is szerepel egy korábban már napvilágot látott tanulmány: Berlász Jenő írásának ismételt közzététele, mint azt már az Iványi-kötetnél is tapasztaltuk. Ez a tény arra a csak helyeseltető törekvésre mutat, hogy az érdeklődő, a sorozaton belül egybegyűjtve vehesse kézbe a 16-17. századi magyar könyvkultúrára vonatkozó dokumentumok lehető teljességét. A kötethez itt is alapos mutató járul,

mely az inventáriumban előforduló személy- és helyneveket tartalmazza, többnyire latinos formában.

Az eddigi kötetek mintegy ujjgyakorlatként szolgáltak a harmadikként megjelent könyvhöz, mely már teljes egészében a szegedi kutatócsoport munkájának eredményét tükrözi:

Magyarországi magánkönyvtárak I. 1553—1657 / sajtó alá rendezte Varga András; [munkatársak Katona Tünde, Keveházi Katalin, Magyar Márta, Monok István]; [készült a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén] Bp. : MTA Kvt.-a; Szeged : [JATE]? 1986. IX, 259 p. 25 cm. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, ISSN 0230-8495 ; 13.) Példányszám: 800. ISBN 963 481 568 5 (JATE) fűzött : 80,- Ft.

Ismertette:

Nouvelles du Livre Ancien. 1987. No. 49. p. 9—10. Szerző: Bayle, Edith

Szabó Flóris = Irodalomtörténeti Közlemények. 91/92. évf. 3. sz. (1987/1988). p. 370—372.

Rady, Martin = The Slavonic and East European Review. Vol. 66. (1988). p. 267—268.

A kötet 69 magánkönyvtár jegyzékét közli, ennek tekintve minden legalább 5 könyvet felsoroló iratot, hasonlóan a *Könyvtártörténeti Füzetek*ben alkalmazott elvhez.

A tulajdonosok között ismert és ismeretlen személyek egyaránt előfordulnak. Így olyan könyvjegyzék is van, melynek tulajdonosáról csak annyit tudunk, hogy kassai kereskedő volt. De találunk adatot Károlyi Gáspárra, Pázmány Péterre is, Miskolci Csulyak Istvánnak pedig egész könyvtárát megismerhetjük.

A listák után nemcsak azok lelőhelyére, esetleges korábbi közlésére, a kérdéssel kapcsolatos irodalomra találunk adatokat, hanem az összeállítók a tulajdonosról is összefoglalják a föllelhető, illetve legfontosabb életrajzi ismereteket, könyveire vonatkozó egyéb tudnivalókat. A korábbi kötetekhez hasonlóan itt is lelőhelymutatók, valamint a jegyzékekben és a jegyzetekben előforduló személy- és helyneveket tartalmazó betűrendes index zárja a kiadványt.

Negyedikként az északkelet-magyarországi református kollégiumok könyvtárjegyzékei jelentek meg:

Partiumi könyvesházak, 1623—1730 : Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya, Zilah / sajtó alá rendezte Fekete Csaba, Monok István, Kulcsár György, Varga András; [a kötetet és a mutatót összeállította Monok István, Varga András]; [készült a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén]. — Bp. : MTA Kvt.-a ; Szeged : [JATE], 1988. — 588 p., 25 cm. — (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, ISSN 0230-8495 ; 14.) Példányszám: 800. ISBN 963 481 568 0 (JATE) fűzött: 180,- Ft.

Ismertette:

Kovács Sándor Iván = Népszabadság. — 47. évf. 8. sz. (1989. jan. 10.) p. 7.

A kollégiumi tékák adatait Debrecenben Apáti Miklós és Verezegyházi Tamás, Nagybányán pedig Váradi Ötvös Pál és Viczei Anna könyvtárainak listája egészíti ki. Természetesen több jegyzék (adományok, hagyatékok, vásárlások, leltárak) készült e református könyvtárakról, melyeket keletkezésük időrendjében közölnek az összeállítók. Egyedül Zilah esetében kényszerült a kutatás egyetlen könyvadomány rögzítésével megelégedni.

Sajnos a könyvtárak iratanyagának földolgozása, jegyzetelése nem teljesen egységes a kötetben belül. Sárospatak esetében minden bevezető nélkül — in medias res — az egyes adományozókról, hagyatékozókról találunk adatokat négy és fél oldalon keresztül, ezt követi az iskolai könyvtáros kötelességeivel kapcsolatos, majd a könyvtárosi eskümintát tartalmazó irat közlése, végül az 1623-ból származó könyvjegyzék leírása következik. Igaz, hogy ezek a szemelvények időrendben sorakoznak, igaz, hogy Iványi Béla is hasonló módon közli a *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon* anyagát, ám míg ott az egyes iratok tételszámozva elkülönülnek, itt tételszámozás, vagy egyéb jelzés híján összefolynak. Hiányolom a tagolást, pl. az alcímeket, mellyel áttekinthetőbbé lehetett volna tenni a közlést — a tartalomjegyzékben is!

Hibásnak tartom, hogy Debrecen esetében az adományozók, kölcsönzők életrajzi adatait az iratok szövegeit megelőzve együttesen közlik azért, hogy az iratközlés folyamatosságát ne törjük meg (278). Ám ezek különálló iratok, folyamatosságukról tehát nem lehet beszélni, a

használó viszont így teljesen fölösleges lapozgatásokra kényszerül. Az ilyen kötetek nem folyamatos olvasásra készülnek. Éppen ezért, a gyors és könnyű eligazodás érdekében a közölt anyag értelemszerű szerkesztése, tagolása elengedhetetlen.

Ez a kiadvány is kiegészül a személy- és helynevek mutatójával, mely itt már számítógéppel készült — a korábbiakhoz hasonló minőségben. Hiába keresem azonban a 433. oldalon jelzett lelőhelymutatókat, így a belső címlap *Mutatók* fölirata is fölöslegesen többszámú.

A sorozatról összefoglaló ismertetések is megjelentek:

A XVI-XVII. század magyarországi olvasmányai / Monok István = Csongrád Megyei Könyvtáros. 17. évf. 1/2. sz. (1985). p. 15-20.

Aufarbeitung und Publikation von ungarischen Bücherverzeichnissen / Katalin Keveházi = Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte. 1985. p. 68-77.

Collection des inventaires des livres des XVI-XVIIe siècles a l'Université Attila József de Szeged : Travaux en cours / István Monok = Nouvelles du Livre Ancien. 1986. No. 45. p. 6.

XVI-XVII. századi olvasmánykultúránk / Monok István = Magyar Könyvszemle. 104. évf. 1. sz. (1988). p. 78-82.

Az eddig megjelent négy kötet mind más-más jellegű anyagot tartalmaz, ami arra utal, hogy a munkacsoport tágan értelmezi feladatait. Épp e többfajta metszet (magán-, kollégiumi-, Iványi által kutatott könyvtárak) nélkülözetlenné teszi egy kumulatív index megjelentetését, mely nemcsak az iratok egységes időrendjét adhatná, hanem — Keserő Bálint kiadói jegyzetének, utószavának ígérete szerint — a könyvjegyzékek *azonosított* tételeinek összesített személy- és helynév-mutatóját is. Itt kell majd fölhasználni az egyes kötetek mutatóival kapcsolatban elhangzott észrevételeket, elsősorban Borsa Gedeon és Szabó Flóris ismertetéseit.

Külön értéke a csoport munkamódszerének, hogy nem fogad el semmilyen adatot, olvasatot, hanem minden lejegyzést autopszia alapján végez. Ugyanez vonatkozott pl. Iványi Béla adataira is, melyek esetleges tévedéseit jegyzettel javították. Kizárólag a ma már hozzáférhetetlen iratok másolatban, vagy publikációban fennmaradt szövegét közlik változtatás nélkül. Itt kell megjegyeznünk, hogy sajnálatos az erdélyi levéltárak hozzáférhetetlensége a kutatás szempontjából. Annál inkább biztosítani kellene a felvidéki és délvidéki kutatásokhoz

nélkülözhetetlen anyagi segítséget. A korabeli Magyarország eddig nem is sejtett művelődési adatai tárulnak föl nemcsak magyarországi, hanem közép-európai tanulságokkal, sőt kitekintéssel egész Európára. Nem véletlen hát, hogy a szakkritika külföldön is fölfedezte e publikációkat.

Gyuris György

A magyarországi értelmiség a XVII-XVIII. században. Szerkesztette: Zombori István. Szeged, 1984. 151 p. — Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században. Szerkesztette: Zombori István. Szeged, 1988. 198 p.

Két Szegeden lezajlott konferencia anyagát kapta kézhez az olvasó, mégpedig öröndetes, és — sajnos — ritka gyorsasággal. Az első könyv az 1984 márciusában Bél Mátyás születésének 300. évfordulójára rendezett konferencia előadásait tartalmazza, a második szegedi ülés apropója Pázmány halálának 350. évfordulója volt 1987 novemberében. A két konferencia deklaráltnak is egymás folytatása, tehát nemigen indokolja semmi, hogy az együttesen elhangzott csaknem 30 előadást, nagyobb felszólalást ne együtt tárgyaljam, még akkor is, ha számomra is nyilvánvaló a részletkérdések felé való arányeltolódás, a második konferencia javára(?).

Szerencsére elmúltak már — ha nem is nyomtalanul — azok az idők, amikor az értelmiség témája még történelmi alapállásból is a nem kíváncsi kutatási tárgyakhoz tartozott. Ha az értelmiség-történet legfontosabb kutatójának egyes kiemelkedő személyek életútját, iskolák, nyomdák történetét vesszük, talán nem is látszik akkorának a baj. A múlt század végétől fogva részlettanulmányokban, adalékokban nincsen hiány. Csakhát legalább a francia Annales-iskola óta tudjuk, de tudta ezt már Hajnal István is, az értelmiség valamiféle szociológiai kategória, amely szintetikusán leginkább a társadalomtörténet felől közelíthető meg, írható le. És éppen a legutóbbi időkig alig-alig művelt rendszeres magyar társadalomtörténeti kutatások hiánya okozza a legtöbb problémát.

Másik alapkérdés, amelyet e két ülésszak sem kerülhetett meg: az értelmiség fogalmának historizálása. Vagyis modern értelmiségi paradigmán szűrjük-e át a korabeli társadalmat, vagy azt vizsgáljuk, *akkor* kiket tartottak, neveztek értelmiségieknek. Egyáltalán: a ma is vitatott

értelmiségi kategória, visszavetíthető-e a múltba, s ha igen mi módon? Az volt az értelmiségi, aki *funkcionálisan* ma annak tűnő munkákat látott el, vagy az akit erre predesztinált *iskolai végzettsége*? Kicsit más aspektusból megfogalmazva: a XVI-XVIII. század intelligenciája a tudomány, a művészet, irodalom felől közelíthető-e meg legjobban, vagy olyan rétegeként, amely egy lassan betűvetővé váló társadalomban az intellektuális funkciók egész sorát látja el, a szellemi alkotástól egészen a hivatalnoki munkáig? És ha éppen ezt a kort vizsgálom, hogyan tapintható ki az európaszerte érzékelhető *laicizálódás*, hogyan magyarázhatók ennek speciális kelet-európai és magyar vonásai, az említett Hajnal István által is többször aposztrofált *deák-probléma*, amelyet ő éppen a világiasabb klerikusság nyugati típusú kiválásának hiányával magyarázott. Hajnal szerint ugyanis a magyar intellektualizmus nem tudott a nyugatihoz hasonló teljes önállóságra vergődni, ezt bizonyítja többek között egy specialitás: a hiteleshelyek intézménye. Az egyházi rendből nem válik ki a világiasabb klerikusság, az adminisztratív hivatalnokság, ezért alakul ki a társadalom közszükségleteire egy amazoknál jóval kevésbé szervezett, szabályozott réteg, a deákság: de ez nem alakul át az egész életet szabályozó hivatalnoksággá (Hajnal István: Az újkor története, 1936. 152.). Hajnal gondolkodásán továbbhaladva tehát a deákot afféle szellemi hajdúnak tekinthetjük a zsoldban álló hivatalnokhoz képest, akinek gyakorlati alkalmazkodó képessége viszont roppant nagy.

A fentiekkel birkózott minkét konferencia előadásainak zöme, még akkor is, ha némelyik az ilyen vagy amolyan példák számát kívánta csak gyarapítani.

Értelmiség nincs, csak értelmiségiek — olvassuk Péter Katalin előadásában, utalásul többek között arra a fogalmi zűrzavarra, amit a középkori és modern értelmiség közötti átmeneti idő természetszerűleg termelt ki. Ugyancsak ő az, aki pregnánsan igazolta az előzőekben is említett *deák* fogalom képlekenységét. R. Várkonyi Ágnes szintén ezt a gondolatmenetet folytatja, amikor a szociológiai vizsgálatok hiányáról beszél, mindamellett, hogy a kutatóndó téma interdiszciplináris igényeit is hangsúlyozza. Fogalmi kapaszkodót, kritériumot keresve, úgy vélte a független egzisztencia lehetne az, még akkor is, ha az *értelmiségi tevékenység szuverenitásának kialakulása a születési kiváltsággal szemben rendkívül lassú Magyarországon*. Elméleti alapigazságán túl azonban meg kell jegyezni, hogy az értelmiség ilyenén való definiálása talán túlon túl is sokakat kirekesztene a vizsgálandó körből. Kosáry

Domokos ugyancsak fogalomtörténeti nehézségekre utalt, figyelmeztetve a kulturális elit és az értelmiség közti distanciákra. A *hosszú és meg-megakadó* laicizálódási folyamatot, a vallási és intellektuális funkciók lassú szétválását elemezve hangsúlyozta az intézményhiány szerepét.

Az értelmiség keletkezéséhez és léteéhez szükséges infrastruktúra helyzetét elemezte **Benda Kálmán** előadása is, amely éppen ezen intézményi háttér hiánya miatt tartotta fontosnak a társadalmi *önfentartó mechanizmusoknak*, a központi akaraton túl maguknak az értelmiségi törekvések vizsgálatát. Ennek az infrastruktúrának a hiányát kiváltó okokról beszélt **Vörös Károly**, aki ifj. **Barta Jánossal** együtt a társadalmi igényszint felől próbálta magyarázni a hiányosságokat.

A Jagelló-kori értelmiség peregrinációját vizsgálva **Kubinyi András** kitűnően jegyzetelt tanulmányában a hazai egyetemalapítás nehézségének, az intézményi struktúra legfőbb hiányosságának szentelte a legnagyobb teret. Az iskolázottság megléte nem feltétlen értelmiségi lét jele, mint ahogy az ellenkezője sem feltétlen igaz — figyelmeztetett a kategóriák bizonytalanságára, amelyet legjobban ő is a deák réteg képzettsége és társadalmi szerepe körüli változatossággal illusztrált.

A két konferencián együttvéve is talán legalaposabb elemzés, **Köblös József** egyházi középréteg-vizsgálata, szintén a peregrináció felől közelített. Az előadás lényeges újdonsága az volt, hogy Tonk Sándor erdélyi vizsgálódásához hasonlóan, statisztikai alaposággal elemzett egy kompakt réteget, négy káptalan (Buda, Fehérvár, Győr, Pozsony) kanonokainak egyetemjárását. Anélkül, hogy a peregrinációs útvonalakat rekonstruáló, társadalmi rétegvizsgálatot, megszerzett végzettséget, későbbi pályákat elemző tanulmányt részletesen ismertetném, annyi föltétlen elmondható már itt is, hogy a jövőben valószínűleg az ilyen adatbankokkal alátámasztott vizsgálódások jelentik majd a leginkább járható utat.

Természetesen ezzel egyáltalán nem akarom kétségbevonni a kevésbé átfogó, vagy nem elméleti igényű előadások, hozzászólások létjogosultságát. Ezek közül a több tanulságot hordozók azok voltak, amelyek egy-egy művelődési szintér, funkció, vagy akár pályakép kapcsán vagy módszertani újdonsággal szolgáltak az újabb adatokon túl, vagy egy vizsgálandó szélesebb spektrumra hívták föl a figyelmet. Kitűnő példa ez utóbbiakra **Nagy József Zsigmond** előadása, amely a nemesi udvarház művelődési szerepét helyezte új megvilágításba. A társadalmi-történeti változások sajátos műveltségszerző központtá tették a nemesi kúriát a XVII. század közepére a felvidéki evangélikus köznemesség

körében. A főúri patrónus (talán sosem volt) szerepét pótlendő új nemesi ethosz rajza, a művelődéstől az építészettörténeten át ívelő körkép szépen példázza a gyakorlati részletkutatások általánosíthatóságát.

Az Európát recipiáló magyar szellemiség szempontjából igen fontos olvasmánytörténeti elemzések Szegeden már elmaradhatatlannak számítanak. Egyik típusuk a fennmaradt könyvtárjegyzékek vizsgálata a tulajdonosok, az egykori bibliotéka szellemi összetétele szempontjából. Ötvös Péter tanulságos előadása az Iványi-hagyatékból előkerült Illésházy-könyvtárjegyzéket vallatja mértéktartó óvatossággal. Momok István kevésbé gyakori módszerrel dolgozik: Háportoni Forró Pál hivatkozásainak igen munkaigényes fölfejtésével jellemzi egy a korszakon csaknem túlmutató értelmiségi valódi olvasmányait. Ugyancsak módszertani érvényességű a partiumi könyvtárlisták számitógépes elemzésének tanulsága, mely a pataki és debreceni kálvinizmus jellegzetességeit konkretizálja, máris figyelmeztetve arra, hogy a majdan elkészülő könyves-kumuláció milyen lehetőségeket rejtethet.

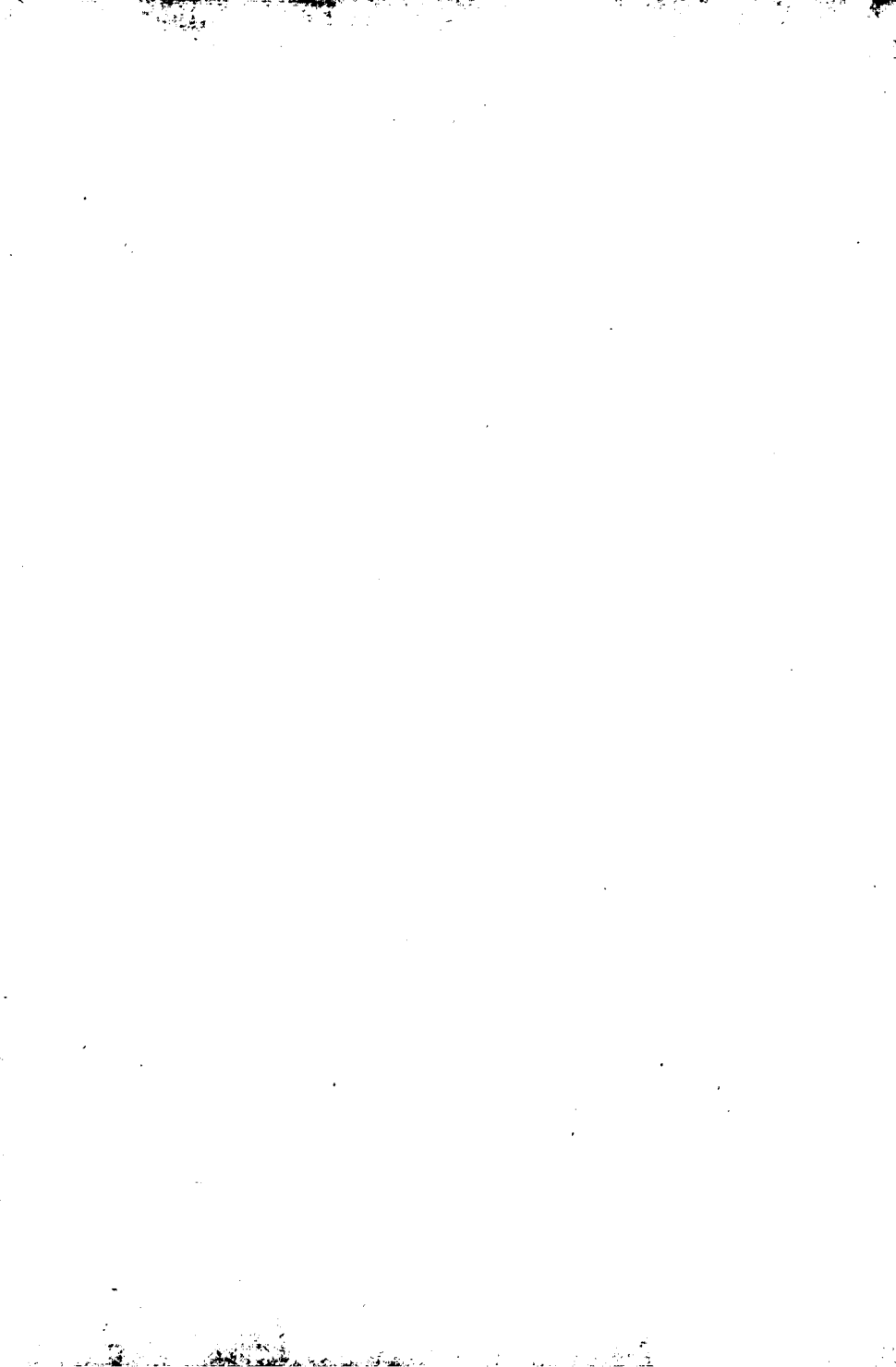
Nyilvánvaló, hogy egy recenzió keretei között a több mint két tucat előadást még megemlíteni sem lehet, nemhogy elemezni. További felsorolás helyett érdekesebb talán néhányval megtoldani amár eddig is jelzett tanulságokat. Szekfü Gyula örök témája és kívánsága volt, a protestáns kor disputairodalmának, imádságos- és meditációskönyv áradatának közvetett felhasználása a társadalomtörténet, a korszak szellem kutatásában. Szakály Ferenc és mások előadása figyelmeztet arra, mennyi még itt is a kiaknázható szöveg, új szempontból megközelíthető, akár unos-untig emlegetett, vagy elfeledett mű. Tarmai Andor meg éppen egy kevésbé fel tárt forráscsoportra, a tudóslevelekre hívta fel a figyelmet inkább műhelybeszámoló értékű előadásában, egy már működő projektum kapcsán, Benda Kálmán második előadása, de Tóth István György és másoké is a külföldi források bevonására mutat érzékletes példát. Ám mindezen sikeres, néhol a nyomozói munkát megszégyenítő kutatások sem feledtethetik: igazi átfogó és maradandó eredmények akkor születhetnek, ha azok a lehetőség szerinti legszélesebb adatkataszteren, kompakt, statisztikailag is megfogható tényeken nyugszanak. A rétegvizsgálat valami módon mégiscsak szociológiai kategória, ahol a történeti megsejtések véglegesen összehasonlítható adatokkal, mennyiségekkel igazolhatók. Ezekben a munkálatokban pedig nyilvánvalóan egyre nagyobb szerepet kap majd a jól tervezett, hosszú távú team-munka, amely a sokat emlegetett

interdiszciplinaritásnak, de a néha igencsak hiányzó kontinuitásnak sem tesz rosszat. Világosan kitűnt, hogy a *még ez is volt a ládafiában, bizonyosan nem kerülte el a közeli város egyetemét* típusú gondolkodással, valamint a kuriózumok pusztá felemlegetésével nem jutunk messzebbre századvégi elődeinknél. A szegedi két konferencia résztvevői, de a kiadványok olvasói is ezt érzékelték a legjobb eredményekből, de a gyakran emlegetett kutatási hiányosságokból is.

Kokas Károly

MUTATÓK

- Ács (Acz) Ferenc 105
 Ács (Acz) Pálné 102
 Ádám János 77, 104
 Ágoston Péter 83
 Ágoston Péterné 96
 Alexa Károly 162
 Ali Passa 91
 Álmos György 106, 107
 Anglia 148, 149, 151, 152, 155
 Antwerpen 6
 Apafi Mihály 80
 Apáti Miklós 165
 Aranka György 78
 Árkosi Máté 97
 Árkosi Máténé 97
 Árva (*Oravsky Podzamok*) 14,
 15
 Asszu András 153, 154
 Asszu Gergely 150
 Asszu István 150
 Asszu János 150
 Asszu Mihály 150
 Asztalos István 105
 Attila, hun vezér 66, 71
 Aubert de la Chenaye-Desbois,
 François 42, 62
 Augner Gábor 96
 Ausztria (*Autriche*) 38, 42, 43,
 45, 57
 Bácii Istvánné 99
 Baczoni Baló Menyhért 148,
 149, 152
 Bajcsy (Bajtsy) Magdolna 13
 Bajmóc (*Bojnice*) 27, 28, 32
 Bajtkó (Baytko) Ferenc 15
 Bakos András 81
 Bakos Borbála 81
 Bakos Gáspár 81
 Bakos Kata 81
 Bakos Mihály 81
 Bal Jeromos 3
 Balamire, hun vezér 66, 71
 Balassi Bálint 5
 Balassi Ferenc 4
 Balázsfalva (*Blaj*) 94
 Bálint Sándor 157
 Balk Mihályné 95
 Balog Máté 132
 Bánffi Dénes 137
 Bánffi Zsigmond 133
 Bányai János 150
 Barcsay Ákos (Baraczay Akus)
 84, 86, 91, 92, 126, 141, 142
 Barcza 82
 Bariska István 159
 Bars (*Barsch*) megye 65, 71
 Barta János, ifj 169
 Bártfa (*Bartfeldt, Bardejov*) 5,
 6, 16, 20, 21
 Bartoniek Emma 123
 Bascenus (Bastianus), Josephus
 24
 Basel 1
 Basire, Isaac 124
 Basta, Giorgio 16
 Báthory Gábor 90
 Batthyány (Budiani) család 50,
 54
 Batthyány Ádám 37
 Bayle, Edith 164
 Bazin (*Bözinga, Pezinok*) 5, 13
 Bécs I. Wien
 Beel János 106
 Beel Márton 110, 111, 116
 Beke István 104
 Belgium 150
 Belgrád (*Alba Greca, Beograd*)
 13, 158

- Béltéki Mihály 149
 Benda Kálmán 169, 170
 Bendinus, Petrus 25, 30
 Benedek deák 87, 91
 Benedictus, Nicolaus 9
 Berényi család 2
 Berger, Petrus 33
 Berlász Jenő 163
 Bernard deák 115
 Berthóty János 16
Beszterce (Noesen, Bistrita) 62,
 68, 86, 93, 108
Bethlen (Betlen) 94
 Bethlen Gábor 39
 Bethlen János 91, 93, 123
Biccse (Bitscha, Bytca) 5, 14, 27,
 30, 33
Bihar vármegye 136
 Bisztray Gyula 77
 Blumeli, Melchior 21
Boca 4
 Bocskai István 16
Bogárdtelke (Bagara) 94
 Bogdán István 125
 Boldovay Márton, Várad 90
 Bongardus Uram 98
 Borbély Jánosné 102
Borosjenő (Ineu) 134
 Borsa Gedeon 162, 166
Borsod megye 153
 Botta István 29
 Brassai György 87
Brassó (Crondstadt, Brasov) 62,
 68
*Breznóbánya (Brezno nad Hro-
 nom)* 32
Brieg (Briga) 6, 17, 24, 34
 Browne, Eduard 47
 Bruckner Győző 3, 5, 6
Brugge (Bruges) 38, 52
Buda (Bude, Ofen) 65, 70, 169
Budapest 160, 161
 Budisa, Drazen 162
Buják (Buyakow, Bujakov) 10
 Bujtás László Zsigmond 46, 55
 Bunyitai Vince 32
 Buquoi, Charles Bonaventura
 39
Callia 147
 Calvin, Jean 31
Carsza l. Karsza
 Caselli, J. A. 62
 Cebani (Czabanius), Jacobus
 13, 14
 Cebani család, Breznóbányai 5
 Cebani, Abraham 5
 Cebani, Jacobus 5
 Cebani, Michael 5
 Cicero, Marcus Tullius 1
 Cnidonymus, Johannes 25, 32
 Colacinus, Nicolaus 25, 29, 30
Comarium l. Komárom
*Constancinapoly l. Konstantiná-
 poly*
 Craciun, I. 125
 Cramer, Caspar 31
 Crato, Johannes 2
 Creutzer (alias Hieromyades),
 Samuel 4, 10
 Császár Zoltán 2
Csehország 38
 Csizmár (Czizmar) György 11
 Csulyak István, Miskolci 2
Cubile 17, 18, 19
 Curcovicius, Andreas 3, 11, 17
 Curcovicius, Anna 6, 8, 19
 Curcovicius, Barbara 8
 Curcovicius, Dorothea 4, 8, 18

- Curcovicus, Elisabeth 4, 9
 Curcovicus, Esther 4, 17
 Curcovicus, Georgius 3, 4, 5, 6,
 8, 19
 Curcovicus, Jacobus 4, 6, 8, 17,
 18, 19, 20
 Curcovicus, Petrus 18
 Curcovicus, Stanislaus 3, 8
 Curcovicus, Thomas 4, 9, 10,
 12, 13
Curlandia 38
 Czimbalmos János 102
 Czirr(?) Tamás 105
Dacia 69
 Dálnoki Lőrincné 97
 Dálnoki Mihályné 103
Danubius l. Duna
 De Schepper, Marcus 37
Debrecen 149, 165
Deés (Dej) 93, 94
 Dernschwam, Hans 163
 Dersffy Ferenc 29
Dévény (Diwin, Devín) 10
 Diósi Gáspár 103, 111, 115
 Diósi Mihály 105
 Diószegi Vég Mihály 150
 Doboly Mihály 97
 Draskovich György 37
Dráva-folyó 44
Drégely (Driagel) 10
Drégelypalánk (Palanck) 10
Duna (Danaw, Danube) 39, 40,
 45, 46, 48, 51, 52, 57, 60, 64 65,
 70
Dunajec 6, 18, 20
Dunavecse 19
 Duplessis Lescuyer, Colonel 42
 Dussik, Johann 20
 Ebeni István 93
 Eber, Paul 1, 2, 23, 26, 34
Eger (Atria) 49, 52
Egyiptom (Igispten) 49, 52
Eisenstadt l. Kismarton
 Eisner, Martinus 15
Enyeczke 82
 Enyedi István 124
Eperjes (Presov) 16, 34
Erdély (Transilvania, Transilva-
nie, Siebenbürgen) 42, 44, 62,
 68, 69, 148, 158
 Erdélyi Zsuzsa 157
Erdőd 153
Esztergom (Gran, Strigonium)
 11, 49, 52
 Fabinus, Fabius 34
 Fabiny Tibor 2
 Fabó András 27, 28, 30, 32, 33
 Fararkas Demeter 105
Farkasfalva (Vlková) 6, 20
 Fėja Lőrinc 4
 Fejérdi (Feierdj) Miklós 107
Fejérvár l. Gyulafehérvár
 Fekete Csaba 165
 Fekete István 106
Felek (Feleacu) 84, 85
 Felix de Turdossin 15
 Felszeghy Oszkár 77, 78
 Felvinczi Zsigmond 84
Fenes l. Szászfenes
 Ferdinánd, II. imp. 43, 44, 60
 Ferenc deák 99, 100
 Finta Sámuel 125
 Finta Sámuel 125
 Flacius Illiricus 29
Flechting 38
 Flistik Lőrincné 102, 104
Fodorháza (Fodora) 94
Fogaras (Fagaras) 95

Font Zsuzsanna 159, 160
 Forster, Johann 1
 Förster Jenő 3
Fridman 19
 Friedenburg, Walter 1
 Frigyes, II. 34
 Frommeling, Henningius 38
 Futasfalvi Jakab deák 96
Fülek (Filek) 10
Fürstenfeld 39, 40
 Gábor deákné 106
 Gábor deákné 96, 101
 Gál Kelemen 99
 Gallen, Johann 2
 Gebauer, Hans Dieter 163
 Georgievics, Bartholomaeus 37
 Gerback, Johann 16, 21
Germania 38
 Géza fejedelem (Geysa) 66, 71
Gialu l. Gyalu
 Glacz, Leonardus 16
 Glatz, Eva 7, 21
 Glatz, Johann 6, 7, 20
 Góbi Imre 23
 Gosnovicenus, Seraphinus 6, 25,
 28, 31
 Gosnovicenus, Stanislaus 25
 Gömöri György 152
 Gömöri György 152
Gönc 154
 Götz (Geotcz) Pál 98
 Greiffenzweig, Johann 30
 Grósz (Grwsz) Lőrinc 114
 Grosz Arthur 4
 Gulyás József 147, 149, 150
Gyalu (Gialu, Gilau) 87, 94, 137
Győr (Raab, Jaurinum) 13, 42,
 43, 44, 45, 49, 52, 169

*Gyulafehérvár (Feieruar, Alba
 Julia)* 81, 93, 133, 18-140
 Gyulai (Giulay) Mártonné 98
 Gyulai Ferenc 134
 Gyuris György 167
 Hain, Caspar 5, 7
 Hajdú György 101, 116
 Hajnal István 167, 168
 Halász László 30, 31
Halberstadt 38
 Haller Gábor 93
 Haller János 123
Hamburg 40, 41
 Háportoni Forró Pál 170
 Harasztosi Miklós 115
Harpke 38
 Hassko, (Hasskowa) Martha 17
 Hassko, Benedictus 3, 11
 Hassko, Martha 3
 Haunold, Johann 2
*Havaselve (Oláhország, Vala-
 chie)* 42, 44, 158
 Hegyi Klára 154
 Heizel János 97
 Heizel Jánosné 97
 Henrik von Walpurg 38
 Hentscheliuss, Thomas 31
 Herepei János 152
 Herner János 2, 78, 159, 160, 162
Heynassek 10
Hibbe 4
 Hiller István 159
 Holuby József 27, 29, 30
 Horváth László 19
 Horváth Stansith Gergely 5, 18
 Hosszú (Hossz) Tamás 82, 95,
 96, 101-105, 111-113
 Hosszú család 103
 Hosszú Kata 81, 82, 95, 96, 111

- Hosszú Margit 111
 Hörk József 3
 Hunnius, Aegidius 5
 Husselius, Albertus 25, 26, 27,
 28, 30, 31, 32, 33, 34
 Husselius, Andreas 29
 Huszár Péter 97
 Huszár Péterné 97
 Iffiu család 102
 Ilies, A. 125
 Illésházy István 170
 István, Szent, magyar király (H.
 Stephanus, Etienne) 48, 52,
 60, 63, 64, 66, 68, 70, 71
Itália 38, 57
 Iványi Béla 162, 166, 170
 Jacobinus, Bernardus 2
 Jakab Elek 77, 78
 János deák 99, 100
 János István 159, 160
 Járay János 97, 99
 Járay Jánosné 97
 Jármay József 87
 Jászberényi Pál 148, 150, 155
 Javorko, (Jaworko) Elisabeth 18
 Javorko, Georgius 19
 Javorko, Margarita 19
 Javorko, Martinus 18, 19
 Javorko, Sofia 18
Jenő (több hely lehet) 139, 140,
 141
 Jessenius, Simon 2
 Jób család, Fanchali 4
 Jób János, Fanchali 4, 13
 Jób Mátyás, Fanchali 4, 8
 Juhász Kálmán 157
 Junk András 104
Kacvin 6
 Kádár Gergely 113, 114
 Kádár Máté 91
Kálló (több hely lehet) 147
 Kalmár János 105
 Kannagyáró Márton 96
 Kannagyártó Mártonné 96
 Kapusi Antal 101
 Karácsonyi János 32
Karánsebes (Caransebes) 139,
 140
 Karlstadt Bodenstein, Andreas
 29
 Karner Károly 2
 Károly IV. (Charles VI.) 64, 70
 Károlyi Gáspár 164
Kárpátok 42, 44
Karsza (Carsza) 82
Kassa (Kosice) 2, 29, 83
 Kathona Géza 152
 Katona Tünde 160, 164
 Kauffmann Aurél 3
 Keiner Márton 104
 Kékesi Benedek 102
 Kékesi Benedekné 101
 Kékesi Benedekné 102
Kékkő (Modry kamen) 10
 Kemény Ferenc 92
 Kemény János 80, 92, 127, 138
 Kendi János 99, 100
 Kerekes Péterné 101
 Keresztesi Ferenc 133
 Keresztúri G. Bálint 153
 Keresztúri Mihály 103
Kernies (Cirnesti?) 86
 Keserű Bálint 161, 166
 Keveházi Katalin 2, 160, 163,
 164, 166
Kismarton (Eisenstadt) 39, 40
*Kispalugya (Minoris Palugya,
 Mala Palucka)* 5, 13, 14

- Kiss Éva 160
Kisszeben (Cybinium, Sabinov)
 2, 6, 17
 Kisvárdai Lázár János 153
 Klaniczay Tibor 77
Klosterneuburg 57
 Kokas Károly 159, 160
Kolozsmonostor (Monostor, Cluj Napoca) 94
Kolozsvár (Cluj Napoca, Klausenbourg) 2, 62, 68, 77-122, 124, 125
Komárom (Komara, Comarinum) 40, 42, 43, 44, 45, 46
 Komáromy András 47
 Konstantin Serban, havaselve vajdája 84
Konstantinápoly (Constantinapoly) 150
Korod (Corusu) 93
 Kosáry Domonkos 168
 Kosma András 95, 96, 102, 108, 116
 Kosma Andrásné 95
 Kovács (Kouacz) János 103
 Kovács Gáspár 104
 Kovács József László 159
 Kovács Sándor Iván 46, 47, 162, 165
 Kozma András I. Kosma
 Köblös József 169
Köln 38
 Könc György (Keoncz) 81
 Könc Kata 81
 Köpeczi Bálint 153
 Köprülü Mehmed 84
 Körmendi B. Péter 153, 155
Körmöcbánya (Kremnitz, Kremnica) 65, 71
 Köröspataki B. János 84
 Krajczár Ferenczné 97
Krakkó (Krakow) 132
 Krauss, Georg 123
 Kropf Lajos 124
 Kruspier, Stephanus 26
 Kubinyi (Cubini) Kristóf 15
 Kubinyi András 169
 Kubinyi család 5
 Kubinyi Dávid 10
 Kulcsár György 165
 L'Ecuyer du Plessis-Richelieu 42
 Lábosházi Márton 105
 Ladner György 103
 Ladrer Györgyné 111
 Lakatos György 104
 Lamberti, Andreas 5, 14
 Landmann, Christophorus 24
 Latzkovits Miklós 160
 Lázár György 91
Legorna 148
 Lemaire, Claudine 37
Lengyelország (Polonia, Pologne) 38, 42, 44, 81
 Lescuyer de Muret család 42
 Lescuyer, Jérôme 42
Libetbánya (Lubetensis, Lubietová) 5, 14
Likava (Ljkawa, Likavka) 3, 11
 Linczigh Anna 96
 Linczigh Balázs 111, 116
 Linczigh Borbara 95, 96
 Linczigh Dániel 102, 110, 116
 Linczigh Ferenc 98, 105, 106
 Linczigh Gábor 98
 Linczigh Gáspár 97, 98
 Linczigh János (több személy) 77-119. passim
 Linczigh Jánosné 105

- Linczigh Kata (több személy)
95, 96, 97, 98
- Linczigh Rebeka 97, 98
- Linczigh Sára 96, 98
- Linz (*Lintcz*) 81
- Lipce (*Leipzig*) 38
- Lipót I. császár 123
- Liptó (*Lyptovia, Liptovsky Hradok*) 14
- Liptó megye (*Lyptoviensis comitatus*) 4, 8, 14
- Liptói egyházmegye 3, 5
- Liptószentjános (*Liptovsky Swaty Jan*) 5
- Livonia 38
- Lona (*Luna*) 87
- London (*Londinum*) 148, 149
- Lovcsányi György 29
- Lőcse (*Leutschovia, Levoca*) 5, 14, 25, 26, 27, 28, 30, 31
- Lucas N.(!) Pannonius 34
- Lugos (*Lugoj*) 139, 140
- Lukinich Imre 123
- Luther, Martin 32
- Luxemburg 38
- Lyna, Frédérique 38, 42, 46, 57, 62
- Lypscha I. Németlipcse
- Magyar Márta 164
- Magyary-Kossa Gyula 6
- Makay Imre 106
- Mályusz Elemér 157
- Mansfeld, Karl 13
- Mária Terézia 63, 64, 68, 70, 157
- Marosvásárhely (*Vasarhely, Tirgu Mures*) 93
- Masthoff, Peter 37
- Maszyk Endre 32
- Matias deák 91
- Matthaeides, Samuel 5, 27
- Maximilien I. Miksa
- Medgyes (*Megigies, Medweis, Medias*) 62, 68, 93136
- Medvezky György 15
- Meisner, Balthasar 7
- Melanchthon, Philipp 1, 2
- Melegh András 14, 46
- Meysens, Jan 46
- Miksa (Maximilien) 43, 44
- Miskolci Csulyak István 164
- Modor (*Modra*) 160
- Mohács 158
- Mokoschinus család 4
- Mokoschinus, Georgius 5, 12, 15
- Mokoschinus, Leonardus 5, 13, 15
- Mokoschinus, Martinus 4, 12
- Mokoschinus, Sabina 4, 10
- Mokoschinus, Susanna 11
- Moldva 158
- Monok István 2, 159, 160, 162, 164, 165, 166, 170
- Montecuccoli, Rajmund (Monte Cuculj) 92
- Morvaország (*Morauie*) 38, 42, 44
- Mosóc (*Mosovce*) 25, 26, 27, 30, 32, 33
- Munkács (*Mukacevo*) 151
- Myskovszky Viktor 6, 7
- Nacopolis 13
- Nádasdy Ferenc (Nadasti) 58, 60
- Nagy András 104
- Nagy József Zsigmond 169
- Nagy Lajos 77
- Nagyajtai Kovács István 77

- Nagyajtai Kovács István 78
Nagybánya (Baia Mare) 165
Nagyecsed 153
Nagyszeben (Hermanstadt, Zibin, Ceben, Cibiú) 62, 68, 87, 91, 94
Nagyvárad (Várad, Oradea) 87, 91, 134
Nápoly (Napoli) 46
 Nekkel Imre 105, 112
 Nemburi(?) Antalné 105
Németlipcse (Lypcza, Nemethlypscha, Lypscha Germanorum, Lypshae Alamanorum, Teutonicalis Lipschia) 3, 4, 5, 8, 11, 12, 14, 15
 Nógrádi Mátyás 149
 Novogdinsky, Elias 12
Nyitra (Nitra) 49, 52
Olaszország 148
 Ombanj Pálné 81
Orló (Orlow, Orlov) 15
 Oroszhegyi Mihály 84
Oroszország 44
Osterau 38
 Ózdi Borsos Tamás 77, 91, 97
 Örményes (Eormenies) 94
 Ötvös Pál, Várad 165
 Ötvös Péter 6, 159, 162, 170
 Pákel Lajos 77
 Pálffy Miklós 13
 Paliaczka, Justina 13
 Paliaczka, Laurentius 13
Palocsa (Palocha, Plaeuz, Plawnica, Plavec) 3, 6, 15, 16, 17, 18, 19
 Pápai Borsáti Ferenc 84
Paptelke (Popteleac) 92
 Paulinus, Matthias 25, 30
 Pázmány Péter 157, 164, 167
Pécs (Vijfkercke) 49, 52
 Pécsi (Peczj) János 95
 Pécsi (Peczj) Jánosné 95
 Perényi család 151
 Péter deákné 101
 Péter Katalin 168
 Piso Jakab (Pison Romain) 57, 60
 Plattner, Antonius 25, 26, 30, 31
 Plutarkhosz 1
 Poch, Georg 2
Pologne l. Lengyelország
Pomerania 38
 Pongrácz (Pangracz de Zenthmiklos) Pongrác, Szentmiklósi 12
 Pongrácz család, Szentmiklósi 5
 Poplimont, Charles 42, 62
 Posgay Márton 114
Posonium l. Pozsony
 Pottornyay (Pothurnaj) Dorotytya 11
 Pottornyay család 5
 Pozny, Jacob 12
Pozsony (Presboursgh, Pressburg, Bratislava) 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48-61, 64-67, 70-72, 169
Privigye (Prievidza) 3, 25, 26, 32, 33, 34
 Procopius, Johannes 23, 24, 27, 28, 31, 32, 34
Prószék (Prosec) 5, 8, 9, 12
Pruscia 38
 Puchala, Blasius 12
Raab l. Győr
Radnót (Iernut) 94
 Radu, moldvai vajda 84

Rady, Martin 164
 Rákóczi Ferenc, I. 151
 Rákóczi György, I. 82
 Rákóczi György, II. 87, 90, 123,
 124, 129, 133, 134, 135, 136,
 141, 142, 143
 Rapaics Rajmund 32
 Rasmany Péter 95
 Redelt Márton 105
 Reiner Márton 114
 Révay Ferenc 26, 32, 33
 Révay Péter 32
 Rezik, Jan 5, 27, 28, 30, 31, 33,
 34
 Rhédei Ferenc 133, 134, 136
 Richelieu, Duplessis Mornay 42
 Rideg László 160
 Ripinus, Martinus 6, 17
 Rohner, Ludwig 1
 Róma 46
 Rózsahegy (*Rozomberga, Ru-*
zomberok) 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11,
 12
 Rubens, Peter Paul 6
 Rudabánya 150, 153, 154
 Rudabányai A. János 154
 Rudabányai A. Mátyás 147
 Ruelens, C. 38
 Russie (*Oroszország*) 42
 Sabatka 10
 Saltzburg 43
 Sándor András, Tordai 2
 Sárosi egyházmegye 3
 Sárospatak 147, 148, 149, 150,
 151, 152, 153, 154, 155, 165
 Sávai János 157
 Szazner Szabó Ambrus 97
 Szazner Szabó Ambrusné 97

Schellenberg (Szelimberg,
Selimbar) 87
 Schulek Tibor 34
 Schupka Melchior I. Supka
 Schut sziget 51, 55
 Schwarzenberg, Adolf 13
 Sebesi Ferenc 133
Segesvár (Schesbourg, Sighisoa-
ra) 62, 68, 91, 93
 Séllyei István 138
 Sellyei Pál 150
Selmecbánya (Banská Stiavnica)
 2
 Serédi János 7
 Seres István 91
 Serpilius, Johannes 7, 20
Siebenbürgen l. Erdély
 Simándi István 149
 Simándi Márton 97
 Simándi Mártonné 97
 Simon Márta 46, 55
 Simonides, Nicolaus 24, 34
 Simonis, Petrus 3
 Smelczér István 104
 Solymosi Boldizsár 99
Somoskő (Somosska, Drienov)
 10
Sopron (Oedenburg) 2, 39, 40,
 160
 Sörös (Seoreos) András 101, 116
 Sörös (Seoreos) János 101, 102,
 103, 112, 115
 Sörös Jánosné 111
 Sparudiensis, Anna 12
 Sparudiensis, Nicolaus 12
 Spinola, Filippo 46
 Stamp Jánosné 81
 Stanislaus notarius 15
 Starck, Laurentius 24, 34

Stenczel Ferenc 104, 105
Stiria 42, 44
 Stoll Béla 77
 Stöckel Lénárd 29
 Stöckel, Peter 6, 21
 Stubnicerus, Andreas 19
 Supka, Melchior 26, 28, 29, 32,
 34
 Sütő (Suteo) Márton 102
Svájc 38
 Szabó Flóris 164, 166
 Szabó Gáspár 104
 Szabó István 102
 Szabó Károly 124
 Szabó Lőrincné, Segesvári 95
Szabolcs vármegye 136
 Szádeczky-Kardoss Béla 152
 Szakály Ferenc 124, 170
Szakmar 80
Szokolca (Skalica) 23
 Szalárdi János 124, 127, 128
 Szamosújvár (Gherla) 93, 94,
 127, 132, 134
 Szamota István 37
 Szarog alias Halas Márton 105
Szástfenes (Floresti) 101, 103
Szászrégen (Reghin) 93
Szászsebes (Millenbach, Sebes)
 62, 68
Szatmár (Satu Mare) 148, 150,
 152, 153, 165
Szeben l. Nagyszeben
Szécsény (Seczen) 10
Szeged 157, 161
 Szegedi Gergely 29
 Szejdj Passa 91
Székesfehérvár (Alba Regia) 9,
 169
 Szekfü Gyula 170

Szelimbergh l. Schellenberg
 Szendrei György 149, 150
Szendrő 154
Szent Demeter (Dumitrești) 94
Szent Miklós (több hely lehet) 94
 Szentiványi (Zenthjwanj) Péter
 11, 13
 Szentiványi család 5
 Szentiványi Péterné, Klára 13
Szentmária (Liptovská Svätá
Mara) 4
Szentmária (Svätá Mara) 4
Szentpéter (Liptovský Peter) 30
Szepes megye 6
Szepszáros 3, 6
Szepesség 6
Szepesváralja (Waralia, Spišské
Podhradie) 3, 6, 17
Szerbia 158
Szerémség 158
 Szejdj Passa 87, 90
Szicília 38
 Szigeti Péter 127, 138
 Sziogyártó (Syhgiarto) Balintné
 81
 Sziogyártó (Szigiaro) Kandert
 Márton 105
 Sziogyártó (Szyhgiarto)
 Lőrinczné 96
 Szilágyi Sándor 124
 Szilveszter II. Pápa (Silvestre II.)
 66, 71
 Szinnyei József 23
 Szoczovinus, Andreas 25, 32
 Szolimán, szultán 138
 Szöcs (Szeocz) Antal 97
 Szöcs (Szeocz) Antalné 97
 Szőlősi (Szeoleosj) Gábor 97
 Szörényi László 158

Szuber (Szwber) Péter 104
Szucsány (Sucany) 30, 33
 Takács(?) György 117
Tállya 149
 Tarnai Andor 170
 Telegdi Miklós 2
 Teleki Sámuel 125
 Telman Bálint 105
Temesvár (Teomeosuar, Timisoara) 91
Tepla 4, 8
Ternovec (Ternowecz, Trnovec) 4, 15
Teutonicalis Lipschia l. Németlipcse
 Thurocianus, Hieronymus 4, 5, 9, 10, 12, 25, 26, 30
 Thurocianus, Samuel 26
 Thurzó György 2, 5, 14, 15
 Thurzó Kristóf 3
 Timár András 104
 Timár Benedek 104, 114
 Timár Benedekné 81
 Timotheus patikáriusné 97
 Tirnitz József 159
 Tluk, Sigismundus 6, 19, 20
 Tóbiás deák 97, 106
 Tofaeus Mihály 148, 150, 152
Tokaj (Tokay) 67
 Tolnai Borbara 82, 95
 Tolnai F. István 153
 Tolnai János 82, 95, 103, 104
Torda (Turda) 84
 Tordai Borbély Istvánné 81
 Tóth András 159, 160, 162, 163
 Tóth István György 170
Transilvanie l. Erdély
 Trausch, Joseph 126
 Trenck báró 65, 70

Trencsén (Trencin) 27, 30
Trencsén megye 23
 Trócsányi Berta 152
 Trócsányi Berta 152
Tunisz 147, 148, 152
Turdossin (Twrdoschianum) 5, 6, 14, 15
Túróc megye 2, 4, 14, 28, 30
Túrócszentmárton (Martin) 24, 25, 26, 33
Ugocsa megye 150
 Ujhelyi János 150, 154
Ungrád 10
Vác (Vaccio) 49, 52
 Vajda (Wayda de Bocza, Bozensis) György 12, 13
 Vajda Istvánné 108
 Vajda Margit 13
Valachie l. Havaselve
 Van Huerne, Pélichy de 38
Várad l. Nagyvárad
 Várad János 92
 Varga András 2, 160, 163, 164, 165
 Varga János 102
 Varga Jánosné 102
 Varga Katalin, S. 162, 163
 Varjas Béla 29
 Várkonyi Ágnes, R. 168
Velence (Venezia) 57
 Verécsi S. Ferenc 149
 Veresegyházi Tamás 165
 Veretzi Ferencz 149
 Verner Mihály 106
Veszprém (Vesperin) 49, 52
Vesztfália 38
 Viczei Anna 165
 Vörös Károly 169
 Walther, Karl Klaus 159

Weltheim, Burchard von 38
 Wesselényi Ferenc (Francois
 graeve van Wesselinini(!)) 51,
 55
Wien (Weenen, Vienne) 47, 48,
 51, 52, 55, 57, 60, 64, 70, 113,
 123
 Wilhelm Gizella, Cennerné 47
 Wiltheim, Johann Gaspar 37
Wittenberg 1, 2, 3, 5, 7, 24, 26,
 27, 28, 34
 Xylander, Stephanus 6, 17
Zabola (Zabala) 125
 Zanser, Michael 3
 Zarevucius, Matthias 3

Zeyffner, Mathias 105
Zilah (Zalau) 92, 165
 Zoller Márton 103
Zólyom (Vetussolium, Zvolen)
 3, 8, 10
Zólyom megye 5
 Zombori István 167
 Zoványi Jenő 3, 5, 6, 7, 23, 24,
 27-33, 150, 152, 153
 Zrínyi Miklós (Nicolaus van
 Serini) 46, 47, 49, 53, 163
 Zsámboki János 163
Zsolna (Zilina) 3, 25, 26, 27, 29,
 30

89. 910027 Petőfi Nyomda, Kecskemét — Felelős vezető: Birkás Béla vezérigazgató

89. 910027 Petőfi Nyomda, Kecskemét
 Felelős vezető: Birkás Béla vezérigazgató